

ÖZELLEŞTİRME, TÜRKiYE'Yİ PARÇALAMANIN BİR ARACI

Yıldırım Koç

Kaynak Yayınları
İstanbul
Aralık 2005

SUNUŞ

Giriş

I. TÜRKİYE, EMPERYALİZMİN SALDIRISI ALTINDADIR

A. İŞÇİ SINIFIMIZ, ULUSUMUZ VE VATANIMIZ TEHDİT VE SALDIRI ALTINDADIR

B. EMPERYALİZMİN, SALDIRIDA KULLANDIĞI ARAÇLAR

II. DEVLETİ KURMADA VE ULUSU OLUŞTURMADA DEVLETLEŞTİRME; DEVLETİ, İŞÇİ SINIFINI VE ULUSU PARÇALAMADA ÖZELLEŞTİRME

A. EKONOMİ

1. TARIM

2. MADENCİLİK

3. SANAYİ

4. ULAŞTIRMA

5. ELEKTRİK – GAZ – SU – KENTİÇİ TAŞIMACILIK

6. BANKACILIK

7. HABERLEŞME

B. EĞİTİM

C. SAĞLIK – SOSYAL GÜVENLİK

SONUÇ

SUNUŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri, emperyalizme karşı verilen Ulusal Kurtuluş Savaşı sayesinde atıldı. Devletin temel yapılarının inşası ise yaklaşık İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürdü.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda düşmanın elindeki önemli silahlardan biri, Anadolu halkının aşiretlere, boylara, mezhep ve tarikatlara bölünmüş olmasıydı. Düşman, bu etnik ve dinsel farklılıklara müdahale ederek, bu farklılıkları artırmaya, çelişkiye, düşmanlığa ve çatışmaya dönüştürmeye; bu kesimlerin bir bölümünü kendisine bağımlı kılmaya ve kullanmaya çalıştı. 1919-1921 dönemindeki iç ayaklanmalar etnik ve dinsel tabanlıydı ve anti-emperyalist ulusal kurtuluş mücadelesi açısından önemli sorunlar yarattı. Ulus bilincinin ve kimliğinin yeterince gelişmemiş olması, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı daha da zorlaştırdı.

Ulus bilinci ve kimliği, ortak ekonomik çıkarlar temelinde oluşur ve gelişir. Özellikle ulusu oluşturan kesimler aynı ırktan ve soydan gelmiyorsa, ortak ekonomik çıkarlar daha da önemlidir. Halkımız, farklı etnik kökenlerden gelmektedir. Din ve mezhep farklılıkları da vardır. Tarikatlar ve cemaatler bu farklılıkları daha da artırmaktadır. Atatürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir" biçiminde tanımladığı bütünlüğü oluşturabilmek, bu bütünlükten ekonomik yarar sağlanmasına bağlıdır ¹.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, tarım, madencilik, sanayi, ulaştırma, elektrik-gaz-su, bankacılık ve haberleşme, bir ulusal ekonomik bütünlük yaratmıyordu. Devletin başta eğitim ve sağlık olmak üzere kamu hizmetlerini merkezi biçimde sağlamadaki yetersizliği de uluslaşma sürecini iyice zayıflatmıştı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yöneten önder kadrolar, zayıf bir ekonomik yapıya sahip bir devletin, siyasal bağımsızlığı kazanmada ve korumada karşılaşacağı büyük sıkıntıları yaşadılar. Güçlü bir devlet ancak güçlü bir ekonomik yapı üzerinde inşa edilebilirdi.

Devlet, 1923 yılında Lozan Antlaşması ve 1924 Anayasası ile kuruldu; ancak inşa sürecinin büyük ölçüde tamamlanabilmesi için

- etnik ve dinsel temelli iç ayaklanmaların bastırılması,
- cumhuriyet ve demokrasi karşıtlarının ekonomik gücünün kırılması,
- ekonomik altyapının yaratılması,
- haberleşme ve ulaştırmada atılan adımlarla iç pazarın bütünlleştirilmesi,
- ulus bilincini ve kimliğini yerleştirecek kamu hizmetlerinin geliştirilmesi

gerekliyordu. Bu süreç büyük ölçüde Atatürk döneminde devletçilikle tamamlandı; ancak bazı açılardan hala devam etmektedir.

Türkiye'ye düşman güçler, dışarıdan saldırmak yerine, Türk ulusunu oluşturan kesimler arasındaki farklılıkları, çelişkiye ve çatışmaya dönüştürecek bir strateji izlediler. Ayrıca, Türkiye'yi ekonomik olarak kendilerine bağımlı kılmayı başardılar. Türkiye'de istedikleri an ekonomik, toplumsal ve siyasal kriz yaratabilecek bir güç kazandılar.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, etnik kimliği ve dinsel kimliği aşarak uluslaşma ve ekonomik gücü artırarak siyasal bağımsızlığı pekiştirme çabalarında devletçiliği kullandı. Devletçilik sayesinde tarımda, madencilikte, sanayide, ulaştırmada, elektrik-gaz-su hizmetlerinin sağlanmasında, bankacılıkta ve haberleşmede önemli gelişmeler sağlandı. Devletçilik sayesinde eğitim ve sağlık alanlarında büyük atılımlar gerçekleştirildi. Devletçilik sayesinde ekonomi güçlendi, uluslaşma doğrultusunda önemli başarılar elde edildi. Devletçilik sayesinde cumhuriyet ve demokrasi karşıtı kesimlerin ekonomik gücünün temelini oluşturan vakıfların büyük bölümüne el kondu ve

¹ 1924 Anayasası'nın (Teşkilatı Esasiye Kanunu, Kanun No.491, 20.4.1924) 88. maddesi "Türk" kimliğinin belirlenmesinde din ve ırk unsurunun dikkate alınmadığını şöyle ifade ediyordu: "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur." 1924 Anayasasının dili 4695 sayılı Kanunla 10.1.1945 tarihinde Türkçeleştirilirken, ilgili madde şöyle düzenlendi: "Türkiye'de din ve ırk ayırd edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir." Ancak, 24.12.1952 gün ve 5997 sayılı Kanunla eski metin yeniden yürürlüğe sokuldu.

bu ekonomik gücün cemaat-tarikat-mezhep kimliğini koruyarak uluslaşma sürecinde önemli sorunlar yaratması engellendi.

Dünyadaki ekonomik ve siyasal dengeler 1970'li yıllarda başlayan genel bunalımla ve 1989-1991 döneminde Sovyet sisteminin çökmesiyle temelden değişti. Türkiye Cumhuriyeti'nin bütünlüğü ve bağımsızlığı ve ulusal egemenliğimiz, emperyalizmin hedefi haline geldi.

Emperyalist güçler yine eski stratejiye başvurdu: Türkiye'yi zayıflatmak ve parçalamak için, ekonomiyi zayıflatmak ve bu temelde siyasal bağımlılığı artırmak; Türk ulusu içindeki etnik ve dinsel farklılıkları körüklemek ve çelişkiye ve çatışmaya dönüştürmek gerekiyordu.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ekonomok-siyasal bağımsızlık ve uluslaşma alanlarındaki sorunlarını devletçilikle çözüme kavuşturmuştu. Emperyalizmin öncelikli hedefi de devletçilik oldu.

Devletçiliğin tasfiyesiyle (özelleştirmeye) öncelikle amaçlanan, Türkiye'yi zayıflatmak ve parçalamaktır ve inanılmaz bir mücadeleyle emperyalizme ilk darbeyi indiren Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve aydınlanmanın önderi Atatürk'ten intikam almaktır. Saldırının hedefi Atatürk'tür, çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın perspektifi, zekası, iradesi, kararlılığı ve strateji dehası olmasaydı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve çağdaş Türk ulusu olmazdı.

Bu kitabın amacı, özelleştirmenin, Türkiye'ye ve Atatürk'e yönelik emperyalist saldırının en önemli silahlarından biri olduğunu anlatmaktır.

Konunun bu çerçevede ele alınması son derece önemlidir; çünkü özelleştirme karşıtları olarak, mevzi üzerine mevzi yitirmekteyiz. Bir yanı sıra biraz başarılıyız. 1984 yılında kapsamlı bir biçimde başlatılan ve 1991 yılından sonra daha da hızlandırılan özelleştirme saldırısı en azından erteletildi. Örneğin, 5 Nisan 1994 istikrar programına göre, "1994 yılı sonuna kadar, Erdemir, Tüpraş, Petrol Ofisi, Petkim, THY, Turban, Havaş, D.B.Deniz Nakliyat ve DİTAŞ kısmen veya tamamen özelleştirilmiş olacaktır. Ayrıca, 1995 yılında TEK ve PTT özelleştirilecek ve ön hazırlıkları 1994 yılında tamamlanacaktır."² Bu kararların açıklanmasının üzerinden 11 yılı aşkın süre geçti. Bu işletmelerin en önemlilerinin özelleştirme veya kapatma işlemleri gerçekleştirilemedi.

Diğer taraftan, özelleştirme uygulamaları hızlanmaktadır. 1985-2004 döneminde en fazla özelleştirme 2,7 milyar dolarla 2000 yılındaydı. 2001 yılında 120 milyon dolarlık, 2002 yılında 537 milyon dolarlık ve 2003 yılında da 172 milyon dolarlık özelleştirme yapılmıştı. Bu rakam 2004 yılında 1,3 milyar dolara fırladı. 2005 yılında yalnızca Türk Telekom'un satışı 6,5 milyar doları aştı.

Özelleştirme uygulamalarının geciktirilmesinde en önemli etmen, işçi sınıfı ve sendikacılık hareketinin etkili ve yaygın direnişleri değildi. Tek tek sendikalar direndi. Yerel direnişler oldu. Özelleştirme karşıtı ittifaklar oluştu. Mitinglerde özelleştirme karşıtı sloganlar ön plandaydı. Bu konuda (çoğunu çok az kimsenin okuduğu) birçok araştırma da yayımlandı. Ancak özelleştirme sürecinin geciktirilmesinde belirleyici etmen, bazı aydınlarımızın hukuk alanında çok iyi hazırlanmış başvuruları ve Anayasa Mahkemesi'nin ülkemizin bağımsızlığını vurgulayan iptal kararları oldu. Sendikalarımız özelleştirme karşıtı geniş ve etkili bir muhalefet cephesi oluşturamadı.

Bu kitap, özelleştirme karşıtı geniş ve etkili bir direniş cephesi oluşturabilmek için ek bir yaklaşımın gerekli olduğu kanısındadır.

Özelleştirme, işçi kıyımıdır. Özelleştirme uygulamalarının kamu sektöründe işçi sayısının azaltılmasına nasıl ve ne ölçüde yol açtığı başlıbaşına bir çalışma konusudur. Ancak, bu kitabın konusu, işçi kıyımı değildir.

² T.C.Başbakanlık, **Ekonomik Önlemler Uygulama Planı, 5 Nisan 1994**, Ankara, 1994, s.19.

Özelleştirme, kamu kaynaklarının ve değerlerinin yağmasıdır, talanıdır, yerli ve yabancı sermayeye ve hükümetlere yakın bazı çevrelere peşkeş çekilmesidir. Türkiye'deki özelleştirme uygulamalarıyla kamu kaynaklarının hangi dönemde kimlere aktarıldığı konusunda çok çarpıcı örnekler verilebilir; verilmiştir³. Ancak, bu kitabın konusu, yağma, talan ve peşkeş de değildir.

Özelleştirme, sosyal devletin zayıflatılması ve hatta tahrip edilmesidir. Özelleştirme uygulamaları sonucunda devletin sosyal niteliğinin nasıl zayıflatıldığını çok kapsamlı bir biçimde anlatan araştırmalar yapılabilir. Ancak, bu kitabın konusu, özelleştirmelerle sosyal devlete darbe indirilmesi de değildir.

Bu kitap, özelleştirmecilerle tartışma amacını da taşımamaktadır. Diğer bir deyişle, kitabın amacı, özelleştirmeyi savunanların ve/veya dayatanların, bu davranışlarını haklı göstermek için ileri sürdükleri görüşlerin yanlışlığını kanıtlamaya çalışmak da değildir. Bu nitelikte çok değerli çalışmalar yapılmıştır. Özelleştirme uygulamaları konusunda ilk başlarda dile getirilen görüşlerin daha sonra nasıl aynı kişilerce gözardı edildiği belgeleriyle anlatılmıştır. Kamu açıklarının kapatılması için özelleştirme gelirlerinin kullanıldığı; ancak özelleştirme giderlerinin de önemli miktarlara ulaştığı açıklanmıştır. Kamu kesiminde birçok malın üretiminde, üretkenliğin ve verimliliğin özel sektöre göre daha yüksek olduğu, belirli hizmetlerin merkezi bir biçimde sağlanmasının maliyetleri önemli ölçüde düşürdüğü kanıtlanmıştır. Kamu kesiminin kasıtlı olarak zayıflatıldığı konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu kitap, bu alanlara değinmeyecektir.

Özelleştirme uygulamalarının hukuksuzluğu konusunda da bir kitap yazılabilir. Nitekim, özelleştirme uygulamalarının iptali sürecinde çok büyük katkıları bulunan KİGEM'in eski genel sekreteri İlter Ertuğrul'un **Özelleştirmenin 10 Yılı, Biz Vatan Hainliğine Devam Ediyoruz Hâlâ** kitabı⁴ bu konuda birinci elden en ayrıntılı bilgileri ve belgeleri sunan değerli bir çalışmadır. Ahmet Erhan Çelik'in bir araştırması da, Danıştay'ın özelleştirme iptallerine ilişkin 19 kararının hükümetlerce dikkate alınmadığını belirtmektedir⁵. Ancak, burada bu konular da incelenmeyecektir.

Özelleştirme tartışmalarında dikkate alınması gereken diğer bir konu, Türkiye ekonomisinde kamu kesiminin önemidir. Böyle bir çalışmada, kamu kesiminin üretim, istihdam ve kâr açılarından durumu incelenebilir. Ayrıca, siyasal iktidarların ve sermayedarların, Türkiye'de kamu kesimini kısa vadeli çıkarlar için kullanma uygulamaları ve kamu kesiminde etkenliği ve verimliliği artırma yolları tartışılabilir. Kamu kesiminin eksiklikleri ve bunların nedenleri ele alınabilir. Ancak, bu kitap bu konuya da ağırlık vermemektedir.

Özelleştirme karşıtı mücadele içinde

- özelleştirmenin işçi kıyımı olduğunu;
 - kamu kaynaklarının yağmalanması, talan edilmesi ve peşkeş çekilmesine yol açtığını;
 - sosyal devleti zayıflattığını;
 - hukukun ihlal edildiğini;
 - özelleştirmecilerin ileri sürdükleri görüşlerin dayanaksızlığını ve tutarsızlığını;
 - özelleştirme gelirlerinin hiçbir sorunu çözmediğini
- birçok araştırmacı yıllardır söylemektedir, yazmaktadır.

Ancak özelleştirme karşıtı güçlü ve etkili bir cephe ve hareket bir türlü oluşturulamamıştır.

Demek ki, birşeyler eksik yapılmaktadır.

"Biz doğruyu söylüyoruz; ancak medya kamuoyunu yanlış yönlendiriyor" gerekçesinin haklılık ve doğruluk yanı vardır. Ancak kitlelerin özelleştirme karşıtı bir cephede mücadeleye

³ Yağma ve talanı somut örneklerle çok güzel anlatan bir çalışma Petrol-İş Sendikası tarafından yayımlanmıştır: Petrol-İş, **Özelleştirme Suç Dosyası – 1**, İstanbul, 2003, 16 s.; Petrol-İş, **Özelleştirme Suç Dosyası – 2**, İstanbul, 2003, 8 s.

⁴ Ertuğrul, İ., **Özelleştirmenin 10 Yılı, Biz Vatan Hainliğine Devam Ediyoruz Hâlâ**, Ümit Yay., Ankara, 2004.

⁵ İlgili özelleştirmeler şunlardır: Havaş, Karabük, Petlas, ORÜS Pazarcık, ORÜS Ayancık, ORÜS Vezirköprü, Sumer-Eskişehir, Sumer-Şanlıurfa, Sumer-Adana, Çayırhan, METAŞ, KÜMAŞ, Elazığ Çimento, Giresun Limanı, Ordu Limanı, Tekirdağ Limanı, Rize Limanı, Hopa Limanı, Antalya Limanı. Çelik, A.E., **Özelleştirmede Yargı Kararını Dinleyen Yok**, **Milliyet**, 10.8.2005.

sokulamamasında kitle iletişim araçları tek başına mı sorumludur? Yoksa, özelleştirme karşıtı mücadelede eksik olan bir yan mı vardır?

Kanımcıca, özelleştirmeye yönelik yukarıda belirtilen doğru eleştiriler temelinde geliştirilen mücadelede, özelleştirmenin Türkiye'ye yönelik emperyalist saldırının ana unsurlarından biri olduğu gerçeği ve vurgusu eksiktir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti devletçilikle kurulmuştur; Türkiye'ye yönelik saldırının en önemli hedeflerinden biri de devletçiliktir.

Bu sorunun farkına ilk kez yedi yıl önce vardım. Ancak SEKA, Seydişehir Alüminyum, Telekom, Tekel ve Erdemir işçilerinin özelleştirme girişimlerine verdiği yanıt, **özelleştirme, Türkiye'ye ve Atatürk'e saldırıdır** konusunun ayrı bir kitap olmasını gündeme getirdi.

TÜRK-İŞ, 15 Ekim 1998 günü Ankara'da Selim Sırrı Tarcan Kapalı Spor Salonu'nda sosyal devletin korunması ve özelleştirme konusunda bir toplantı düzenledi. Toplantıya sendikaların genel merkez yöneticileri, tüm ülkeden davet edilen şube başkanları ve Ankara ve civar illerden şube yöneticileri ve işyeri sendika temsilcileri katıldı. Toplantı sonrasında Anıtkabir'e yüründü. Toplantı tahminlerden erken bittiği için, Tandoğan Meydanı'na gelindiğinde ziyaret için biraz beklenmesi gerekli oldu. Bu satırların yazarı, yürüyüş kolunun önündeki aracın üzerinden slogan attırıyordu. Vakit geçirilmeye çalışılırken, daha önce planlanmamış bir biçimde sloganlar gelişti. Atatürk'ün millileştirdiği ve devletleştirdiği ve kurduğu işletmeleri özelleştirenlerin Atatürk'ün huzuruna çıkmaya haklarının olup olmadığı sloganlar ve soru-cevap biçiminde ortaya kondu. Örneğin, Atatürk Reji'yi millileştirmiş ve devletleştirmişti; Tekel'i kurmuştu. Tekel'i özelleştirmeye çalışanların Atatürk'ün huzuruna çıkmaya yüzleri olmalı mıydı? Atatürk emperyalist güçlerin elindeki limanları millileştirmiş ve devletleştirmişti. Bu limanları özelleştirenlerin Anıtkabir'i ziyaret edip Atatürk'e saygılarını sunmaları samimi miydi, değil miydi? Bu soruların her birinin ardından da, özelleştirmenin Atatürk'ten intikam almak olduğu vurgulandı.

Bir mitingde Anıtkabir'in önünde ziyaret saatini beklerken ortaya çıkan yaklaşım, bir kitapçığa dönüştü. **Atatürk'ün Millileştirmeleri ve Devletleştirmeleri, Günümüzün Özelleştirmeleri** ⁶ kitapçığı önce TÜRK-İŞ, ardından YOL-İŞ, TES-İŞ, Tekgıda-İŞ ve Orman-İŞ sendikaları tarafından basıldı; **Teori ve Mülkiyeliler Birliği** dergilerinde yayımlandı.

Özelleştirme, bu bakış açısıyla ele alındığında, saldırının hedefinin yalnızca Atatürk olmadığı, hedefte aynı zamanda Türkiye'nin olduğu da ortaya çıktı.

Bu nedenle, bu kitabın konusu, özelleştirmenin nasıl "**Türkiye'ye ve Atatürk'e saldırı**" olduğudur.

Özelleştirmeye yönelik diğer eleştiriler de doğrudur. Ancak, özelleştirmenin asıl Türkiye'ye ve Atatürk'e bir saldırı olduğu unutulmamalıdır. Farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların bir ulus oluşturmada ve ekonomik güçle siyasal bağımsızlığın pekiştirilmesinde 1923 yılından beri devletçilik kullanılmıştı. Türkiye'yi zayıflatmaya ve hatta parçalamaya çalışanların temel hedefi, ulusu etnisitelere ve cemaatlara-tarıkatlara-mezheplere bölmek ve Türkiye ekonomisini zayıflatmak olduğunda, temel araç özelleştirme değildir.

Ayrıca, diğer eleştiriler temelinde geliştirilen özelleştirme karşıtı propagandalar, geniş ve etkili bir cephe oluşturulabilmesini sağlayamamıştır. Ancak, özelleştirmenin vatanımıza ve Atatürk'e yönelik bir saldırı olduğu gerçeği, geniş bir cephenin oluşturulmasına katkıda bulunabilmektedir. 2005 yılında SEKA İzmit Fabrikası'nın özelleştirilmesine karşı İzmit'te, Seydişehir Alüminyum'un özelleştirilmesine karşı Seydişehir'de ve Erdemir'in özelleştirilmesine karşı Karadeniz Ereğlisi'nde sürdürülen mücadele, çok geniş bir siyasi yelpazeyi, "özelleştirmeye karşı çıkmak vatani savunmaktır" anlayışı temelinde biraraya getirmiştir.

Bu konuda sayın Mümtaz Sosyal'ın ve Anayasa Mahkemesi'nin katkıları da unutulmamalıdır. Mümtaz Sosyal tarafından hazırlanan ve milletvekillerinin imzasıyla 23 Eylül 1993 günü Anayasa Mahkemesi'ne sunulan ilk dava dilekçesinde, haberleşme hizmetinin bir bölümünün

⁶ Koç, Y., **Atatürk'ün Millileştirmeleri ve Devletleştirmeleri, Günümüzün Özelleştirmeleri**, TÜRK-İŞ Eğitim Yay. No.55, Ankara, 2000.

özelleştirilmesinin ulusal savunma ve bağımsızlık açısından sakıncaları dile getiriliyordu ⁷. Anayasa Mahkemesi, özelleştirmeye ilişkin verdiği iptal kararlarında, konunun ülkemizin savunması, güvenliği ve bağımsızlığı açısından önemini sürekli olarak vurgulamıştır.

Bu kitabın amacı, özelleştirmenin Türkiye'ye ve Atatürk'e bir saldırı olduğunu anlatmaktır. Amaç, Türkiye'de özelleştirmeyi isteyen ve dayatan emperyalist güçlerin, özelleştirme ile neyi hedeflediğini açıklamaktır. Bu konunun özelleştirmeye karşı sürdürülen mücadele açısından büyük önemi vardır. Düşmanın hedefi ve amacı doğru tespit edilebilir ve halkımıza etkili bir biçimde anlatılabilirse, özelleştirmenin olumsuz somut sonuçlarının her geçen gün daha fazla yaşandığı günümüzde, özelleştirmeye karşı geniş ve kapsamlı bir cephe oluşturabilmek ve başarılı olabilmek mümkündür.

⁷ Ertuğrul, İ., a.g.k., s.47.

GİRİŞ

Türkiye’de kamu sektörünün daraltılmasına ilişkin tartışmalar ağırlıklı olarak İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra başladı. Ancak kamu sektörü 1980’li yıllara kadar büyümesini sürdürdü.

Sermayedarlar, kamu kesimini sürekli olarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalıştılar. Güçlendikçe, kamu kuruluşlarının faaliyet alanlarına el attılar. Şirketleri zor durumda kalınca, “şirket kurtarma” operasyonu istediler, şirketlerini ve zararlarını devlete devrettiler. Kamunun kendi şirketlerinde azınlık hissesine sahip olup, şirkete para yatırması için çaba gösterdiler. Kamunun ürettiği malları maliyetinin bile altında fiyatlarla satın aldılar.

Halkımızın bazı kesimleri de “devletin malı deniz yemeyen domuz” anlayışına katkıda bulundu. Gecekonducular hazine arazilerini “özelleştirdi”. Köylümüzün bir bölümü orman arazilerine el koydu; ormanı temizledi, tarla yaptı; hazine arazilerini işgal etti; kanunları açıkça çiğneyerek meraları sürdürdü ve arazisine kattı.

Ancak kamu mallarına ve kaynaklarına geçmişte el koyma çabalarıyla günümüzdeki özelleştirme uygulamaları nitelik olarak farklıdır. Geçmişte “devletin malı deniz”di; amaç yalnızca soygundu. Günümüzde ise emperyalizm ve onun dayatmalarını kabul eden hükümetler “özelleştirme” adı altında devletin ve ulusun bütünlüğünü zayıflatmaya ve hatta parçalamaya çalışmaktadır.

Osmanlı’nın enkazından Türkiye Cumhuriyeti’nin ve ümmet ilişkisi içindeki farklı etnisitelerden, aşiretlerden, boylardan, cemaatlerden, tarikatlardan ulusumuzun yaratılmasında; tarımda, madencilikte, sanayide, ulaşımda, elektrik-gaz-su-kentiçi taşımacılıkta, bankacılıkta, haberleşmede, ekonomik yaşamın düzenlenmesinde, eğitimde, sağlıkta ve sosyal güvenlikte uygulanan güçlü devletçiliğin belirleyici rolü oldu. ABD emperyalizmi ve Avrupa Birliği emperyalizmi, 1991 sonrasında Türkiye’ye saldırdıklarında, tarımda, madencilikte, sanayide, ulaşımda, elektrik-gaz-su ve kentiçi taşımacılıkta, bankacılıkta, haberleşmede, ekonomik yaşamın düzenlenmesinde, eğitimde, sağlıkta ve sosyal güvenlikte özelleştirmeleri dayattı ve ulusumuzu ve işçi sınıfımızı etnik kökene ve tarikat-cemaat-mezhep ilişkilerine göre bölme ve birbirine kırdırma çabalarında etkili silahlardan biri olarak özelleştirmeyi kullandı.

Özelleştirme dalgası, emperyalist güçlerin dayatmasıyla, 1980’li yıllarda gündemimizde önemli bir yere oturdu.

1989-1991 dönemi,

- Berlin duvarının yıkılmasıyla başlayan bir süreçte Sovyet sisteminin çöküşü,
 - Körfez Savaşı’nda Türkiye’nin, emperyalist ABD’nin yanında yer almaması,
 - PKK’nın eylemlerinin yoğunlaştırılması,
 - Avrupa Birliği’nin alternatif bir emperyalist güç odağı olarak ortaya çıkmaya hazırlanması,
 - ülkemizde kamu kesimi işçilerinin geçmişte görülmemiş yaygınlıkta ve etkinlikteki eylemleri ve sonrasında aldıkları yüksek ücret zamları,
 - 1990 yılından itibaren kamu emekçilerinin sendikalarda örgütlenmesi
- açılardan ilginç yıllardır.

Bu unsurlar, Türkiye’de özelleştirme sürecini de hızlandırmıştır. ABD emperyalizmi, kendi taşeronluğunu yapmayacak Türkiye’ye yönelik düşmanca bir tavra girmiştir. Avrupa Birliği’nin bölgemize yönelik politikaları, Türkiye’nin ulusal çıkarlarıyla temelden çelişmeye başlamıştır. ABD ve AB emperyalizmi, Türkiye’ye yönelik kapsamlı bir operasyona başlamıştır. Diğer taraftan, kamu kesiminde işçilik maliyetlerinin yükselmesi, işçilerden “kurtulmak” için özelleştirme uygulamalarını yoğunlaştırmıştır.

1985-1990 dönemindeki 6 yılda 646 milyon dolarlık özelleştirme yapılırken, 1992 ve 1993 yıllarında toplam 988 milyon dolarlık özelleştirme yapılmıştır. Özelleştirmeler yalnızca 1998 yılında 1,0 milyar, 2000 yılında ise 2,7 milyar doları bulmuştur.

Türkiye’de özelleştirme uygulamaları hem engellenememiştir; hem de emperyalist güçlerin istediği hızda gerçekleştirilememiştir. Ancak özelleştirmeyi engelleme çabalarında ciddi bir kavrayış eksikliği söz konusudur. Özelleştirmenin gerçekte Türkiye’ye ve Atatürk’e bir saldırı olduğu yeni yeni anlaşılmaya başlanmıştır.

Özelleştirme eleştirilerinin bir bölümü, bunun işçilerin işten çıkarılmasına ve/veya sendikasılaştırılmasına yol açacağı ile sınırlıdır. Bu konudaki tipik söylem, “özelleştirme işçi kıyımıdır” biçimindedir. Bu yaklaşımla sınırlı bir eleştiri, özelleştirme uygulamalarını yalnızca işyerlerinin satışı olarak algılayan sığ bir bakışın da ürünüdür. Ancak, bu eleştirileri susturmak için, işten çıkarılan işçilere ek bazı ödemelerin yapılması veya işten çıkarılanların çok düşük ücretlerle başka kamu kurum veya kuruluşlarına yerleştirilmesi yetmektedir. Bazı büyük kamu işletmelerinde ise, kapatılan veya özelleştirilen işyerinin işçileri, işletmenin bir başka birimine hak kaybı olmaksızın aktarılmaktadır. Bu durumda, özelleştirilen işyerlerindeki işçilerin ve örgütlerinin tepkisi son derece azalmaktadır. Ayrıca, özelleştirme sürecinin yıllar aldığı durumlarda, emekliliğe hak kazanmış işçilerin emekli olmalarının çeşitli biçimlerde sağlanması da, “işçi kıyımı” suçlamalarının etkisini azaltmaktadır. Nitekim hükümetlerin tavrı genellikle bu doğrultuda olmuştur ve eleştirileri bunlarla sınırlı olanları etkisizleştirmiştir. Özelleştirmenin niteliğini anlayamayan bazı kimselerin işçi çıkarılmasına karşı tepkisi ise, “bu yapılanlar özelleştirme değil, işçi kıyımı” biçimindedir. Özelleştirme işçi kıyımıdır ve sendikasılaştırmadır. Ancak, işçi kıyımı ve sendikasılaştırma, özelleştirmenin unsurlarından yalnızca biridir. Ayrıca, özelleştirmenin yalnızca satılan işyerlerindeki işçilerin işten çıkarılmasına yol açmadığı, kamu sektörünün küçültülmesinin ve işçilerin sendikasılaştırılmasının, işçi sınıfının bütünü üzerinde çok önemli olumsuz etkilerinin bulunduğu yeterince kavranıl(a)mamıştır ve anlatıl(a)mamıştır. Aynı sendikanın özelleştirme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmayan işyerlerinde çalışan üyelerinin büyük bir bölümü bile, yaşanan sorunu, özelleştirilen işyerlerindeki işçilerle sınırlı sanmıştır ve ona göre davranmıştır.

Özelleştirme eleştirilerinin ikinci aşaması, bu uygulamanın ilgili işyerlerindeki işçiler açısından yaratacağı sakıncalara ek olarak, “yağma-talan-peşkeş” vurgusunun eklenmesidir. Bugüne kadar kamuoyunun en fazla dikkat ettiği nokta bu olmuştur. Satılan işyerlerinin ucuza gittiği, stoklardaki malların fiyatının bile işletmenin bütününe satış fiyatını aştığı, fabrikanın arsasının çok değerli olduğu gibi eleştiriler, kitle iletişim organlarında da yer almıştır. Örneğin, Bursa’nın merkezindeki Sümerbank Merinos Fabrikası’nın arsasına ilişkin bilgiler basında çok tartışılmıştır. Ayrıca, iktidardaki partilerin yandaşlarına çok ucuza devredilen işletmeler de tepki çekmiştir. Ancak, buradaki vurgu, kamu malının devredilmesine değil, satış fiyatıdır. Özelleştirmeye yönelik eleştirileri “yağma-talan-peşkeş” ile sınırlı olanlar, satış fiyatının rayiç bedelden olması durumunda, susmaktadır. Ayrıca, “Devletin malı deniz, yemeyen domuz” anlayışının çok yaygın olduğu bir ülkede devlet malının yağmalanmasının engellenmesi gerekçesiyle geniş kitlelerin biraraya gelmeleri kolay değildir ve çok kapsamlı bir ön çalışmayı gerektirmektedir. “Bu yapılanlar özelleştirme değil, yağma, talan ve vurgun” biçimindeki değerlendirmeler de sorunu kavramaktan yoksun bir anlayışın yansımasıdır.

Özelleştirme eleştirilerinin üçüncü aşaması, bu uygulamanın sosyal devlete vereceği zarara vurgu yapılmasıdır. Devlet, temel tüketim malları üretiminden çekilirse, piyasa tekellerin eline geçecektir. Devlet, tarımda kullanılan temel girdilerin üretiminden çekilir ve bu alanda destekten vazgeçerse, tarım ve köylülük çökecektir. Kamu istihdamı azalırsa, ücretli çalışanların hakları geriye gidecektir. Bunlar ve benzeri eleştiriler, hedefin sosyal devlet olduğunu, neo-liberal ve yeni-muhafazakar saldırının sosyal devleti çökertmeyi amaçladığını vurgulamaktadır. Ancak, kamu kesiminin yıllar süren sistemli bir politikayla verimsizleştirildiği ve kötü hizmet sunar hale getirildiği durumlarda, ortada tahrip edilecek fazla bir “sosyal devlet” de kalmamaktadır. Bu koşullarda, “sosyal devlete saldırılıyor” biçimindeki eleştiri, özelleştirmeye karşı geniş bir cephe oluşturulmasında başarılı olamamaktadır. Bunun son örneği, SSK sağlık tesislerinin Sağlık Bakanlığı’na devri sırasında yaşanmıştır. Sağlık tesislerinin Sağlık Bakanlığı’na devrinin arkasından, Sağlık Bakanlığı’nın taşra teşkilatının ortadan kaldırılacağı, bu tesislerin yerel yönetimlere devredileceği ve arkasından özelleştirileceği bilinmektedir. Ancak SSK sağlık tesislerine el konulmasını protesto etmek için 2004 yılı Kasım - Aralık aylarında eyleme katılan işçilerin bir bölümü bile, SSK hizmetlerinden şikayetleri nedeniyle, bu uygulamaya karşı çıkmamakta; sendikalarının istemesi üzerine örgüt disiplini gereği eyleme gelmektedir.

Bu eleştirilerin hepsi doğrudur; ancak kendi başlarına yetersizdir. Ayrıca, vurgunun bu noktalara yapılması, geniş bir kamuoyu desteğinin sağlanması açısından da etkili olamamıştır.

İngiltere’de özelleştirme karşıtları, özelleştirmenin amacının işçilere ve sendikalara zarar, yağma-talan-peşkeş, sosyal devletin tasfiyesi olduğunu ileri sürebilir ve bu eleştiri yeterlidir ve doğrudur. Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki özelleştirmenin temel hedefi ekonomik ve sosyaldır. Türkiye’deki özelleştirmenin tabii ki işçi çıkarma, ücretleri düşürme, sendikasılaştırma, kamu malını yağmalama, sermayenin piyasa üzerindeki hakimiyetini daha da pekiştirme gibi amaçları vardır. Ancak, asıl amaç politiktir; son derece önemli bir stratejik konumdaki Türkiye Cumhuriyeti’nin parçalanmasıdır; Atatürk’ten intikam alınmasıdır; Lozan Antlaşması’nın yerine Sevr Antlaşması’nın geçirilmesidir. Özelleştirme saldırısının asıl hedefi, Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk’tür. Devletçiliğin büyük katkısıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve oluşturulan Türk ulusu, özelleştirmeye parçalanmaya çalışılmaktadır.

İşçi sınıfımız, ulusumuz ve vatanımız, emperyalizmin büyük tehdidi ve saldırısı altındadır. Özelleştirme, bu saldırıda emperyalizmin en önemli silahlarından biridir. Emperyalizm, Türkiye’yi parçalamaya çalışırken, özelleştirme aracılığıyla Türkiye’deki yandaşlarına (a) daha ucuz ve sendikası işçilik, (b) yağma olanakları ve (c) sosyal devlet yükümlülüklerinden kurtulduğu için daha az vergi toplayan ve borçlarını daha düzenli ödeyen bir devlet de sunmaktadır. Ancak, temel hedef Türkiye’dir, Atatürk’tür.

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi, özelleştirmeyi, işçi sınıfına, ulusumuza ve özellikle de Türkiye Cumhuriyeti’ne ve Atatürk’e bir saldırı olarak algılar ve sunarsa, doğru olanı yapmış olacak ve özelleştirmeye karşı başarı şansı da artacaktır. Nitekim, Telekom, TEKEL, SEKA İzmit, Seydişehir Alüminyum ve ERDEMİR işçilerinin, “işyerlerimiz vatandır, vatan satılmaz” sloganları, bu doğrultuda son derece önemli bir adımdır.

Bu çerçevede bakıldığında, özelleştirme tartışmalarının temelinde birkaç soru yatmaktadır:

- Türkiye Cumhuriyeti bir ulus-devlet olarak var olacak mıdır?
- Türkiye Cumhuriyeti’nin temel görevleri nelerdir?
- Türkiye ekonomisini kim yönetecektir?

Türkiye Cumhuriyeti bir ulus-devlet olarak varolacaksa, bunun önkoşulu her alanda güçlü bir kamu kesimidir, devletçiliktir. Sermayenin vatani yoktur. Emperyalist ülkelerde bile ulusötesi sermaye ile ülke arasındaki çelişkiler artmaktadır. Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerin ulusötesi sermaye ve emperyalist ülkeler karşısında varlığını sürdürebilmesinin yolu, yaşamın her alanında demokratik, etkili ve güçlü bir ulus-devlettir, devletçiliktir. Özelleştirmenin amacı devletçiliğin ve böylece ulus-devletin çökertilmesidir. Ulus-devleti savunular demokratik ve katılımcı devletçiliği de savunmak ve özelleştirmeye karşı tavır almak zorundadır.

Özelleştirme tartışmalarında hareket noktası olacak ikinci soru, devletin temel görevlerinin ne olduğudur. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından yayımlanan **Türkiye’de Özelleştirme** raporuna göre ⁸, “özelleştirmenin felsefesi” şöyle ifade edilmektedir:

“Özelleştirmenin ana felsefesi, devletin, asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması yolundaki harcamalar ile özel sektör tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesidir.”

Devletin görevleri konusundaki birinci görüş, devletin görevlerini adalet ve güvenlikle sınırlandırmaktır. Bu yaklaşım, 19. yüzyıl liberalizmi ve 1970’lerin ekonomik bunalımının ardından gündeme gelen neo-liberal görüştür.

Emperyalist ülkelerde devletin görevleri konusundaki ikinci görüş, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki Kapitalizmin Altın Çağı’nda devletin, vatandaşlarının yaşamının her alanı konusunda sorumluluk üstlenmesidir. Bu ülkelerin sosyal refah devleti, ulusötesi şirketlerin ve

⁸ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, **Türkiye’de Özelleştirme (16 Şubat 2005)**.

emperyalist ülkelerin az gelişmiş ülkeleri sömürmesinden ve soymasından sağlanan kaynakların bir bölümüyle finanse edilmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ise devlet yurttaşlar için temel hizmetleri sağlamayı üstlenmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde devletin önemli diğer bir görevi, bağımsızlığın ve ulusal egemenliğin temeli olan güçlü bir ekonominin inşası için çaba göstermektir.

Özelleştirme konusundaki tavır, bu soruya verilecek yanıtta dayandırılmalıdır.

Özelleştirme tartışmalarında hareket noktası olacak üçüncü soru, Türkiye ekonomisini kimin yöneteceği.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, bu konudaki bir yaklaşımı açık bir biçimde ifade etmektedir: **“Özelleştirmenin ana felsefesi, ... ekonominin pazar mekanizması tarafından yönlendirilmesidir.”**

Diğer yaklaşım ise ekonomiyi ülke hükümetlerinin yönlendirmesidir.

Pazar mekanizması, piyasaya hakim olan güçlerin hakimiyeti demektir. Günümüzde piyasaya hakim olan güçler, ulusötesi şirketler, emperyalist ülkeler, onların denetimindeki IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü ve bu kesimlerin ülkemizdeki yerli ortakları olan büyük sermayedir. Bu yapının demokratikleştirilmesi mümkün değildir. Piyasaya tekeller hakimdir; ekonomiye piyasanın hakim olması demek, ekonomiye yabancı ve yerli tekellerin hakim olması demektir. Emperyalist güçlerin de arzusu budur.

Buna karşılık, ekonomiyi hükümetlerin yönlendirmesi, demokrasinin önkoşuludur. Ülke ve hükümetler demokratikleştirilebilir; ancak tekeli sermaye ve emperyalizm demokratikleştirilemez. Bu nedenle, özelleştirme, ulusal egemenliğin, bağımsızlığın ve demokrasinin reddidir.

Bu sorulara verilen farklı yanıtlar nedeniyle, ABD emperyalizmi, AB emperyalizmi, onların aracı konumundaki IMF, Dünya Bankası, OECD ve TÜSİAD ile TOBB gibi yerli kuruluşlar özelleştirmeyi savunmakta; bu üç soruya da aynı yanıtı vermektedir. Siyasi partilerimizin önemli bölümü de, sorunların çözümünü sermayenin çözümlerine bağladıkları için, özelleştirmecidir.

Bu nedenle de, özelleştirmeye karşı mücadele, ücret mücadelesinden çok daha kapsamlı, karmaşık ve zordur. Ayrıca, sorunun karmaşıklığının yeterince kavranamaması, hastalığın tanısının konmasında da sorunlara yol açmaktadır. Bunun bir örneği, kısa süre önce yayınlanan bir bildirgede görülebilir.

TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, DİSK, KESK, TMMOB, TTB ve KİGEM 26-27 Mayıs 2005 tarihlerinde Ankara’da “Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği Sempozyumu”nu gerçekleştirdi. Bu toplantının arkasından bir de bildirge yayımlandı. Bildirgede şöyle denilmektedir:

“Özelleştirme, küresel kapitalizmin, ürettiği krizini aşmak amacıyla, özellikle 1980’li yıllardan sonra mal, hizmet ve sermayenin küresel ölçekte sınırsız dolaşımını sağlamak için liberal reformlar adı altında dünya ölçeğinde dayattığı, ekonomik, toplumsal, siyasal ve ideolojik boyutları olan küresel politika araçlarından birisidir.”

Bildirgede yer alan bu değerlendirmelerde, Türkiye’deki özelleştirme uygulamalarının en belirleyici özelliği olan emperyalizmin Türkiye’ye saldırı unsuru gözden kaçırılmıştır. Ayrıca, özelleştirmenin alternatifi olan demokratik ve katılımcı bir devletçiliğin ve kamu mülkiyetinin açıkça savunulmasından da kaçınılmaktadır.

Örgütlerin ortak bildirgesinde ayrıca şu değerlendirme yapılmaktadır:

“Özelleştirmeye karşı tepkilerini ortaya koyan sendika ve meslek odaları gibi kuruluşların toplumun ikna edilmiş kesimlerini yeteri kadar yanlarına çekememesinin başlıca nedeni ise, özelleştirmeye destek veren bazı medya grupları olmuştur.”

Medya gruplarının, diğer bir deyişle, sermayenin tavrı ve çabaları tabii ki önemlidir. Ancak burada sendikaların eksikliği, özelleştirme karşıtı propagandalarını yalnızca işçi çıkartmayla, yağma-talan-peşkeş söylemiyle ve (çok da iyi anlatılamayan) “sosyal devlet savunması” ile sınırlı tutmaları, Türkiye’ye ve Atatürk’e yönelik saldırı unsurunu yeterince dikkate almamalarıdır.

Emperyalizm ve yerli işbirlikçileri, özelleştirmeye işçi sınıfının sendikal örgütlülüğüne ve haklarına saldırmaktadır. Ancak saldırının hedefinde işçi sınıfının olmasının daha da önemli nedeni, geçmişle kıyaslandığında her açıdan çok daha gelişkin bir konumda olan işçi sınıfının ulusalcı, anti-emperyalist ve emekten yana bir mücadelede oynayacağı önderlik rolüdür ve sağlayacağı örgütlü kitle desteğidir.

Emekçi sınıf ve tabakalar içinde, emperyalist güçlerin ülkeye saldırısına karşı koyabilecek en örgütlü güç, işçi sınıfıdır. Köylülüğün (topraksız ve az topraklı yoksul köylülüğün, küçük üreticilerin, orta köylülüğün) örgütlü mücadele geleneği yoktur. Esnaf ve sanatkarların da bilinçleri ve sınıf özellikleri, birlikte mücadeleye uygun değildir. İşçi sınıfının işçi ve memur statülerinde istihdam edilen kesimlerinin ise önemli mücadele alışkanlıkları ve gelenekleri vardır.

İşçi sınıfının örgütleri, emperyalizme karşı kitlesel direnişin ana odağı olacaktır. Emperyalizm, bu nedenle, işçi sınıfının örgütlülüğünü dağıtmak için bilinçli bir çaba içindedir. Özelleştirme de bu çabanın asıl unsurlarından biridir.

I. TÜRKİYE, EMPERYALİZMİN SALDIRISI ALTINDADIR

A. İŞÇİ SINIFIMIZ, ULUSUMUZ VE VATANIMIZ TEHDİT VE SALDIRI ALTINDADIR

İşçi sınıfımız saldırı altındadır. İşçi sınıfımız son yıllarda emperyalizmin giderek yoğunlaşan bir saldırısını yaşamaktadır. Ulusötesi sermaye, emperyalist ülkeler ve ülkemizdeki işbirlikçileri, işçi sınıfının kazanılmış haklarına göz dikmiştir:

- İşçilerin ve kamu çalışanlarının gerçek ücretleri geriletilmektedir.
- 2003 yılında kabul edilen 4857 sayılı İş Kanunu ile esnekleştirme, çağrı üzerine çalışma, kiralık işçilik, fazla çalışma ücreti yerine izin gibi uygulamalar getirilmiştir.
- Özelleştirmeler nedeniyle işçiler işten çıkarılmakta, sendikalar zayıflatılmaktadır.
- Özelleştirmeler nedeniyle eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmetlerinden yararlanmanın bedeli artmaktadır.
- İşçi çıkartmalar yoğunlaşmıştır.
- İşsizlik artmakta, yaygınlaşmakta, kalıcılaşmaktadır.
- Kaçak işçilik artmaktadır.
- Çocuk işçilik yaygınlaşmakta ve artmaktadır.
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kapatılmıştır.
- SSK sağlık tesislerine el konulmuştur.
- Zorla emeklilik uygulamaları, yasadışı olmasına karşın, sürdürülmektedir.
- Dolaylı vergiler artmaktadır.
- Kıdem tazminatları tehdit altındadır.
- Kamu personel reformu ile memur statüsünde istihdam edilen kamu çalışanlarının iş güvencesi ortadan kaldırılacaktır.
- Sosyal güvenlik reformu ile sağlık ve emeklilik alanlarında hak kayıpları gündemdedir.

Etnik kökeni, dini inanç farklılıklarını ve cemaat-tarikat ilişkilerini öne çıkararak, işçi sınıfının sınıf kardeşliği temelindeki bütünlüğünü parçalamayı, sınıf bilincini yok etmeyi amaçlamaktadır.

Sendikaların üye sayısı, gücü ve etkinliği azalmaktadır. Bazı sendikalar, kendi günlük sorunlarının ötesini gör(e)memektedir. Sendikaların gerçekleştirdiği işbirlikleri de güçsüzleşmektedir.

Emekliler büyük sıkıntılarla karşı karşıyadır.

Diğer emekçi sınıf ve tabakalar da tehdit altındadır. Küçük esnaf-sanatkarın, kırsal bölgelerdeki küçük ve orta büyüklükteki çiftçilerin ve topraksız ve az topraklı köylülerin yaşam standartları sürekli olarak gerilemektedir.

Ulusumuz saldırı altındadır. Ulusal bütünlüğümüz emperyalizmin tehdidi ve saldırısı altındadır:

- Etnik kimlik öne çıkarılmakta, "azınlık" yaratılmaya ve ulusumuzun unsurları arasında etnik kökene dayalı çelişkiler yaratılarak ve pekiştirilerek iç savaş çıkarılmaya çalışılmaktadır.
- Cemaat-tarikat kimliği ve "ümme" bütünlüğü ön plana çıkarılmaktadır.
- Etnik ilişkilerle, ümme kimliğiyle ve yabancı müdahalelerle, ulusal egemenlik ve demokrasi tahrip edilmektedir.

Vatanımız, emperyalizmin tehdidi ve saldırısı altındadır.

Türkiye'yi parçalama, Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde Kürdistan ve Ermenistan kurma çabaları yoğunlaşmaktadır.

Bölücü terör örgütünün askeri saldırıları ve kitle tabanı oluşturma çabaları, misyoner çalışmalarının geçmişte örneği görülmemiş biçimde hızlandırılması, yabancılara kırsal bölgelerde toprak satın alma olanağının tanınması, Eyüp Kaymakamlığı'na bağlı Fener Rum Patrikhanesi'nin ekümeniklik iddiaları, yabancı kaynaklardan yönlendirilen "sivil toplum örgütleri"nin ("NGO") yoğunlaşan istihbarat ve yönlendirme çalışmaları, ABD emperyalizminin

Türkiye'den üs talepleri, Türkiye'nin bütünlüğü ve bağımsızlığı açılarından hayati önemdeki tehditlerdir.

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ulusumuz ve işçi sınıfımız, ulusötesi sermayenin ve (son derece önemli bir jeopolitik konumda bulunması nedeniyle de) emperyalizmin tehdidi ve saldırısı altındadır. İşçi sınıfımızın, ulusumuzun ve vatanımızın yukarıda özetlenen sorunlarının önde gelen sorumlusu, emperyalizmdir, emperyalizmle işbirliği yapan yerli unsurlardır.

Ulusötesi sermaye, bugün ulaştığı birikim, yoğunlaşma ve güç düzeyinde, artık emperyalist ol(a)mayan ulus-devletlerin çizdiği sınırları parçalamaya çalışmaktadır. Ulusötesi sermaye, yatırımları (ve dolayısıyla istihdamı) ve kâr gerçekleştirmelerini az gelişmiş ülkelere kaydırarak (ve emperyalist ülkelere ödediği vergileri böylece azaltarak), emperyalist ülkelerle de bir çelişki yaşamaktadır.

Emperyalist ülkeler de Türkiye'ye saldırmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, emperyalizme karşı verilen ilk başarılı bağımsızlık savaşıyla (İstiklal Harbi) kurulmuştur. Batılı güçler, Sevr Antlaşması'nı yırtıp atan ve Lozan Antlaşması ile bağımsız varlığını silahlı gücüyle kabul ettiren Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Atatürk'ü bir türlü kabul edememişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti, emperyalizmin sömürge ve yarı-sömürge sisteminden kopan ilk önemli ülke olmuş, diğer sömürge ve yarı-sömürgeler için önemli bir örnek oluşturmuştur.

Türkiye bir noktada daha emperyalizme büyük darbe indirmiştir. 1917 yılında Rus Devrimi'nin gerçekleşmesinde önemli etmenlerden biri, İngiliz donanmasının, müttefiki Rus ordusunun yardımına koşamaması ve Rus ordularının Alman orduları karşısında büyük yenilgi almalarıdır. İngiliz donanmasını Çanakkale'de durduran güç, Osmanlı ordusudur ve onun komutanlarından biri olan Mustafa Kemal'dir. Ayrıca, 1919 sonrasındaki dönemde Türk - Sovyet ittifakı da her iki ülkenin ayakta kalabilmesinde etkili olmuştur.

Diğer taraftan, Türkiye, 21. yüzyıla damgasını vuracak Avrasya'nın kilididir. Avrasya'ya hakim olmak isteyen güçler, Türkiye'yi taşeronlaştırmak ve kullanmak istemektedir. Taşeronlaştırılmayı ve emperyalist politikaların maşası olmayı reddedecek bir Türkiye ise parçalanmaya çalışılmaktadır.

Ulusötesi sermaye, teknolojinin yeni olanaklarından yararlanarak dünya çapında imparatorluklar kurarken, az gelişmiş ülkelerde devletleri küçültmeye ve zayıflatmaya çalışmaktadır. Ulusötesi sermayenin bu konudaki politikasını, ünlü tarihçi Eric Hobsbawm, daha 1977 yılında yayımlanan bir makalesinde şöyle anlatmaktadır ⁹:

“Yeni-sömürgeci ulusötesi ekonomi için en uygun strateji, tam olarak, resmen egemen olan devlet sayısının azamileştirilmesi ve bu devletlerin ortalama büyüklüğünün ve gücünün asgarileştirilmesindedir.”

Emperyalist ülkeler daha çok merkezileşirken, emperyalist ülkelerin denetimlerindeki uluslararası kuruluşlar, gelişmekte olan ülkelerde “yerelleşmeyi,” devletin küçültülmesini ve özelleşmeyi dayatmaktadır. Ulusötesi şirketler, faaliyetlerini dünya ölçeğinde programlar ve uygularken, ulus-devletlerin sınırlarından, parlamentolarından, ordularından, bürokrasilerinden büyük rahatsızlık duymaktadır. Birkaç yıl önce gündeme gelen Çoktarafli Yatırım Anlaşması'nın (MAI) amacı, ulusötesi sermaye için en geniş hareket özgürlüğünü sağlamaktır. Diğer bir deyişle, Ford, IBM, Nokia, DaimlerChrysler gibi şirketler iyice devleşirken ve 25 ülkeden oluşan bir Avrupa Birleşik Devletleri doğarken, karşılarında bir Yugoslavya değil, Yugoslavya'nın parçalanmasından ortaya çıkan Hırvatistan, Slovenya, Sırbistan, Kosova, Karadağ, Bosna-Hersek ve Makedonya görmek istemektedir. Yugoslavya'nın parçalanmasında, Tito'nun uluslaşma modelinin (“mozaik” modeli) etkisi önemlidir. Ancak, Almanya'nın ve ulusötesi sermayenin Yugoslavya'nın parçalanmasında belirleyici bir rol oynadığı da bilinmektedir.

⁹ Hobsbawm, E., “Socialism and Nationalism: Some Reflections on the Break-Up of Britain (1977)”, **Politics for a Rational Left, Political Writings 1977-1988**, Verso, Bristol, 1989, s.124.

Dünya petrol kaynaklarının yüzde 66'sı ve doğal gaz kaynaklarının yüzde 41'i Ortadoğu'da bulunmaktadır. Dünyada bugün enerji ve su kaynakları üzerinde yoğun bir savaş sürmektedir. Enerjiye ve suya hakim olan, dünyaya da hakim olur. ABD emperyalizmi, Ortadoğu enerji kaynakları üzerindeki hakimiyetini pekiştirmek ve Hazar Havzası'na ve Orta Asya'ya da hakim olmak istemektedir. Avrasya hakimiyeti açısından gerekli askeri güçlerin yerleştirilmesi için en uygun yer, Avrasya'nın merkezinde ve Avrasya ile Afrika'nın ortasında bulunan Anadolu'dur; özellikle de Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dur.

ABD emperyalizmi, İran'ın 1979 yılından denetiminden çıkması ve Afganistan'ın 1979 yılında Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi sonrasında, Carter Doktrini'ni kabul ederek, ABD'nin bölgedeki petrol çıkarlarına yönelik bir saldırıyı savaş nedeni ("casus belli") kabul edeceğini açıkladı. Ardından da, Büyük Ortadoğu Projesi'ni formüle etti ve bu bölgedeki askeri operasyonlarda kullanılmak üzere yeni bir ordu (CENTCOM: Merkezi Komutanlık) oluşturdu. Ancak bu ordunun merkezi Florida'daydı ve bölgeye yönelik operasyonlarda mesafe uzaklığından kaynaklanan sorunlar yaşanıyordu. Bu konu, ABD ordusunun subayları için çıkarılan **Joint Forces Quarterly** Dergisi'nin Sonbahar 1995 sayısında yer alan bir yazıda ve haritada açıkça ifade edildi ¹⁰.

Diğer taraftan, Amerikan Merkezi İstihbarat Örgütü'yle (CIA) bağlantılı düşünce üretme merkezlerinden (think-tank) Rand Corporation tarafından 2000 yılında yayımlanan bir kitapta ABD'nin stratejik askeri çıkarları açısından Türkiye topraklarının önemi açıkça ifade edilmektedir. Kitapta, bir Yakın Doğu haritası üzerinde, İncirlik merkezli ve yarı-çapı 1000 mil olan bir daire çizilmiş ve Orta Doğu ve Hazar Havzasına askeri müdahale açısından en uygun yerin bu bölge olduğu açıkça belirtilmiştir. Kitabın bir önceki sayfasında da şöyle denmektedir ¹¹:

"Türkiye, hem İran Körfezi'nde, hem de Hazar Havzası'nda güvenliğin güvence altına alınmasında hayati bir rol oynamak açısından ideal bir konumdadır. Türk askeri olanakları, her iki bölgeye de güç gönderme açısından mükemmel bir konuşlanış sağlamaktadır. Örneğin, İran Körfezi'nin ve Hazar enerji kaynaklarının büyük bölümü İncirlik'ten 1000 mil mesafe içindedir."

Bu şartlarda, ABD'nin hedefi, ya Türkiye'yi sömürgeleştirmek ve Türkiye'ye istediğini yaptırmaktır; ya da Türkiye'yi parçalayarak, bu bölgelerde ABD emperyalizminin köleliğini kabullenecek devletçikler kurmaktır.

ABD emperyalistleri Türkiye'yi bugüne kadar sömürgeleştirememiştir. Türkiye, 1990-91 Körfez Savaşı'nda taşeronluğu kabullenmemiştir ¹². Irak'a yönelik emperyalist saldırıda, 1 Mart 2003 günü ABD emperyalistlerine Türkiye'yi kullanılmayı amaçlayan düzenleme ("tezkere") Meclis'te yeterli çoğunluğu alamadığından reddedilmiştir. Ancak ABD'nin AKP iktidarından hala bir umudu vardır. Ancak o umut bir ölçüde sürerken, başka senaryolar da uygulanmaktadır. ABD, Doğu'da Büyük Ermenistan, Güneydoğu'da ise bir Kürdistan kurma çabalarını sürdürmektedir.

ABD'nin Türkiye'ye yüklemek istediği ikinci görev, karşı karşıya kaldığı bir tehditle bağlantılıdır.

ABD, bugüne kadar dünyanın her tarafında çok sayıda askeri operasyonlara girdi; ancak ABD sınırlarının içinde herhangi bir tehditle karşı karşıya kalmadı. Ancak, ne zaman ki Sovyetler Birliği çöktü, ne zaman ki ABD'nin İsrail'le kurduğu ittifakın ve Ortadoğu'da izlediği politikanın gerçek yüzü daha açık bir biçimde ortaya çıktı, ABD ile bazı radikal İslamcı kuruluşlar arasındaki ittifak sona erdi. ABD, tarihinde ilk kez kendi topraklarında büyük can ve mal kaybına uğradı.

ABD, 1965-1973 döneminde Vietnam'da 59 bin ölü vermişti; ama kendi topraklarında güvencedeydi. 1993 yılındaki küçük bir olayın (radikal İslamcıların New York'ta Dünya Ticaret

¹⁰ **Joint Forces Quarterly**, Autumn 1995, s.37

¹¹ Khalilzad, Zalmay, "A Strategic Plan for Western-Turkish Relation," Khalilzad-Lesser-Larrabee, **The Future of Turkish-Western Relations: Toward a Strategic Plan**, Rand Corporation, 2000, s. 85-86.

¹² Bu girişimin önlenmesinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a direnenlerin başında Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay gelmektedir. Necip Torumtay, istifa ederek Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tepkisini göstermiş ve başka kesimlerin de desteğiyle, Türkiye'nin taşeronlaştırılması önlenmiştir. Bkz. Torumtay, Necip, **Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye**, Milliyet Yay., İstanbul, 1996.

Merkezi'nde patlattıkları bomba) ardından, 2001 yılında 11 Eylül olayı yaşandı. Bir radikal İslamcı grup, maket bıçaklarıyla kaçırdığı uçaklarla, ABD emperyalizminin ekonomik merkezi olan ikiz kulelere, askeri merkezi olan Pentagon'a saldırdı. 3400 kişi öldü. ABD, tarihinde yaşamadığı bir şokla karşı karşıya kaldı. ABD emperyalizmi, bu olayı, Büyük Ortadoğu Projesi'nin yeni bir aşamasını hayata geçirmenin ve Afganistan'a ve Irak'a saldırmanın gerekçesi olarak etkili bir biçimde kullandı. ABD, radikal İslamcılarını birinci düşman ilan etti. NATO'yu bu hedefe yöneltmeye çalıştı. Bu arada, Arap ülkelerinde, Pakistan'da, Afganistan'da, Endonezya'da ve İran'da, tüm çabalarına karşın, kendi denetimi altında bir "ılımlı İslamcı" hareket yaratamadı. Humeyni'nin ifadesiyle, "Amerikan İslamı" yaratma görevi de Türkiye'deki bazı cemaatlere verildi.

ABD'nin bu amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkeleri ile çelişmektedir. Ancak Türkiye'de bu göreve soyunanların gerçek kimliği ve ABD emperyalizmi ile bağlantıları ortaya çıktıkça, ikinci bir alternatif olarak, Güneydoğu merkezli bir operasyon gündeme getirilmiştir.

Avrupa Birliği emperyalizmi ise ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi ile çatışmaya girmekten kaçınmaktadır. Buna bağlı olarak ve ayrıca bölgenin yoksulluğu ve geri kalmışlığı ve sorunlu ülkelerle sınır komşuluğu nedeniyle, Doğu Anadolu'yu ve Güneydoğu Anadolu'yu kendisine katmak istememektedir. Bir ulusüstü emperyalist devlet oluşturma sürecindeki Avrupa Birliği'nin isteği Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleridir. Ülkemizin daha zengin, daha gelişmiş, Avrupa Birliği'nin ihtiyaçlarına daha uygun bu bölgeleri, AB emperyalizminin iştahını kabartmaktadır. Avrupa Birliği'nin devletleşme süreci, 29 Mayıs 2005 günü Fransa'da ve 1 Haziran 2005 günü Hollanda'da yapılan Avrupa Birliği Anayasası referandumlarında "hayır" çıkması ile bir ölçüde aksamıştır. Ancak bu aksama AB emperyalizminin temel niteliklerini değiştirmemektedir¹³.

Avrupa Birliği'nin hedefi Türkiye'nin parçalanmasıdır. 7 Aralık 2004 günlü gazetelerde yer alan bir habere göre, Avrupa Parlamentosu başkanı Josep Borrell, "İstanbul'u tek başına düşündüğünüzde, çok rahatlıkla Avrupa Birliği üyesi olabilecek bir ülke" demiştir. Bu ifadenin arkasında yatan mantık, budur.

Avrupa Birliği Komisyonu'nun 17 Aralık 2004 günlü kararı, diplomatik dille de olsa, gerçek niyeti açıklamaktadır. Ancak, Avrupa Parlamentosu'nun 15 Aralık 2004 günlü kararı, bu niyeti çok daha açık bir biçimde dile getirmektedir. **Avrupa Parlamentosu'nun 15 Aralık 2004 kararı, bugüne kadarki kararların en cüretkari, en pervasız ve en terbiyesizidir. Avrupa Parlamentosu bugüne kadarki hiçbir kararında, Türkiye'yi parçalama niyetini bu kadar açıkça dile getirmemiştir.**

Kararda yer alan önemli talepler şu şekilde özetlenebilir:

- Lozan Antlaşması'nda yer alan azınlık tanımının dışında, Türkiye'deki etnisitelere "azınlık" statüsü tanınmalı ve bunların eğitim ve yayın konusunda karşılaştıkları tüm engeller kaldırılmalıdır (paragraf 11).
- Rumların, Ermenilerin ve Lozan Antlaşması'nda azınlık olarak kabul edilmeyen Süryanilerin kendi dillerinde ve inançları doğrultusunda eğitim ve yayın özgürlükleri tam olarak sağlanmalıdır (paragraf 12).
- Genel seçimlerde yüzde 10 barajı gözden geçirilmeli ve "ağırlıkla Kürt partilerinin" de aralarında bulunduğu siyasal güçlerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde daha etkili bir biçimde temsil edilmesi sağlanmalıdır (paragraf 21).
- "Türk Hükümeti, silah bırakmayı seçmiş olan Kürt güçleriyle bir uzlaşma sağlamak amacıyla daha aktif adımlar atmalıdır." (paragraf 31)
- Sürmekte olan reformlar aracılığıyla, ordunun siyasal gücü daha da kısıtlanmalıdır (paragraf 37).
- Ermenilere uygulanan soykırım Türkiye tarafından kabul edilmelidir (paragraf 39 ve 41).
- Ermenistan sınırı en kısa sürede açılmalıdır (paragraf 40).
- Fırat ve Dicle'nin su kaynakları, Türkiye'nin komşularıyla birlikte alınacak kararlar doğrultusunda kullanılmalıdır (paragraf 42).

¹³ Bu konularda bkz. Koç, Y., **AB Emperyalizmi ve İşçi Sınıfı**, Kaynak Yay., İstanbul, 2004.

- Fener Rum Patrikhanesi'nin "ekümenik" niteliği kabul edilmelidir (paragraf 43).
- Alevilik bir azınlık olarak "tanınmalı ve korunmalıdır" ve "Cem evleri dini merkezler olarak kabul edilmelidir." (paragraf 43)
- Heybeliada Ruhban Okulu "derhal" yeniden açılmalıdır (paragraf 43).
- Türk Silahlı Kuvvetleri Kuzey Kıbrıs'tan çekilmeli, Kıbrıs Cumhuriyeti tanınmalıdır (paragraf 44).

Avrupa Birliği'nin niyetini Avrupa Parlamentosu açıkça dile getirmektedir. Bu taleplerin yerine getirilmesi, Türkiye'nin parçalanması demektir. Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği'ne yeni ülkelerin katılımında mutlaka olumlu oy kullanması gereken bir organdır. Avrupa Birliği Temel Antlaşması'nın 49. maddesine göre, bir ülkenin Avrupa Birliği'ne katılabilmesi, Avrupa Parlamentosu'nda yapılacak oylamada olumlu sonuç alınmasına bağlıdır. Böylesine önemli bir organın bu talepleri böylesine cüretkar bir biçimde dile getirmesi, saldırının önemini kanıtlar.

B. EMPERYALİZMİN, SALDIRIDA KULLANDIĞI ARAÇLAR

Emperyalizm, Türkiye'ye, ulusumuza ve işçi sınıfımıza saldırırken, çok farklı yol ve yöntemler kullanmaktadır. Özelleştirme, bu araçların en önemlilerinden biridir.

Bu saldırıda en önemli araçlardan biri, toplumsal ahlakın ve tüketim kalıplarının değiştirilmesidir. Türkiye bu alandaki saldırının yıllardır hedefi olmuştur.

Ülkemizde "köşe dönmeçilik" ve bireycilik, sistemli biçimde yerleştirildi.

25-30 yıl önce, bu ülkede hırsızlar ayıplanırdı, dışlanırdı. "Ben memura fazla maaş vermem, ama benim memurum işini bilir" mantığı rasgele yerleştirilmemiştir. Özelleştirmelerle birlikte gündeme getirilen bu anlayış, emperyalistlerin, ahlaki değerlerimizi çürüterek ülkemizi çökertme girişiminin altyapı çalışmalarından biridir.

Ülkemizde tüketim ve gösteriş merakı yerleştirildi.

Osmanlı Devleti bundan 150 yıl önce Batılı güçlere borçlanmaya başladığında saraylar yaptırdı, kaynakları saraylarda harcadı. Buna rağmen halkımız kendisini bir tüketim ve gösteriş dalgasına kaptırmadı. Cumhuriyet kurulduktan sonra iki-üç kuşak mütevazı bir hayat sürdü. Gösterişe kaçan ayıplanırdı. Birçok bölgede eve alınanlar, yoksullar görüp de imrenmesin diye, bez torba içinde götürülürdü. Özellikle 1983 yılından sonra ANAP iktidarı döneminden itibaren bu anlayış değiştirildi. Kullanılabilecek durumdaki birçok ürün, emek ürünü olduğu dikkate alınmadan, özentisi sonucu yenisiyle değiştirildi. Gereklisi olmayan birçok ürün, gösteriş için alındı. Kredi kartlarıyla yapılan gereksiz harcamalar insanları sıkıntıya soktu. Bu anlayış ve uygulama yalnızca bireysel tüketimde değil, devlet harcamalarında da yerleştirildi. Her alanda israf arttı.

Ülkemizde yabancı mala hayranlık teşvik edildi.

Türkiye'de eskiden büyük bir samimiyetle yerli malı haftaları düzenlenirdi. "Yerli malı yurdun malı, herkes onu kullanmalı" sözleri birçok insanın aklındadır. Ancak sistemli bir biçimde yerli ürünler küçümsendi; kendi kaynaklarına güvensizlik yerleştirildi. Kamu kesimi tahrip edilirken ve özelleştirilirken, insanlarımızın duyarsızlığında bu anlayış da etkili oldu.

Ülkemizde çalışmadan kazanma anlayışı teşvik edildi.

Türkiye'de eskiden tefecilik yapana hırsız gibi bakılırdı. 1950'li, 1960'lı yıllarda bir tefeciden söz edilirken, hakaret sıfatları eklenirdi. Ancak bugün sanayicilerimizin gelirinin önemli bir bölümü üretimden değil de, devlete verilen yüksek faizli borçlardan gelmektedir. Borsada oynamaya hevesli küçük tasarruf sahiplerinin sayısı yüksektir. Şans oyunlarına düşkünlük artmıştır. İnsanlarımız, çalışmadan, alınteri dökmeden, beynini yormadan, üretmeden hızla zengin olmaya, tüketmeye, tüketmeye, tüketmeye, tüketmeye, gösteriş yapmaya koşullandırıldı. Kamu kesiminin üretken kapasitesi tahrip edilirken, üretime sahip çıkacak beyinler azaltıldı.

Sevr Antlaşması yıllardır gündemdedir. Ancak, Sevr Antlaşması'nı 1920 yılında silah gücüyle ve özellikle 1991 sonrasında emperyalistlerin maşası bölücü terör örgütü PKK aracılığıyla uygulatamayanlar, ekonomik çöküntü ile uygulatmaya çalışmaktadır. Ekonomik çöküntü için de anlayış değişikliklerinin yaşanması zorunludur. Bir kesimin yıllardır sinsice yerleştirdiği değişiklikler, büyük bir planın adımlarıdır.

Diğer taraftan, bölücü terör örgütü PKK'nın eylemleri emperyalist güçler tarafından sistemli bir biçimde desteklendi ve yönlendirildi. Emperyalistler böylece bir taşla birkaç kuş vurmaya, birkaç amaca ulaşmaya çalıştı. PKK'nın silahlı saldırıları Türkiye tarafından yenilgiye uğratılamasaydı, Türkiye bir iç savaşa ve parçalanmaya sürüklenmiş olacaktı. PKK'nın terör eylemleri, Türkiye ekonomisine de büyük zarar verdi. Terör eylemleri ve alınan önlemler nedeniyle belirli bölgelerde tarımsal üretim büyük darbe yedi; köyden kente göç hızlandı; kentlerde işsizlik ve yoksulluk daha da arttı. PKK'nın terör eylemlerine karşı ülkenin korunabilmesi için yapılan harcamalar nedeniyle, kamuda büyük kaynaklar, üretim ve istihdam yaratabilecek yatırımlara yönlendirilemedi. Ayrıca, bu zorunlu harcamaların yol açtığı bütçe açıkları ve borçlanma gereksinimi nedeniyle, devletin borçlanmasında ödediği gerçek faizler yükseldi ve özel sermaye, yatırıma ve istihdam yaratmaya yönelmek yerine, garantili yüksek getirisi nedeniyle devlete borç vermeyi tercih etti. Yabancı sermaye de devlete borç vererek yüksek faiz gelirleri elde etti.

Emperyalistler bazı cemaatleri-tarikatları kullanarak, ulusal bilinci zayıflatmaya, ümmet anlayışını ve cemaat-tarikat bağına öne çıkartmaya çalıştı.

Hükümetler, kamu açıklarını zenginlerden vergi almak yerine borçlanmayla finanse etmeye başlayınca, Türkiye'nin emperyalist güçlere bağımlılığı iyice arttı. Emperyalist güçler, IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla, Türkiye ekonomisini yönetmeye başladı. IMF'nin ve Dünya Bankası'nın bugün kullandığı yetkiler, Sevr Antlaşması'nın 231-239. maddeleri uyarınca kurulması öngörülen Maliye Komisyonu'nun yetkilerinden az değildir¹⁴.

Emperyalist güçler, Türkiye'ye yönelik saldırılarının gizlenebilmesi için çeşitli kişi ve kuruluşlara önemli miktarlarda para aktardılar ve aktarmaya devam ediyorlar. Bu yolla kamuoyunu yanlış yönde bilgilendirmeye ve yönlendirmeye çalışıyorlar. Soros'un Türkiye'deki faaliyetleri bu niteliktedir. Ayrıca, ABD'den, Avrupa Birliği'nden ve AB'nin çeşitli ülkelerinden Türkiye'deki bazı kuruluşlara ve kişilere aktarılan proje paraları da, bu amaca hizmet etmektedir.

Türkiye'nin son yıllarda gündemini sürekli olarak meşgul eden diğer bir konu da, emperyalistlerin istekleri doğrultusunda hazırlanmış olan "kamu yönetimi reformu"dur. Bu "reform", Türkiye'de merkezi devleti zayıflatacak, Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter devlet yapısının bütünlüğünü parçalayacak, ülkenin eyaletlere bölünmesine yol açacak düzenlemeler öngörüordu. Bu "reform"un asıl unsurlarından biri de kamu hizmetlerinin özelleştirilmesiydi. 15 Temmuz 2004 günü kabul edilen 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun'un 5/l ve 11. maddeleri aşağıda sunulmaktadır:

"Kamu kurum ve kuruluşları, kanunlarla kendilerine açıkça görev olarak verilmeyen ve kuruluşun amacıyla doğrudan ilgili olmayan alanlarda işletme kuramaz, mal ve hizmet üretimi yapamaz, bu amaçla personel, bina, araç, gereç ve kaynak tahsis edemez." (5227/5/l)

"Kamu hizmetlerinin daha etkili ve verimli olarak yerine getirilebilmesi amacıyla, merkezi idare ile mahalli idareler, kendilerine ait hizmetlerden kanunlarda öngörülenleri, ilgileri itibarıyla üniversitelere, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına, hizmet birliklerine, özel sektöre ve alanında uzmanlaşmış sivil toplum örgütlerine gördürebilir. Bu durumda idarenin sorumluluğuna ilişkin hükümler saklıdır." (5227/11)

Bu kanun, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından bir daha görüşülmek üzere 3 Ağustos 2004 tarihinde TBMM Başkanlığı'na geri gönderilmiştir.

¹⁴ Bkz. Meray, S.L. – Olcay, O., **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri (Montros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)**, A.Ü. SBF Yay.No.409, Ankara, 1977, s.114-116.

Ancak emperyalist güçlerin en ısrarlı biçimde gündemde tuttıkları, dayattıkları ve uygulattıkları silah, özelleştirir. Özelleştirme, ABD emperyalizminin ve bir ulusüstü devlet oluşturma sürecindeki Avrupa Birliği emperyalizminin Türkiye Cumhuriyeti'ni zayıflatmak ve hatta çökertmek amacıyla kullandığı en önemli silahlardandır.

Özelleştirme yalnızca devlete ait fabrikaların, madenlerin, çiftliklerin, hastanelerin, okulların, otellerin, v.b. özel sektöre satılması değildir.

Az gelişmiş ülkelerde devletin görevlerinden biri, ülkenin bağımsızlığını korumak amacıyla güçlü bir ekonominin yaratılmasında aktif sorumluluk üstlenmektir. Ciroları birçok ülkenin milli gelirinden çok daha büyük ulusötesi tekellerle ancak bağımsızlık yanlısı güçlü ulus-devletler baş edebilir. Bu sorumluluktan vazgeçmek de özelleştirir.

Kamu kesiminin, özel sektöre hizmet etmek anlayışıyla yönetilmesi de özelleştirir. Örneğin, halkın ödediği vergilerle kurulmuş bir kamu işletmesinin, özel sektöre ucuz (ve hatta maliyetinin altında fiyatlarla) girdi sağlamak amacıyla işletilmesi "kamu hizmeti" değildir; özelleştirir. Kamu kesiminin temel amacı halka hizmet olmalıyken; böyle bir uygulamada, zaten ayrıcalıklı bir sınıfa kamu işletmesi aracılığıyla yeni ayrıcalıklar sağlanmaktadır.

Kamu kurum ve kuruluşları kapatılarak veya belirli alanlarda çalışmalarını durdurularak, piyasanın özel sektöre (sermayeye) bırakılması da özelleştirir. Bu çerçevede bazı kamu işletmeleri özel sektöre kiralanabilir. Kamunun üstlenmesi gereken bazı işler, doğrudan veya yap-işlet-devret modeli içinde özel sektöre yaptırılabilir.

Devlet tarafından yurttaşlara bir hak olarak sağlanması gereken eğitim, sağlık, ulaştırma, su ve benzeri hizmetler yerine, insanların müşteri olarak sahip oldukları para ile orantılı biçimde yararlanacakları eğitim, sağlık ve diğer hizmetlerin satışı da özelleştirir. Bu gibi hizmetleri devletin kar amacıyla sağlamaya başlaması da, devletin bu alanlardan çekilip bu hizmetlerin kâr amaçlı bir biçimde özel sektör tarafından yerine getirilmesi de aynı niteliktedir. Bu uygulamayla, "yurttaş" "müşteri"ye, "kerim devlet," "baba devlet" veya "sosyal devlet" ise "tüccar veya patron devlet"e dönüştürülmektedir.

Çay, sigara, içki, iletişim, hava ulaştırıcılığı gibi alanlarda devlet tekelinin kaldırılarak, özel sektöre bu alanlarda faaliyet gösterme olanağının tanınması da özelleştirir.

Devletin bazı yetkilerinin, uluslararası ve yerli sermaye temsilcilerinin çok daha etkili olduğu kurullara (Şeker Kurulu gibi) devredilmesi de özelleştirir.

Temel tüketim mallarıyla (ekmek, süt, kumaş, ayakkabı, eğitim malzemesi vb.), bazı hizmetlerin (ulaştırma vb.) ve geniş kesimleri ilgilendiren bazı üretim girdilerinin (tarımda gübre, ilaç, tohumluk vb.) halk tarafından kolayca alınmasını sağlamak amacıyla maliyetlerinin altında fiyatlarla satılması uygulamasından vazgeçilerek, bunların fiyatlandırılmasının sermayeye ("piyasa"ya) bırakılması da özelleştirir.

Devletin bazı tarım ürünlerinde destekleme alımı yapmaktan vazgeçmesi ve tarım ürünü fiyatlarının belirlenmesini sermayeye ("piyasa"ya) terketmesi de özelleştirir.

Sosyal güvenliğin bir kamu sorumluluğu olmaktan çıkarılarak, kişilerin sorumluluğuna bırakılması (bireysel emeklilik, bireysel sağlık sigortası vb.) da özelleştirir. Bu uygulamada, sosyal güvenliğin yurttaşlık hakkı olarak sağlanması, finansmanı, düzenlenmesi ve yönetilmesi sorumluluğu kamudan alınmakta, sermayeye ("piyasa"ya) devredilmektedir.

Devlet tarafından emanet usulüyle yapılan işlerin, müteahhitlere ve taşeronlara ihale yoluyla yaptırılması; devletin, çeşitli malların üretiminden vazgeçerek, bunların piyasadan alımı veya piyasada fason olarak yaptırılması yoluna gitmesi de özelleştirir.

Devletin ekonomiye müdahaleden vazgeçmesi ve “piyasa güçleri”nin (diğer bir deyişle, ulusötesi tekellerin, emperyalist ülkelerin ve yerli büyük sermayenin) hakimiyetinin artması da, karar alma süreçlerinin “özelleştirilmesi” demektir.

Bu uygulamaların hepsi, ulusötesi tekeller ve emperyalist ülkeler karşısında Türkiye Cumhuriyeti’nin gücüne büyük darbeler indirmektedir.

Özelleştirmeyle, ülke ekonomisi sermayenin ve özellikle de ulusötesi sermayenin hakimiyeti altına sokulmakta; ülkenin dış siyasal baskılara dayanma gücü kırılmakta; yoksullaştırılan insanlar etnik kimliği ve/veya cemaat-tarikat-mezhep kimliğini öne çıkararak, ulusal bilinci ve sınıf bilincini yitirmektedir. Özelleştirme, işçi sınıfını, ulusal bütünlüğü ve Türkiye Cumhuriyeti’ni zayıflatmaktadır.

Bu süreç, ağırlıklı olarak emperyalizmin talepleri ve dayatmaları nedeniyle yaşanmaktadır. ABD emperyalizmi ve Avrupa Birliği emperyalizmi bu konuda belirleyicidir. Bu emperyalist güçlerin aracı konumundaki IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, OECD gibi kuruluşlar ve Soros gibi kişiler, dayatmaların hayata geçirilmesinde etkilidir. Yerli sermayenin bu süreçteki rolü ikincildir.

“Özelleştirme” adı altında sınıflandırılan uygulamaların bir bölümü **1984 öncesinde** de vardı. Ancak bunların amacı, **devleti soymakla sınırlıydı. Şimdiki hedef ise, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin zayıflatılması ve parçalanmasıdır.** Özelleştirme konusunda emperyalist güçlerin bu kadar ısrarlı olmasındaki ana neden, yağma-talandan çok, halkımızı ve işçi sınıfımızı bölmek ve birbirine kırdırtmak, Türkiye Cumhuriyeti’ni parçalamaktır.

Özelleştirme uygulamalarıyla sermayenin artık-değer sömürüsü ve tekel karları artmakta; sermayenin hakimiyeti pekiştirilerek parlamenter demokrasinin gücü ve etkisi daha da kısıtlanmaktadır. Demokratik süreçlerle etkilenebilecek kamu kesimi piyasadan çekildikçe, **“piyasa = sermaye hakimiyeti”** olduğu daha da öne çıkmaktadır. Bu koşullarda, **“piyasa belirlesin”** ifadesinin anlamı, **“sermaye belirlesin”** olmaktadır.

II. DEVLETİ KURMADA VE ULUSU OLUŞTURMADA DEVLETLEŞTİRME; DEVLETİ, İŞÇİ SINIFINI VE ULUSU PARÇALAMADA ÖZELLEŞTİRME

Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa kapitalizminin yarı-sömürgesi durumuna getirilmiş ve ardından parçalanmaya çalışılan Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları üzerinde, emperyalizme ve Osmanlı Devleti'nin yöneticilerine karşı verilen bir ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşıyla kuruldu. Yeni bir devletin ekonomik ve toplumsal altyapısının inşasında ve devralınan ümmetin ve uluslaşmamış etnik toplulukların uluslaştırılması sürecinde devletin ve devletçiliğin belirleyici rolü oldu. Türkiye'de yaşanmış bu süreci iyi izleyen emperyalizm, bu nedenle, Türkiye'ye saldırırken bu süreci tersine çevirmeyi hedeflemekte ve özelleştirmeyi ana silah olarak kullanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında kurulduğunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan her açıdan bir enkaz devralmıştı. Kanla kazanılan siyasi bağımsızlığı pekiştirmenin yolu ekonomik bağımsızlıktan geçiyordu. Ekonomik bağımsızlık da sanayileşmekle mümkündü. Diğer taraftan, Osmanlı'dan devralınan ümmeti ve farklı etnisiteleri, çağdaş bir ulusa dönüştürmek gerekiyordu. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve aydınlanmanın önderi Mustafa Kemal Atatürk, bu görevlerin yerine getirilmesinde devlete ve devletçiliğe büyük görevler yükledi. Bir devlet politikası olarak uygulanan devletçilik sayesinde bir taraftan hızla güçlü bir ekonomi oluştu, diğer taraftan uluslaşma sürecinde önemli aşamalar gerçekleştirildi.

1923 yılından 1938 yılına kadarki dönemde, Lozan Antlaşması ile Osmanlı borçlarının bir bölümü devralındı ve düzenli olarak ödendi. Cumhuriyet düşmanı ve etnik kimlik temelli bölücü akımların ayaklanmalarına karşı başarıyla mücadele edildi. Yaklaştığı hissedilen İkinci Dünya Savaşı'na karşı Türk Silahlı Kuvvetleri güçlendirildi. Yabancı şirketlerin elindeki birçok işletme satın alındı, millileştirildi ve devletleştirildi. Tarımda, madencilikte, sanayide, ulaşımda, elektrik-gaz-su ve kentiçi taşımacılıkta, bankacılıkta, haberleşmede yeni yatırımlar yapıldı. Eğitim ve sağlık alanında büyük başarılar elde edildi. Günümüzde kullandığımız alfabe yerleştirildi; eğitimin kitleleşmesi sağlandı. Özellikle frengi, trahom, tüberküloz ve sıtmayla mücadelede önemli başarılar kazanıldı; koruyucu hekimliğin temelleri atıldı.

Bu büyük başarıların tümü, 1929 dünya buhranının etkilerine rağmen, borçlanmadan, denk bütçelerle, ulusal kaynaklarla yapıldı. 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulanmaya başlandı. Bu dönemin siyasal önderleri devlete sahip çıktılar, devleti yağmalatmadılar. Bu süreçte devletçiliğin ve kamu kurum ve kuruluşlarının ülkemize ve halkımıza son derece büyük katkıları oldu. Geçmişte ithal edilen birçok ürün ülkemizde üretilmeye başlandı. Türkiye'de sanayinin temeli bu işyerlerinde atıldı. Nitelikli insangücünün yetiştirilmesine bu işyerleri büyük katkıda bulundu. 1930'lu yıllardan itibaren ülkenin her tarafında kurulan kamu işletmeleri, buldukları bölgenin toplumsal yapısının dönüşümünde ve aydınlanma sürecinin bölgeye aktarılmasında da önemli rol üstlendi.

Bu dönemin fedakar insanların dışlerinden tırnaklarından artırarak yarattıkları kamu kurum ve kuruluşları bugün ABD emperyalizminin ve Avrupa Birliği emperyalizminin, IMF'nin, Dünya Bankası'nın, Dünya Ticaret Örgütü'nün ve Türkiye'deki işbirlikçilerinin saldırısı altındadır.

Atatürk, devletçiliği bir hükümet politikasının ötesinde bir devlet politikası olarak kabul etti ve Anayasa'ya devletçilik ilkesini koydu. Devletçilik, önce, Atatürk'ün 20 Nisan 1931 günlü seçim bildirgesinde yer aldı. Bu bildirmede şöyle deniliyordu: "Cumhuriyet Halk Fırkası'nın cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçı vasıfları onun değişmeyen bariz mahiyetidir." CHP'nin 10 Mayıs 1931 tarihinde toplanan Üçüncü Büyük Kurultayı, parti programını değiştirdi. Parti'nin bağlı olduğu ve uygulayacağı ana ilkeler, cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, laiklik, devletçilik ve devrimcilik olarak belirtildi¹⁵. 1937 yılında ise bu ilkeler Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel nitelikleri oldu. 1924 Anayasası'nın (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu) 2. maddesi 3 Şubat 1937 gün ve 3115 sayılı Yasayla şu şekilde değiştirildi: "**Türkiye**

¹⁵ Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap, 2. Bölüm, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, Bilgi Yay., Ankara, 1996, s.13, 16, 34, 225.

Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçısıdır. Resmi dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir.”¹⁶

Atatürk'ün sağlığında çıkarılan son yasalardan biri de, 17.6.1938 gün ve 3460 sayılı Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkında Kanun'du.

Bağımsızlık Savaşı'nı örgütleyen ve yöneten kadroların ekonomik bağımsızlık konusundaki duyarlılıkları ve bunu sağlamanın yolu olarak devletçiliği seçmeleri, yırtılan Sevr Antlaşması ve öncesiyle bağlantılıydı. Aynı duyarlılık, etnik kimlikten ve dini kimlikten ulus kimliğine geçiş konusunda da yaşıyordu ve bu süreçte devletçiliğe büyük görev yükleniyordu.

Sevr Antlaşması'nın arkasında, Osmanlı sanayiinin çöküşü yatıyordu.

Osmanlı sanayii 19. yüzyılın ilk yarısında büyük bir çöküntü yaşadı. Sanayiinin bu çöküşünün ardından ekonominin diğer sektörlerinde ve toplumsal-siyasal ilişkilerde de önemli sorunlar gündeme geldi. Osmanlı Devleti, özellikle 1838 yılında İngiltere ile imzaladığı Baltalimanı Anlaşması sonrasında hızlanan bu süreçle birlikte, borçlanmaya başladı. Borçlanmanın hemen arkasından, Avrupa devletleri Osmanlı ülkesinde yaşayan azınlıkların koruyucusu rolüne soyundu ve farklı etnik unsurlardan (mozaik biçiminde) oluşan Osmanlı devleti bir süreç içinde yarı-sömürgeleştirildi ve çökertildi. Çöküş sürecinin başlangıcı, Osmanlı sanayiinin çöküşü, Osmanlı ekonomisinin zayıflamasıdır.

Osmanlı ekonomisi güçlüyken ve bağımsızken, kendi içinde bir bütünlük oluşturuyordu ve farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanlar, ekonomik çıkar bağlarıyla birbirine bağlanıyordu. Osmanlı ekonomisinin kendi iç dinamikleri parçalanıp, Osmanlı ekonomisi dünya kapitalist sisteminin bir uzantısı ve pazarı haline geldiğinde, bu ekonomik çıkar bütünlüğü parçalandı. Osmanlı halkının bir bölümünün ekonomik çıkarları, yabancı ülkelerin sermayedarlarının çıkarlarıyla özdeşleşti. Önce Osmanlı ekonomisinde yaşanan çözüme, bir adım sonra Osmanlı toplumundaki çözülmeyi getirdi.

Cumhuriyet'i kuran kadrolar, Osmanlı döneminde kapitülasyonları ve emperyalist güçlerin ekonomi ve siyaset alanındaki müdahalelerini somut biçimde yaşamışlardı. Bu nedenle de, güçlü Türkiye Cumhuriyeti'nin yolunun güçlü ve kendi ayakları üzerinde durabilen bir ekonomiden geçtiğini biliyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, bu görüşlerini daha 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'ni açış konuşmasında şöyle ifade etmişti¹⁷:

“İstiklâl-i tâm için şu düstur var: Hâkimiyet-i milliye, hâkimiyet-i iktisadiye ile tarsin edilmelidir. Bu kadar büyük gayeler, bu kadar mukaddes, azametli hedefler kâğıt üzerindeki düsturlarla, arzu ve hırslarla husûl bulamaz. Bunların tahakkuk-u tâmmını temin için yegâne kuvvet, en kuvvetli temel iktisadiyattır. Siyasî ve askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferle tetviç edilemezse semere-i netice payidar olamaz. En kuvvetli ve parlak zaferimizi de tetviç eden semerat-ı nafiyayı temin için hâkimiyet-i iktisadiyemizin temin ve tarsini lazımdır.”

Bu koşullarda, (1) halkın yaşam düzeyini yükseltecek güçlü bir ekonomi ile (2) merkezi devlet tarafından sağlanan (a) eğitim ve (b) sağlık hizmetleri, halkın yoksulluktan, cehaletten ve hastalıklardan kurtarılabilmesi için gerekliydi ve zorunluydu. Yoksul, cahil ve en temel sağlık hizmetlerinden ve sosyal güvenceden yoksun kitleler, etnik kimliğe ve/veya cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerine sığınıyordu. Bu ise Atatürk'ün “Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir” biçiminde tanımladığı Türk ulusunun oluşmasının önündeki en önemli engeldi¹⁸.

¹⁶ Maddenin ilk biçimi şöyleydi: “Türkiye Devletinin, dini İslamdır; resmi dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir.” Bu madde, 1928 yılında şu biçimde değiştirildi: “Türkiye Devletinin resmi dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir.”

¹⁷ Ökçün, G., **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay.No.471, Ankara, 1981, s.251.

¹⁸ Osmanlı döneminde “millet” kavramı dini toplulukları ifade ediyordu. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa'nın 1923 yılındaki evlenme ihbariyesinde, “Milleti: İslam” ifadeleri yer almaktadır. Turan, Ş. **Türk Devrim Tarihi**, 3. Kitap, Birinci Bölüm, s.337.

Daha Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında anti-emperyalist ve ulusalcı cephenin oluşturulmasında etnik köken ve cemaat-tarikat ilişkileri çok önemli sorunlar yarattı. Kurtuluş Savaşı, yalnızca emperyalist güçlere ve onların mağalarına karşı değil, aynı zamanda ülke içindeki güçlere karşı da verildi. Ülke içindeki bazı unsurların millici güçlere karşı harekete geçirilmesinde ise etnik kimlik ve cemaat-tarikat ilişkileri kullanılıyordu.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında, Türkiye'ye zarar vermek isteyen emperyalist güçler, her etnik kökenden ve inançtan insanı yanlarına çekmeye çalıştılar; bu amaçla para dahil çeşitli araçlar kullandılar. Her etnik kökenden ve inançtan insanlar arasında da emperyalistlerin işbirlikçileri ve hainler çıktı.

Ancak, emperyalistler, tüm kesimlere yönelik satınalma ve hain üretme çabalarına ek olarak, mevcut toplumsal yapı içinde zaten varolan bazı farklılıkların üzerine giderek, bu çelişkileri derinleştirmeye ve hatta düşmanlığa dönüştürerek, kendilerine doğal ve hazır müttefikler yaratmaya da çalıştılar. Osmanlı Devleti, bir "milletler topluluğu" idi. Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak, etnik farklılıklar etnik çatışmaya dönüşebiliyordu. Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen emperyalist güçler, 19. yüzyılda Osmanlı'nın parçası olan Rumların, Bulgarların ve Ermenilerin bu farklılıklarını kullanmıştı. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yöneten kadrolar, açık işgale karşı tüm halkı harekete geçirmeye çalışıyordu. Emperyalistler ise, bilinçli bir politika olarak, Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Müslüman halklar arasındaki etnik farklılıkları ve Halife'nin dini etkisini kullanarak millici güçleri parçalamaya ve zayıflatmaya çalıştılar.

"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkı" zor bir süreçle Türk milletine dönüşmeye başladı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın önder kadroları arasında her etnik kökenden yurtsever vardı. Bu tutum, 23 Nisan 1920 günü açılan Meclis'in oluşturulan milletvekillerinin kökenlerine de yansımıştı. Ayrıca, 20 Ocak 1921 günü kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, yerel yönetimlere son derece geniş yetkiler tanıyordu. 1921 Anayasası'nın 11. maddesine göre, merkezi idare yalnızca iç ve dış politika, din işleri, adli işler, askerlik, uluslararası ekonomik ilişkiler ve diğer bazı sınırlı alanlarla uğraşacaktı. Vakıflar, medreseler, eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, yol yapım ve sosyal yardım işleri, yerel yönetimlere devrediliyordu. Bu Anayasa, Ankara Hükümeti'nin düzenli ordu güçlerinin 6-10 Ocak 1921 günleri Yunan ordusunun geri çekilmesini sağlamasının ardından (Birinci İnönü Savaşı) kabul edilmişti.

Ancak 1921 yılında yaşanan bazı gelişmeler, millici güçlerin daha sonraki yıllardaki politikalarını belirledi.

Hangi etnik kökenden gelirse gelsin halkın büyük bölümü işgale karşı millici önderlerin arkasında mücadeleye girerken, her etnik grup içinde azınlık olan bazı kesimler, emperyalistlerle işbirliği yaptı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında, Çerkezlerin büyük bölümü millici güçlerin yanındaydı. Ancak, Çerkez Ethem 27 Aralık 1920 günü ayaklandı ve Yunanlılarla bağlantıya geçti. Yunan ordusu, Çerkez Ethem'in "kendilerine haber gönderip anlaşma yolları aramasının hemen ertesinde 6 Ocak'ta... saldırıya başlamışlardı." ¹⁹ Millici güçlerin yeni kurulmakta olan ordusu, bir yanılla etnik kimlikli bir başkaldırıyla, diğer taraftan bu ayaklanmayla bağlantılı olarak saldırıya geçen Yunan ordusuyla savaşmak zorunda kaldı.

Anadolu'daki Kürt aşiretlerinin büyük bölümü işgalci güçlere karşı millici güçler içinde yerini aldı. Ancak İngilizler bu ittifakı bozmak için yoğun çaba harcadılar. Çok güzel Kürtçe bilen ve bölgede uzun süre çalışma yürüten İngiliz Binbaşı Noel ²⁰, bu çabalarında başarısız kaldı. Ancak, Yunanlıların ikinci saldırısı öncesinde Anadolu'da önemli bir ayaklanma daha gerçekleşti.

¹⁹ Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, Bilgi Yay., Ankara, 1998, s.240.

²⁰ Atatürk'ün Nutuk'unda Binbaşı Nowell olarak verdiği Binbaşı Noel için bkz. Öke, M.Kemal, **İngiliz Ajanı Binbaşı E.W.C.Noel'in Kürdistan Misyonu (1919)**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1989.

Yunanlılar, 1921 yılı Şubat ayında yeni bir saldırı hazırlığına başladılar. İngiliz yetkililer, Yunan ordusunun yeni saldırı programını 10 Mart 1921 tarihinde onayladı. 6 Mart 1921 günü ise Koçhisar, Zara, Suşehri, Kemah ve Divriği yöresindeki Kürt kökenli Koçgiri Aşireti millici güçlere karşı ayaklandı. Amaç, Sevr Antlaşması'nda vaadedilen Kürt Devleti'nin Diyarbakır, Van, Bitlis, Elazığ ve Dersim'i de içine alacak bir biçimde kurulmasıydı. Millici güçler, bir taraftan Koçgiri Aşireti'nin ayaklanmasıyla, diğer taraftan 23 Mart 1921 günü başlatılan Yunan saldırısıyla aynı anda uğraşmak zorunda kaldı. Yunanlılar 1 Nisan günü geri çekilmeye başladı. Koçgiri ayaklanması ancak 17 Haziran'da bastırılabilirdi ²¹.

Çerkez Ethem ve Koçgiri olayları basit kışkırtmalar değildi. Emperyalistler, Anadolu'da anti-emperyalist millici hareketi bölmek için etnik kimlik kartını sistemli bir biçimde oynuyorlardı. Emperyalistler bu dönemde bazı Kürt aşiretleriyle ve bazı Çerkez kabileleriyle yakın ilişki kurmaya çalıştı. Kürt aşiretlerinin ve Çerkez kabilelerinin büyük bölümü Ulusal Kurtuluş Savaşı içinde yer almakla birlikte, etnik kimliği öne çıkaran kesimler de oldu. Bu kesimler, kendi kitlelerinin büyük bölümünün desteğini alamadıklarından, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı emperyalistlerle işbirliği yaptı, emperyalistler tarafından kullanılmayı kabullendi..

Kürtler arasında en etkili örgütlenme, 1918 yılında kurulan Kürdistan Teâli Cemiyeti idi. Kürdistan Teâli Cemiyeti, İngilizlerle tam bir işbirliği içinde Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı tavır aldı ve Sevr Antlaşması'nın uygulanmasını savundu ²². Bu örgütün başkanı Seyyit Abdülkadir Efendi, Şeyh Sait Ayaklanması ile ilişkileri nedeniyle Şark İstiklal Mahkemesi tarafından idama mahkum edildi ve karar 27 Mayıs 1925 tarihinde uygulandı. Koçgiri ayaklanmasında Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin tahriki ve yönlendirmesi vardı.

Emperyalist güçlerin etnik kökene dayalı bölücülük çalışmaları Çerkezler arasında 1921 yılında önemli bir diğer gelişmeye yol açtı. İzmit'ten Eskişehir'e, Yalova'dan Aydın'a kadar uzanan bölgelerde yaşayan 17 ayrı Çerkez kabilesini temsil eden önderler, 24 Ekim 1921 günü emperyalist devletlere bir başvuruda bulundu. "Çerkez Milletinin Büyük Devletlere, İnsanlık ve Medeniyet Alemine Genel Bildirgesi" başlığını taşıyan başvuruda şunlar yer alıyordu ²³:

"Halen Yunan askeri işgali altında bulunan Batı Anadolu,...ve yöresi Çerkez ahalisinin, biz aşağıda imzaları bulunan yetkili temsilcileri...Birinci Dünya Harbi sonunda büyük devletlerce kabul ve ilan edilen milliyet prensibi ile ortaya çıkan milli hukukuna dayanarak İzmir'de kongre halinde toplanarak hazırlık halindeki milletlerin hukukunu üzerine alan ve yenik devletlere kabul ettirmeyi taahhüt eden Büyük İtilaf Devletleri ve ortaklarıyla, özellikle Yunan Hükümeti'ne Çerkezlerin sığındığını bildirerek milli isteklerinin yerine getirilmesini rica etti.

"Anadolu'da bugün oturmakta bulunan Çerkezler, doğruya yakın bir hesapla iki milyon kadardır.

"Çerkezler; dil, adetler, duygular ve uygarlık itibarıyla milli geleneklerini korumuş ve devam edegelmişlerdir. Çünkü ...çağımızın yüksek medeniyetini kuran beyaz ırkın ve 'âri'lerin seçkin ailesinden oldukları İngiliz, Fransız, Alman, Rus ve Yunan tarihçilerinin tarihî eserleri ile saptanmıştır...

"Türkiye'ye göç eden iki milyon Çerkez nüfusunun şimdiye kadar üç misli artarak altı milyona ulaşması gerekirken, üzümlere söylenebilir ki, bugün iki milyona yakın bulunmaktadır. Bunun nedenlerine gelince; pek açık bir gerçek olduğu veçhile, Osmanlı Hükümetinin inkarı mümkün olmayan kötü idaresinin sonucu olarak çeşitli dert ve felaketlere kurban edilmek yüzünden Çerkezler, dört milyon nüfustan yoksun kalmışlardır...

"Çerkezler bu devam edegelen zulümlerden kurtulmak amacı ile milli bir gaye takibine ve millîcilerin açıkça Çerkez milletini mahva kalkışması dolayısıyla, onlar da silahla savunmaya ve çarpışmaya mecbur kalmışlardır...

"Gerçi Çerkezler, gerek komutan ve gerekse er olarak Birinci Dünya Harbine katılmadılar değil; fakat, bu katılma diğer milletler gibi fiilî, emelî, hissî olmaktan ziyade ister istemez ve kanun (zoruyla olmuş) idi. Mamafih, mütarekeden sonra Çerkezlerin az bir kısmı Anadolu ihtilalcilerine (tamamen

²¹ Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, 2. Kitap, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne**, Bilgi Yay., Ankara, 1998, s.184-185, 247-248.

²² Bkz. Tunaya, T.Z., **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt II, Mütareke Dönemi, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986, s.186-229.

²³ Ertuna, Hamdi, **Türk İstiklâl Harbi, V inci Cilt, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No.1, Ankara, 1974, s.318-322.

yanlış bir his ile) katılmış ve bir nevi Mustafa Kemal'in hükümrancılığını kurmaya yarayacak fiilî harekâta bulunmuş iseler de, Kemalistlerin insanlık dışı hareketlerini ve yanlış siyasetlerini onlar da yakından görüp anlayınca, geri dönülmesi büyük bir sakınca olmayacak kısa bir müddet içinde Çerkezlik emelleri yoluna, pişmanlık duyarak bundan geri dönmüşlerdir.

“Özellikle Çerkezler, Halifelik makamına manevî bakımdan bağlı kaldıkları halde, Babiâli'nin Kemalistlerle birleştiğini ve bunca fedakarlığına rağmen Çerkezliği tamamen ihmal ettiğini saklamaya lüzum görmedikten sonra Çerkezlik, haklı ve tabii bir kararla, kendisine kurtuluş vadeden ve bunu işgal bölgesinde fiilen ispat eden Yunan ordusuna katılmayı, millî ve hayatî çıkarlarından saymıştır...

“Yunan Hükümeti, taşıdığı milletlerarası insanlık ve uygarlık nitelikleri gereği olarak din farkını göz önüne almaksızın, Ermeni ve bilhassa Rum göçmenleri ile eşit olarak ve belki fazlası ile Çerkez göçmenleri ve mültecileri hakkında ilgi göstererek, onların işlerini ve yerleşmelerini en iyi bir şekilde sağlamıştır...

“Bundan dolayı, Büyük İtilâf Devletleri ve ortaklarınca millî olan aşağıdaki isteklerimizin kabulünü ve desteklenmesini kongremiz rica ve hemen harekete geçilmesini sabırsızlıkla beklediğini soylu kişiliklerine sunmakla şeref duyar.

(1) Devlet arasında kabul ve ilan edilip eski sulh antlaşmalarına konduğu gibi, gelecekteki Yakın Doğu sulhuna da konması kuvvetle umulan azınlık halindeki milletlerin hakları ve siyasi çıkarlarını temin ve tatmin edecek olan madde hükümlerinin bütün Çerkezleri de kapsamına alması.

(2) Çerkez milleti, Anadolu'da her bakımdan kendisiyle aynı durumda ve karşılıklı menfaatlerle bağlı bulunduğu Rum unsuru ile eşit haklar çerçevesinde kader birliğine istekli bulunduğundan dolayı, millî ilerleme ve gelişmesini kendisinde kuvvetle ümit ettiği uygar Yunan Hükümetinin fiilî himayesi altına sokulması...”

Anadolu'daki Kürt aşiretlerinin ve Çerkez kabilelerinin büyük bölümü anti-emperyalist Ulusal Kurtuluş Savaşı'na tüm gücüyle katıldı. Ancak, millici güçlere karşı etnik ilişkiler temelinde ayaklananların önemli bir bölümü Kürt aşiretleri veya Çerkez boylarıydı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında inançlı insanların büyük bölümü millici saflardaydı. Ancak, Padişah'ın emperyalist güçlerle işbirliği yapması nedeniyle, Halife'nin etkisindeki bazı unsurlar millici güçlere karşı ayaklandı. Bazı ayaklanmalarda etnik unsur ve Halife'nin gerici etkisi birlikte rol oynadı.

İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'daki Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı yayınladığı fetva, 11 Nisan 1336 (1920) gün ve 3824 sayılı Takvimi Vakayî'de (Resmî Gazete) yayımlandı. Fetvada, Anadolu'daki hareketin önderlerinin ve yandaşlarının öldürülmesi savunuluyor; tüm Müslümanların asilerle savaşması isteniyor; bu savaştan kaçanların ahrette çok acı çekeceği ileri sürülüyor; bu savaşta ölenlerin şehit sayılacağı belirtiliyordu. Emperyalist güçlerin Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda ümmet kimliğini kullanmaya çalışmaları, bu kimliğin daha sonraki yıllarda geri plana itilmesi çalışmalarının önemini artırdı ve bu çabalara daha da haklılık kazandırdı. Fetva aşağıda sunulmaktadır²⁴:

“Dünya düzeninin sebebi olan ve kıyamet gününe kadar Ulu Tanrı'nın daim eyleyeceği İslam Halifesi Hazretleri'nin veliliği altında bulunan İslam memleketlerinde bazı kötü kimseler, anlaşarak ve birleşerek ve kendilerine başkanlar (elebaşılar) seçerek Padişahın sadık uyruklarını hile ve yalanlarla aldatmakta, yoldan çıkarmaktadırlar. Padişahın yüksek buyrukları olmaksızın asker toplamaktadırlar. Görünüşte askeri beslemek ve donatmak bahanesiyle, gerçekte ise mal toplamak sevdasıyla, şeriata uymayan ve yüksek emirlere aykırı bir takım haksız ödemeler ve vergiler koymakta ve çeşitli baskı ve işkencelerle halkın mal ve eşyalarını zorla almakta ve yağmalamaktadırlar. Böylece insanlara zulmetmekte, suçlamakta ve Padişah ülkesinin bazı köy ve şehirlerine saldırmak suretiyle tahrip ve yerle bir etmektedirler. Padişahın sadık tebaasından nice suçsuz insanları öldürmekte ve kan döktürmektedirler. Padişah tarafından atanmış bazı dinî, askerî ve sivil memurları istedikleri gibi memuriyetten çıkarmakta ve kendi yordakçılarını atamaktadırlar. Hilafet merkezi ile Padişah ülkesi arasındaki ulaştırma ve haberleşmeyi kesmekte ve devletin emirlerinin yapılmasına engel olmaktadır.

“Böylece, hükümet merkezini tek başına bırakmak, Halifenin yüceliğini zedelemek ve zayıflatmak suretiyle yüksek Hilafet katına ihanet etmektedirler. Ayrıca Padişaha itaatsizlik suretiyle devletin düzenini ve asayişini bozmak için düzme yayımlar ve yalan söylentiler yayarak halkı azdırmaya çalıştıkları da açık bir gerçektir. Bu işleri yapan yukarıda söylenmiş elebaşılar ve yardımcıları ile

²⁴ Ertuna, Hamdi, *Türk İstiklâl Harbi, Vıncı Cilt, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları Seri No.1, Ankara, 1974, s.323-4.

bunların peşlerine takılanların dağılımları için çıkarılan yüksek emirlerden sonra bunlar, hâlâ kötülüklerine inatla devam ettikleri takdirde işledikleri kötülüklerden memleketi temizlemek ve kulları fenalıklardan kurtarmak dince yapılması gerekli olup Allah'ın 'öldürünüz' emri gereğince öldürülmeleri şeriata uygun ve farz mıdır? Beyan buyurula.

Cevap: Allah bilir ki, olur.

Dürri Zade Elseyyid Abdullah.

"Böylece, Padişahın ülkesinde savaşma kudreti bulunan Müslümanların adil Halifemiz Sultan Mehmet Vahdettin Han Hazretlerinin etrafında toplanarak savaşmak için yapacağı davet ve vereceği emre uymak suretiyle, adı geçen asilerle çarpışmaları dince gerekir mi? Beyan buyurula.

Cevap: Allah bilir ki, gerekir.

Dürri Zade Elseyyid Abdullah.

"Bu takdirde, Halife Hazretleri tarafından sözü edilen asilerle savaşmak üzere görevlendirilen askerler çarpışmazlar ve kaçarlarsa büyük kötülük yapmış ve suç işlemiş olacaklarından dünyada şiddetle cezayı, ahrette de çok acı azabı hak ederler mi? Beyan buyurula.

Cevap: Allah bilir ki, ederler.

Dürri Zade Elseyyid Abdullah.

"Bu takdirde, Halife askerlerinden asileri öldürenler gazi, asilerin öldürdükleri şehit sayılırlar mı? Beyan buyurula.

Cevap: Allah bilir ki, sayılırlar.

Dürri Zade Elseyyid Abdullah.

"Bu takdirde, Padişahın asilerle savaşmak için verdiği emre itaat etmeyen Müslümanlar, günahkar ve suçlu sayılıp şeriat yargılarına göre cezalandırılmayı hak ederler mi? Beyan buyurula.

Cevap: Allah bilir ki, ederler.

Dürri Zade Elseyyid Abdullah.

1919-1921 döneminde Anadolu'da aşağıdaki ayaklanmalar oldu ²⁵:

- Ali Batı Ayaklanması (11 Mayıs - 18 Ağustos 1919)
- Birinci Bozkır Ayaklanması (27 Eylül - 4 Ekim 1919)
- İkinci Bozkır Ayaklanması (20 Ekim - 4 Kasım 1919)
- Şeyh Eşref (Hart) Ayaklanması (26 Ekim - 24 Aralık 1919)
- Birinci Anzavur Ayaklanması (25 Ekim - 30 Kasım 1919)
- İkinci Anzavur Ayaklanması (16 Şubat - 16 Nisan 1920)
- Birinci Düzce Ayaklanması (13 Nisan - 31 Mayıs 1920)
- İkinci Düzce Ayaklanması (19 Temmuz - 23 Eylül 1920)
- Kuvayi İnzibatîyenin Harekâtı (10 Mayıs - 22 Mayıs 1920)
- Birinci Yozgat Ayaklanması (15 Mayıs - 27 Ağustos 1920)
- İkinci Yozgat Ayaklanması (5 Eylül - 30 Aralık 1920)
- Zile Ayaklanması (25 Mayıs - 21 Haziran 1920)
- Konya Ayaklanması (2 Ekim - 22 Kasım 1920)
- Demirci Mehmet Efe Ayaklanması (1-30 Aralık 1920)
- Çerkez Ethem Ayaklanması (27 Aralık 1920 - 23 Ocak 1921)
- Koçgiri Ayaklanması (6 Mart - 17 Haziran 1921)

Emperyalist güçlerin Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında etnik kimliği ve cemaat-tarikat-ümmet kimliğini öne çıkarıcı çalışmaları, 1921 Anayasası'nda eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi görevini yerel yönetimlere devreden maddenin değiştirilmesine neden oldu. 1924 Anayasası, "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkı"nın Türk milletine dönüştürebilmek amacıyla, özellikle eğitim ve sağlık gibi alanları merkezi devletin yönetimi ve denetimi altına aldı. Böylece, daha Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında emperyalist güçlerin tahriklerine uyan bazı kesimlerin yerel düzeyde etki sağlayarak daha da güçlenmeleri engellenmek istendi.

Cumhuriyet kurulduktan sonraki dönemde de, yoksulluk, cehalet ve sağlıksız yaşam koşulları, insanların etnik kimlik ve/veya inanç temelinde, merkezi idareye karşı silahlı ayaklanma çağrısı yapanların arkasından gitmesine de neden oluyordu.

²⁵ Ertuna, Hamdi, **Türk İstiklâl Harbi, Vıncı Cilt, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No.1, Ankara, 1974, s.40-280.

1923-1938 döneminde yaşanan ayaklanmaların bastırılabilmesi önemli kaynakların harcanmasına neden olmanın ötesinde, ulusal bütünlüğün oluşturulmasını engelleyici izler de bırakmıştı.

1923-1938 döneminde Türkiye’de aşağıdaki ayaklanmalar ve cezalandırma operasyonları (“tedip hareketi”) gerçekleştirildi ²⁶:

- Nasturi Ayaklanması (12-28 Eylül 1924)
- Şeyh Sait Ayaklanması (13 Şubat - 31 Mayıs 1925)
- Raçkotan ve Raman Tedip Harekatı (9-12 Ağustos 1925)
- Sason Ayaklanmaları (1925-1937)
- Ağrı Ayaklanması (16 Mayıs - 17 Haziran 1926)
- Koçuşağı Ayaklanması (7 Ekim - 30 Kasım 1926)
- Mutki Ayaklanması (26 Mayıs - 25 Ağustos 1927)
- Ağrı Harekatı (13-20 Eylül 1927)
- Bicar Tedip Harekatı (7 Ekim - 17 Kasım 1927)
- Asi Resul Ayaklanması (22 Mayıs - 3 Ağustos 1929)
- Tendürük Harekatı (14-27 Eylül 1929)
- Savur Senkil Harekatı (20 Mayıs - 9 Haziran 1930)
- Zeylan Ayaklanması (20 Haziran - Eylül başı 1930)
- Oramar Ayaklanması (16 Temmuz - 10 Ekim 1930)
- Ağrı Harekatı (7 - 14 Eylül 1930)
- Pülümür Harekatı (8 Ekim - 14 Kasım 1930)
- Menemen Olayı (23 Aralık 1930)
- Tunceli (Dersim) Tedip Harekatı (1937-1938)

Şeyh Sait Ayaklanması sonrasında, etnik ve dini kimliğin ulus kimliğinin önüne geçmesini engellemek amacıyla çeşitli öneriler geliştirildi. Bu önerilerin ortak noktası, devlet eliyle veya desteğiyle geçim sağlanması, eğitim ve sağlık hizmeti olanaklarının geliştirilmesiydi. Örneğin, İçişleri Bakanlığı müfettişlerinden Hamdi Bey’in 1926 yılında hazırladığı bir raporda şu öneriler yer alıyordu ²⁷:

- “1 - Silah toplamak için askeri harekete devam edilmeli. Silahlı halkı buna zorlamak için kara hareketiyle yetinilmeyip hava hareketi ile de bu gibiler sıkıştırılmalı.
- 2 - Toprağı bulunmayan, geçim için ağalara bağlanan halka arazi, yeterince sermaye ve tohumluk dağıtılmalı.
- 3 - Yöredeki madenler işletilmeli.
- 4 - Ulaşımı, haberleşmeyi ve düzeni sağlayabilmek için yol yapımına öncelik verilmeli.
- 5 - Bütün bunlar yapıldıktan sonra, bölgedeki Kürtleri Türkleştirmek için en az 25 yıl sürecek bir program izlemeli. Dersim’e ‘misyoner’ ruhu ile çalışacak ülkücü memurlar atamalı.
- 6 - Halka Türklük duygusu aşılandıktan sonra bunun güçlenip yaygınlaşması için okul açmaya hız verilmeli.”

Harb Akademileri Komutanlığı’nda emekli subay Nazmi Sevgen tarafından verilen bir konferans, Komutanlık tarafından daha sonra “**Doğu’da Kürt Meselesi**” adıyla yayımlanmıştır ²⁸. Konferansta Nazmi Sevgen’in dile getirdiği öneriler, Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomide, eğitimde ve sağlıkta devletçilik politikasıyla hayata geçirmeye çalıştığı politikadır. Nazmi Sevgen şunları önermektedir:

“Yollar, telefon tesisatı, hükümet binaları, jandarma karakolları, hastaneler, sağlık merkezleri, her dereceden çeşitli, yeteri kadar okullar, eğitim için gezici sinema gurupları... ve daha birçok lüzumlu tesisler esirgenmeden kurulmalı ve yapılmalıdır.” ²⁹

²⁶ Hallı, Reşat, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Ayaklanmalar** (Bu kitap, Kaynak Yayınları tarafından **Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları** adıyla 1992 yılında 2 cilt olarak yayımlandı).

²⁷ Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi 3. Kitap İkinci Bölüm Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)**, Ankara, 1996, s.195.

²⁸ **Doğu’da Kürt Meselesi** kitabı, Kaynak Yayınları tarafından yayımlanan **Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları** kitabının 3. cildinde yer almaktadır.

²⁹ **Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları**, Cilt 3, s.42.

“Doğu Anadolu, Türkiye'nin vazgeçilmez bir emniyet sahasıdır. Bu itibarla Kürtler'in kayıtsız şartsız devlete bağlılıklarını idame ve takviye için bütün tedbirleri esaslı ve sarsılmaz bir surette almak mutlaka lazımdır.

“Doğu: petrol, hayvancılık vesaire gibi iktisadî değerleriyle Türkiye'yi kalkındırabilecek kıymettedir. Kurulacak fabrikalarda, işyerlerinde, çeşitli tesislerde çalışan halk, hem karnını doyuracak, hem memleket zararına başka şeylerle uğraşmak vakit ve imkanını bulamayacak; karnı tok, sırtı pek, kesesi kabarık olacaktır. Bu sebeple Doğu'yu iktisaden kalkındırmalı, Doğu'lunun karnını doyurmalı, ona insanca yaşama imkanları hazırlanmalı, iş sahaları açmalı, bunun için icap eden tedbirleri vakit geçirmeden öncelikle almalıyız.”³⁰

Yoksul halka eğitim ve sağlık hizmeti özel sektör eliyle götürülemezdi. Bu hizmet boşluğunu ancak devletin kendisi devletçilikle doldurabilirdi ve bu boşluğu doldurduğu ölçüde Türk ulusunun oluşmasına katkıda bulunabilirdi. Halkın yoksulluktan kurtarılması ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi de devletin gerçekleştirebileceği bir görevdi. Farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanları “Türk milleti” olarak bütünleştirebilmek, güçlü ortak ekonomik çıkarları ve bütünlüğü, devletçe sağlanacak sağlık hizmetlerini ve devletçe sağlanacak eğitimle cehaletin ve çağdışı unsurların (aşiret reisleri, ağalar, beyler, şeyhler, seyitler, dedeler, vb.) etkisinin aşılmasını gerektiriyordu.

1923 yılında ve sonrasında, ekonomik gücün ve siyasal bağımsızlığın yolu, millileştirmelerden ve devletçilikten geçiyordu.

Ayrıca, ulusun oluşturulması için de halkın bütünleştirilmesi ve devlet-halk ilişkisinin güçlendirilmesi zorunluymuştu. Bu da ancak devletçilikle gerçekleştirilebilecekti.

Cumhuriyet yönetiminin bu doğrultudaki ilk önemli girişimi, cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerinin ekonomik temelini oluşturan vakıfların ve tekke ve zaviyelere ait gayrimenkullerin devletleştirilmesi oldu.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, çeşitli nedenlerle, arazinin önemli bir bölümü vakıfların elindeydi. Bu konuda farklı tahminler bulunmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde arazinin dörtte biri vakıflara aitti. 19. yüzyılın sonlarında Mehmet Sait Paşa'nın hazırladığı bir rapora göre ise ülke arazisinin yarıdan fazlası vakıfların mülkiyetindeydi³¹. Diğer taraftan, “Engelhardt, Türkiye'deki gayri menkullerin ve emlakın dörtte üçünün 19uncu asırda vakıf sıfatıyla camilere ait bulunduğunu iddia etmektedir.”³²

Tekkeler ve zaviyeler de bazı arazilerin ve önemli miktarda gayrimenkulün sahibiydi. Tekke ve zaviyeler, hem vakıflar, hem de normal mülkiyet ilişkisi içinde çok önemli bir ekonomik güce sahipti. Uluslaşma sürecinin önündeki en önemli iki engelden biri olan cemaat-tarikat-mezhep kimliğinin zayıflatılabilmesi için tekke ve zaviyelerin ekonomik gücüne el konması gerekiyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 3 Mart 1924 günü üç önemli kanunu kabul etti. 431 sayılı Kanunla (Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun), halifelik kaldırıldı ve Osmanlı Hanedanı mensupları ülke dışına çıkarıldı. 430 sayılı Kanunla (Tevhidi Tedrisat Kanunu) öğretimin birleştirilmesi sağlandı; din adamlarının denetimindeki eğitime son verildi. 429 sayılı Kanunla, Şeriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kuruldu.

Daha sonraki yıllarda, her yıl çıkarılan bütçe kanunlarına konan maddeler, Medeni Kanun hükümleri, 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına dair Kanun, Tapulama Kanunu ve Orman Kanunu gibi düzenlemelerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti vakıfları denetimi ve yönetimi altına aldı. 1926 yılından önce kurulan vakıflara ilişkin düzenleme son derece önemliydi. 5.6.1935 gün ve 2762

³⁰ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları, Cilt 3, s.44.

³¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar, Ankara, 1973, s.244.

³² Derin, H., a.g.k., s.60.

sayılı Vakıflar Kanunu eski vakıfları devletin parçası haline getirdi: “Eski vakıflara uygulanan Vakıflar Kanunu, bu kanun eski vakıfları tasnif etmiştir. Vakıflar adeta devletleştirilmiştir.”³³

3 Mart 1924 günü kabul edilen kanunlar, uluslaşmanın önündeki en önemli engellerden olan cemaat-tarikat-mezhep kimliğine siyasal alanda, ekonomik alanda ve eğitim alanında büyük bir darbe indirdi. Bu kesimlerin ekonomik gücü devletleştirildi ve denetim altına alındı. Bu kesimlerin elindeki eğitim olanakları devletleştirildi.

13 Şubat - 31 Mayıs 1925 tarihleri arasında gerçekleştirilen Şeyh Sait ayaklanması, etnik kimliğin ve cemaat-tarikat kimliğinin uluslaşma sürecine başkaldırısıydı. Bu ayaklanma sırasında bazı tekkeler de kullanılmıştı. Doğu İstiklal Mahkemesi, 28 Haziran 1925 günü aldığı kararla, yargı bölgesi içindeki bütün tekkeleri ve zaviyeleri kapattı³⁴. Bakanlar Kurulu da 2 Eylül 1925 tarihinde yayımladığı kararnameyle, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına karar verdi. Ancak bu kararnameye bazı tepkiler ortaya çıkınca, yasa ile düzenleme gündeme getirildi ve 30.11.1925 gün ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun (Resmi Gazete ve Yürürlük: 13.12.1925) kabul edildi. Bu Kanun sonrasında tekkelerin ve zaviyelerin arazi ve emlaklarına el kondu ve bunlar evkaf müdürlüklerine bağlandı. Böylece, hem cemaat-tarikat-mezhep kimliğinin güçlenmesine ekonomik temel sağlayan yapılara büyük bir darbe indirildi, hem de devletin olanakları artırıldı. Ayrıca, çeşitli kanunlar ve Bakanlar Kurulu kararlarıyla el konulan vakıf arazilerinin bir bölümü, halkın sorunlarını çözebilmek ve halkın desteğini alabilmek amacıyla halka dağıtıldı. Böylece, farklı etnik kökenlerden ve inançlardan gelen insanlardan çağdaş bir ulus yaratılabilmesi için gerekli olan ekonomik çıkar bütünlüğünün oluşturulmasına da katkıda bulunuldu.

Eskişehir ilindeki 36 köyü kapsayan Mahmudu Sani Vakfı'na ait 1.270.000 dönüm arazi, 2613 sayılı Tapu Tahrir ve Kadastro Kanununa dayanılarak, 34 bin parselde ayrıldı ve yerli halkın iskanına verildi. Ayrıca, 23 bin parselde 900.000 dönüm arazi de topraksız köylülere dağıtıldı. Mahmudu Sani Vakfı'nın diğer topraklarının bir bölümü de Türkiye'ye gelen göçmenlere verildi. Mahmudiye Harası da vakıf arazisinden yapılan tahsisle kuruldu. Ayrıca, göçmenlere, mubadillere ve yangın felaketlerinden zarar görenlere arazi verildi.

Silivri'de Sultan Beyazıt Vakfı'ndan 15.000 dönüm arazi Romanya'dan gelen göçmenlere dağıtıldı. Saray ve Vize ilçelerinde bulunan Paşa Vakfı arazileri ise İcra Vekilleri Heyeti'nin 1.12.1926 gün ve 4450 sayılı kararnamesi ile göçmenlere verildi. Bunların dışında Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesine bağlı 17 köyde bulunan Eyüp Nebi Vakfı'ndan 150.000 dönüm arazi, Amasya'nın Taşova ilçesinin köylerinde bulunan Hazinedar Süleyman Paşa Vakfı'ndan 25.000 dönüm arazi, Palu ve Karakocan ilkelerine bağlı köylerde bulunan 30.000 dönüm vakıf arazisi, Bursa'ya bağlı Karacabey ilçesi köylerinde bulunan 10.000 dönüm vakıf arazisi ve Aydın'ın çeşitli köylerinde 5.000 dönüm zeytinlik arazi, iç iskana tahsis edildi³⁵.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin vakıflara el koyması, çağdaş bir ulusun oluşmasının önündeki cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerinin zayıflatılmasına, halkla devlet arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine ve devletin ekonomik gücünün artırılmasına önemli katkılarda bulundu.

Bağımsızlık Savaşı'nı örgütleyip yöneten ve Cumhuriyet'i kuran kadrolar, bu nedenlerle, devletçi oldular. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ekonomide, eğitimde, sağlıkta devletçilikle kuruldu. Devletçilik, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve ulusal bütünlüğün temel direklerinden biri olma görevini başarıyla yerine getirdi. Son dönemde Türkiye'ye saldıran emperyalist güçler de öncelikle bu temel direği hedef aldı ve özelleştirmeleri dayattı. Emperyalist güçler, devletçiliğin çökertilmesiyle devletin çökertileceğini çok iyi kavramışlardı.

1950'li yıllardan itibaren kamu kesiminin yatırımlarında siyasi parti hesapları ve ülkemizdeki bazı büyük sermaye gruplarının çıkarları ön planda tutuldu. Özellikle 1980 sonrasında uygulanan politikalarla kamu kurum ve kuruluşlarına yatırım yapılmadı; bu işletmelerin başarısız kalması

³³ Altaş, Hüseyin, “Türkiye’de 1926-1967 Dönemi Arası Vakıf Sistemi,” Vakıflar Genel Müdürlüğü, **Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu Kitabı**, Ankara, 2004, s.89.

³⁴ Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, 3. Kitap Birinci Bölüm, s.178.

³⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü, a.g.k., s.245.

için “kasıtlı” denebilecek yanlış politikalar uygulandı. Emperyalizmin dayatmaları sonucunda 1980’li yıllardan itibaren hükümetler özelleştirmeyi bir hükümet politikası olarak benimsedi ve bir devlet politikası haline dönüştürmek için büyük çaba harcadılar.

1984 yılından itibaren sistemli bir özelleştirme politikası uygulandı. Karayolları’nda 1983 yılında kabul edilen ve emanet işlerin oranını yüzde 60’tan yüzde 25’e indirmeyi amaçlayan 10 Yıllık Ulaştırma Ana Planı bu stratejinin bir parçasıydı. 1991 yılından sonra tüm biçimleriyle özelleştirme daha da hızlandırıldı. Son 20 yıllık dönemde özellikle hızla yaygınlaşan taşeronlaşma; kamu kurum ve kuruluşlarının zarar ettirilmesi ve yağmalatılması; bazı kuruluşların yenilenmeyerek çürütülmesi ve sonra kapatılması da bu stratejinin unsurlarıydı.

Özellikle 1991 yılından sonra yapılanlar, Atatürk’ün yaptıklarının tam tersidir. Emperyalistler Atatürk’ten intikam almaktadır.

1999 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile özelleştirme Anayasa’ya kondu. 1982 Anayasası’nın 47. maddesinin başlığı “devletleştirme” idi ve madde metni şöyleydi:

**“Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde devletleştirilebilir.
“Devletleştirme gerçek karşılığı üzerinden yapılır. Gerçek karşılığın hesaplanma tarzı ve usulleri kanunla düzenlenir.”**

13.8.1999 gün ve 4446 sayılı Yasa ile bu maddenin başlığı “devletleştirme ve özelleştirme” olarak değiştirildi. Madde metnine aşağıda sunulan fıkralar eklendi:

**“Devletin kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla gösterilir.
“Devlet, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzel kişilere yaptırılacağı veya devredilebileceği kanunla belirlenir.”**

A. EKONOMİ

Özelleştirmeler, Türkiye ekonomisini zayıflatarak ve ekonomik kuruluşların ulusötesi şirketlerin mülkiyetine ve denetimine geçmesini sağlayarak, Türkiye'ye, halkımıza ve işçi sınıfımıza büyük darbeler indirmektedir.

Özelleştirmeler sonucunda ekonomi zayıflayınca, işsizlik ve yoksulluk artmaktadır. Artan işsizlik ve yoksulluk, sorunlarına çözüm arayan insanların etnik kimliğe ve/veya tarikat-cemaat-mezhep ilişkilerine sığınmasına yol açmaktadır. Ulusal bütünlük ve işçi sınıfının bütünlüğü zayıflamakta, devletle halk arasındaki ekonomik çıkar birliği zayıflayınca, halk devlete daha az sahip çıkmaktadır.

Özelleştirmelerle kamu kesimi piyasadan çekilince, piyasa tümüyle sermayenin hakimiyeti altına girmektedir. "Piyasa = sermaye hakimiyeti" ortaya çıkmaktadır.

Özelleştirmeler sonucunda tarımda, madencilikte, sanayide, ulaşımda, elektrik-gaz-su-kentiçi taşımacılıkta, bankacılıkta ve haberleşmede en önemli şirketler ulusötesi sermayenin eline geçince; emperyalistler, bu ekonomik gücü kullanarak, Türkiye'nin siyasal bağımsızlığını yok edecek tavizleri kolayca koparmaktadır. Ayrıca, ulusal çıkarları ve halkın çıkarlarını ön planda tutan hükümetler, ekonomimize sahip olan ulusötesi sermayenin operasyonlarıyla kolayca iktidardan devrilebilmektedir. Emperyalistlerin politikalarına karşı çıkan hükümetler, bir anda piyasadan belirli malların çekilmesi, temel mallarda kıtlık ve bunların sonucunda halkın büyük tepkisiyle karşılaşabilmektedir. Emperyalizm, bu noktada, "sivil toplum örgütü" adı altında faaliyet gösteren bazı kukla kuruluşları da kullanarak, hükümete karşı "halk muhalefeti" ve eylemler örgütleyebilmekte, darbe yapabilmektedir (Gürcistan, Ukrayna ve girişim düzeyinde kalan Venezuela örneklerinde olduğu gibi).

Emperyalist güçler piyasaya bu denli hakim olup hayatın her alanına etkili müdahalelerde bulunma gücünü elde edince, parlamenter demokrasi göstermelik hale gelmektedir; ülkeyi, belirli aralıklarla yapılan seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni oluşturan siyasal partiler değil, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla emperyalist güçler yönetmektedir.

Devlet, sosyal devlet anlayışının gereği piyasaları kontrol edemeyince ve halkın sorunlarını çözmek amacıyla piyasalara müdahale etmeyince, "devlete güven" sarsılmaktadır. Sadece güvenlik, savunma, adalet ve dış politika görevlerini yerine getiren bir devlete halkın sahip çıkma eğilimi zayıflamaktadır.

Devlet personeli, farklı bölgelerde hizmet ederek farklı kökenlerden insanlar arasında güçlü bir bağ oluşturmaktadır. 15 Temmuz 2004 günü kabul edilen ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından bir defa daha görüşülmek üzere TBMM Başkanlığı'na geri gönderilen 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun, bazı bakanlıkların taşra teşkilatını ortadan kaldırarak, üniter devlet yapısından eyalet sistemine geçişin altyapısını oluşturmak gibi bir sonuç yaratacaktır. Böylece, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların bölgeler arasındaki tayinleri sona erecek, etnik köken ve cemaat-tarikat-mezhep ilişkileri iş bulmada, tayinde ve terfide daha da büyük önem kazanacaktır. Merkezi devlet yapısının yerelleştirilmesi, etnik kimlik ve cemaat-tarikat-mezhep temelinde bölünmenin tohumlarını yeşertecektir.

Diğer taraftan, özelleştirmeler de, merkezi biçimde yönetilen kamu ekonomik işletmelerinin parçalanarak yerel düzeyde yapılanmalarını getirecektir. Bugün kamu ekonomik işletmeleri de personel politikalarını merkezi bir biçimde belirlemektedir. Özelleştirmelerle birlikte TEKEL gibi büyük kamu işletmeleri bölgelere dağıtılacak ve kamu kurum ve kuruluşlarının işçi sınıfını ve halkı kaynaştırma görevi sona erecektir. Örneğin, Türkiye Elektrik Dağıtım Şirketi'nin bir bölümünün bölgelere bölünerek özelleştirilmesi, üniter yapıdan eyalet sistemine geçişin altyapısını oluşturacaktır.

Bunlara ve benzeri nedenlere bağılı olarak, ekonomik alandaki özelleştirme uygulamaları, işçi sınıfımızın, halkımızın ve Türkiye'nin bütünlüğü, ülkemizin bağımsızlığı ve demokrasi açılarından hayati darbeler indirmektedir.

1. TARIM

Tarım, bir ülkenin en temel gereksinimlerinin karşılanabilmesi açısından stratejik önemde bir alandır. Bir ülkenin tarımsal altyapısının ve üretim kapasitesinin zayıflatılması ve kendi kendisini besleme yeteneğini yitirmesi, yalnızca kırsal kesimde yaşayan ve yaşamını kazananlara değil, aynı zamanda, bir bütün olarak ülke halkına, ekonomisine ve ulusal savunmasına büyük bir darbedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bir devlet politikası olarak ve devletçilik aracılığıyla 1923-1983 döneminde tarımı geliştirdi. 1984 yılından itibaren ve özellikle 1991 sonrasında, en geniş tanımıyla özelleştirmelerle köylüye, halkımıza, ekonomimize ve ulusal savunmamıza birbiri ardına darbeler indirilmeye başlandı.

Türkiye tarımı 1980'li yıllara kadar sürekli bir gelişme gösterdi. Bu dönemde, 1929 Dünya Buhranı'nın tarımımıza yansımaları ve İkinci Dünya Savaşı döneminin zorlukları, tarım ve köylülük için sıkıntılar yarattı.

1923 – 1945 döneminde devletin temel politikası tarımın geliştirilmesi, köylünün refah düzeyinin yükseltilmesi ve kamu harcamalarının finansmanı için tarımdan kaynak aktarılmasıydı. Bu politikayla farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların, ortak ekonomik çıkarlar temelinde bir ulus oluşturma ve Cumhuriyet'in halka somut yararlar sağlayarak halk-devlet ilişkisini güçlendirme çabalarına destek verildi. Nüfusun yaklaşık yüzde 80'inin kırsal bölgelerde yaşadığı koşullarda, tarıma devletçilikle verilen desteğin bu açıdan önemi çok büyüktü. Devletin bu çabaları, 1929 buhranının etkilerini derinden hisseden emperyalist ülkeler tarafından engellenemedi. Bu dönemde tarımda yoksullaşmayı ve mülksüzleşmeyi öngören emperyalist politikalar gündemde değildi. Devlet, kırsal kesimde ekonomik büyümeyi ve ulusal bütünleşmeyi sağlamada, emperyalist politikalarla çatışmadı.

Emperyalizm, 1923-1945 döneminde Türkiye tarımına ve köylülüğüne yönelik devlet politikalarına müdahale etmedi (edemedi). 1945'ten 1980'lere kadarki dönemde uygulanan emperyalist politikalar da, devletin kırsal kesimde ulusal bütünlüğü geliştirmeyi ve köylülüğün refah düzeyini yükseltmeyi amaçlayan politikalarıyla çelişmiyordu. Ancak 1980'lerden ve özellikle de 1990-91'den sonra, emperyalist politikalarla, devletin kırsal kesime yönelik politikaları temelden çatışmaya başladı.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan yoksul ve cahil bir köylülük, teknolojik açıdan son derece geri bir tarım sektörü devraldı.

Türkiye tarımı, hükümetlerin devletçilik temelinde bilinçli ve yoğun çabalarıyla, Cumhuriyet döneminde büyük bir gelişme gösterdi ve köylülüğün refah düzeyi yükseldi. Bu süreçte, devletin eğitim, yönlendirme, kaynak aktarma çabaları belirleyici oldu. Köylü, devletin sağladığı parasız eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlandı. Kamu kurum ve kuruluşları, köye ve köylüye yol, su, elektrik, okul, cami, kanalizasyon, sulama kanalı yaptı; tarımın gelişmesi için gerekli bilimsel bilgiyi sağladı. Cumhuriyet döneminin devleti, köylüyü eşkiyadan kurtardı. 1929 dünya buhranının Türkiye'ye yansımaları ve İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan yoksullaşma dışında, Cumhuriyet dönemi, devletçilik sayesinde, köylülük için güven, huzur ve devamlı yükselen yaşam standardı anlamına geldi. 1945 yılında kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu büyük çiftçilerin topraklarının önemli bölümüne el konulmasını ve topraksız köylülere dağıtılmasını öngörmekteydi; ancak uygulanamadı.

Bu politikalar, etnik kimliğin önemini azalttı, Osmanlı'dan devralınan aşiretlerin, boyların, cemaatlerin, tarikatların, mezheplerin, ümmetin Türk ulusuna dönüştürülmesinde adımlar atılmasına, ülkenin ve ulusun bütünlüğünün pekiştirilmesine katkı sağladı ve köylüyle devlet

arasındaki bağı güçlendirdi. Tarımda devletçiliğin somut yararları, kırsal bölgelerde ulusal bilincin gelişmesine önemli katkılarda bulundu.

Emperyalizmin azgelişmiş ülkelerde köylülüğe ve tarıma yönelik politikaları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kapitalizmin Altın Çağı ve Soğuk Savaş koşullarında yeniden biçimlendirildi.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Rus Devrimi olmuş ve Rusya, dünya kapitalist sisteminden koparak, Sovyetler Birliği'ni oluşturmuştu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda da Avrupa'nın birçok ülkesinde komünist partileri iktidara geldi. Ayrıca, Asya'da da başta Çin olmak üzere çeşitli ülkelerde komünistler iktidarı ele geçirdiler. İşçi sınıfının yeterince gelişmemiş olduğu Asya ülkelerinde komünistler, anti-emperyalist ve anti-feodal bir çizgi izleyerek, topraksız ve az topraklı yoksul köylü kitlelerine önderlik ettiler.

Emperyalizm bu deneyimden gereken dersleri çıkardı. Azgelişmiş ülkelerde küçük meta üreticileri desteklenmeye başlandı. Kapitalizmin Altın Çağı olarak nitelendirilen 1945-1970 döneminde, anti-komünist mücadelede küçük meta üreticiliğini destekleyecek mali olanaklar mevcuttu. Sürekli büyüyen ekonomiler, bu siyasal hedefe hizmet edecek harcamaları üstlenebiliyordu. Ayrıca, 1947 yılından itibaren yaşanan Soğuk Savaş da böyle bir harcamayı gerekli kılıyordu.

Bu politikaların parçası olarak, ABD emperyalizmi bazı azgelişmiş ülkelerde toprak reformları uygulattı. Ayrıca, Dünya Bankası da, azgelişmiş ülkelerde küçük mülkiyeti ve küçük meta üreticiliğini teşvik eden ve destekleyen politikalar uyguladı.

Ancak bu politikalar 1970'li yıllardan itibaren değiştirilmeye başlandı ve bu değişim 1980'li yıllarda Türkiye'ye yansıdı. Özellikle son 15 yıldır emperyalizmin IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla Türkiye'de uygulattığı politikalar sonucunda, artık köylülerin yaşamı bir cehenneme dönmüştür. Emperyalizmin dayattığı bu politikalar, ülkemizde büyük sermayenin, Cumhuriyet düşmanlarının ve etnik kimliği öne çıkaran bölücü akımların da işine gelmektedir.

Bu politikaların amacı köylüyle devlet arasındaki bağı zayıflatılmasını, ulus bilincinin ve kimliğinin geri plana itilmesini ve etnik kimliğin ve cemaat-tarikat-mezhep-ümme kimliğinin öne çıkmasını sağlamaktır. Amaç, Türkiye'nin parçalanmasıdır.

Refahı sağlamada devletleştirmeler ile kamu kurum ve kuruluşları kullanılmıştı. Günümüzde Türkiye'ye yönelik emperyalist tehdidin ve saldırının en önemli hedeflerinden biri, tarım sektörünü çökertmek, köylülüğü yoksullaştırmak, mülksüzleştirmek ve birbirine düşürmektir. Bu saldırıda kullanılan en önemli silah, özelleştirme.

1970'li yıllarda dünya kapitalist sisteminin girdiği durgunluk ve bunalımlar çağı, küçük meta üreticilerinin desteklenmesi için ayrılması gereken kaynaklar açısından sorunlar yaratmaya başladı. Bu dönemde emperyalist ülkelerde tarımsal üretimde yaşanan büyük atılımlar, bu ülkelerde tarımsal üretim fazlalarının oluşmasına yol açtı. Emperyalist ülkeler, tarım ürünü stoklarını eritebilmek amacıyla azgelişmiş ülkelerin tarım ürünü ithalatına koyduğu sınırlama ve kısıtlamaların kaldırılmasını talep etmeye başladı. Ayrıca, tarım ürünleri ve girdileri alanındaki ulusötesi şirketler güçlendi ve azgelişmiş ülkelerin piyasalarının kendilerine açılmasını istedi. Bunun yanı sıra, dünyada yeni bir uluslararası işbölümü gündeme geldi. Ulusötesi şirketler, derinleşen bunalım ve artan rekabet koşullarında ve iletişim ve ulaştırma teknolojilerinde yaşanan büyük atılımları kullanarak, imalat sanayi yatırımlarını azgelişmiş ülkelere kaydırmaya başladılar. Bu çerçevede, bu ülkelerde işgücü maliyetinin daha da düşürülebilmesi için, kırsal kesimde mülksüzleşme sürecinin hızlandırılması ve yeni işçilerin bulunması, mevcut ücret düzeyinin geriletilmesi gerekiyordu. 1985 sonrasında sosyalist sistemin iç sorunları daha da büyüdü. 1989-1991 döneminde ise Sovyet sisteminin çöküşünün ardından, küçük meta üreticilerinin tasfiye süreci daha da hızlandırıldı.

Türkiye'de uygulanan politikalar, bir yanıyla, bu küresel gelişmelerin yansımasıydı. Ancak Türkiye'de başka etmenler de rol oynadı. Bu çerçevede bakıldığında, emperyalizmin ülkemiz

tarımını, özelleştirmenin de kullanıldığı bir saldırıyla çökertmeye çalışmasında birkaç neden öne çıkmaktadır:

Birinci neden, halkın yoksullaştırılarak devlet-halk bütünleşmesinin parçalanmasıdır. Değişen devlet politikaları sonucunda yoksullaşan ve mülksüzleşen köylü, bu politikaları dayatan emperyalizme değil, hükümete ve hatta devlete tepki duymaktadır. Tarımda yoksullaşma, köylünün vataniyle bağına zayıflatmaktadır. Yurtseverlik/vatanseverlik duyguları aşınmakta, geleceğe ilişkin umutlar sönmemektedir. Yoksullaşan ve mülksüzleşen köylüler arasında etnik kimlik veya cemaat-tarikat-mezhep kimliği önem kazanarak, ulus ve sınıf kimlikleri geri plana itilmektedir.

Emperyalizmin bu süreçte ikinci amacı, ucuz işgücü teminidir. Kentlere göçen mülksüzleşmiş milyonlar, işgücünün yeniden üretim maliyetini düşürmektedir. Böylece Türkiye’de daha ucuza üretilen temel tüketim malları emperyalist ülkelere satıldığında, emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının, kendilerini yeniden üretme maliyeti düşürülmektedir. Birçok durumda değerinin altında fiyatlarla satılan mallar aracılığıyla, Türkiye’den emperyalist ülkelere bir değer aktarımı gerçekleşmektedir.

Diğer taraftan, Türkiye’de yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, düşürülmüş işgücü maliyetleri sayesinde, artık-değer sömürsünü daha da yoğunlaştırmaktadır.

Emperyalizmin bu süreçte üçüncü temel amacı, Türkiye’nin tarım ilaçlarıyla ve suni gübrelerle henüz çok fazla kirlenmemiş tarım arazilerini ucuza kapatmak ve bu topraklarda ihracata dönük plantasyonlar kurmaktır. Ulusötesi şirketlerin az gelişmiş ülkelerdeki muz, kahve ve çay plantasyonlarında nasıl bir sömürünün ve yağmanın gerçekleştirildiği bilinmektedir. 19. yüzyılda Anadolu’nun Ege ve Çukurova bölgelerinde de benzer nitelikte büyük işletmeler bulunuyordu. 1868 yılında İzmir yakınlarında tarıma elverişli toprakların en az üçte biri İngilizlerin tapulu malıydı. 1878 yılında ise İzmir civarında tarıma elverişli toprakların tümü 41 İngiliz tüccarın elindeydi. Bu dönemde İngilizlerin Batı Anadolu’da sahip oldukları arazi toplamı 2,4 – 2,8 milyon dönümü bulmuştu³⁶. Almanya da, 20. yüzyılın başlarında Çukurova bölgesinde büyük çiftlikler kurdu. 1905 yılında Dresden’de Alman Levant Pamuk Şirketi kuruldu. Bu şirket özellikle Adana bölgesinde büyük araziler edindi. Şirket, ileride bu topraklara Alman göçmenleri yerleştirmeyi planlıyordu³⁷.

Emperyalistlerin amaçlarından biri, Türkiye’de “organik tarım” yapılan plantasyonlar oluşturmak olabilir. 21. yüzyılda gıda üretimi özellikle stratejik bir önem kazanmıştır. Genetik yapısına müdahale edilmiş ürünlerle tarımsal üretim artırılmakla beraber, bunların insan sağlığı üzerindeki etkileri açıklık kazanmamıştır. Bu nedenle, organik tarım önemini artırmaktadır. Sağlıklı gıda üretebilen, tarım ürünleri alanındaki rekabette stratejik bir üstünlük elde edecektir. Nitekim, 2003 yılında kabul edilen bir yasa ile kırsal bölgelerde yabancılara toprak satışının önünün açılması da bu kaygıyı doğrular niteliktedir. AKP Hükümeti döneminde, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin kırsal bölgelerde geniş araziler satın alabilmelerinin yolu açılmıştır (3.7.2003 gün ve 4916 sayılı Kanun). Bu tehlikeli düzenleme, Anayasa Mahkemesi’nin 26 Nisan 2005 günlü Resmi Gazete’de yayımlanan 2005/14 K. sayılı kararıyla iptal edilmiştir.

Emperyalizmin bağlantılı diğer bir amacı da Anadolu’yu yeniden ele geçirmek, Türkleri Anadolu’dan sürüp çıkarmak olabilir. Kırsal bölgelerde toprak satınalma girişimleri ve bu konuda son derece yaygın satış arzusu, bu amacın da gündemde olabileceğini göstermektedir.

Emperyalizmin diğer bir hedefi, emperyalist ülkelerdeki tarımsal ürün fazlalıklarının ve stoklarının eritilmesidir. 1980’li yıllardan itibaren önem kazanan politika budur.

Ayrıca, tarım girdileri alanında ulusötesi şirketlerin payını artırmak da önemli hedeflerden biridir.

Bu ve benzeri nedenlere bağlı olarak, özelleştirme uygulamaları ülkemizin, ulusumuzun ve işçi sınıfımızın geleceği açısından “stratejik önemde”dir. Tarımda devletçilik, ulusal bilinci geliştirmiş

³⁶ Kurmuş, O., **Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi**, 3. basım, Savaş Yay., Ankara, 1982, s.79-81.

³⁷ Rathmann, Lothar, **Alman Emperyalizminin Türkiye’ye Girişi**, Gözlem Yay., İstanbul, 1976, s.117.

ve köylü-devlet ilişkilerini güçlendirmişti. Tarımda özelleştirme ise etnik ve dinsel kimliğin önemini artırmakta, devletin halkla bağıını zayıflatmaktadır.

Tarımdaki saldırıyı emperyalistler açısından kolaylaştıran bir unsur ise Türkiye’de köylülüğün örgütlü mücadele geleneğinin olmamasıdır. Köylülük özelleştirme saldırısını kavrayamamıştır; tepki gösterecek bilince ve örgütlülüğe sahip değildir. Bu nedenle, tarımı doğrudan ilgilendiren kamu kurum ve kuruluşlarının özelleştirilmesine tepki gösteren işyeri işçileri ve sendikaları, köylülerden de önemli bir destek görmemiştir. Köylülük, özelleştirme saldırısı karşısında hemen teslim olmuştur. Hatta, tarımı çökertecek politikalar uygulayacağını açıkça söyleyenlere siyasal destek de sağlamıştır.

Bu yaklaşık 25 yıllık dönem, Türkiye’de köylülüğün yoksullaştırıldığı ve mülksüzleştirildiği yıllardır. Bu yoksullaşma ve mülksüzleşme, devletin tarıma sağladığı desteğin, emperyalizmin istekleri doğrultusunda sistemli bir biçimde azaltılması sonucunda ortaya çıkmıştır. ABD ve AB emperyalistleri bu taleplerini IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla dayatmışlardır. Bu amaca ulaşmada kullanılan en önemli araç ise özelleştirme. Bu bölümde, tarımsal destek politikalarının tümü değil, özelleştirme aracılığıyla etkisizleştirilen uygulamalar ele alınacaktır.

Tütün Üreticileri

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde tarımda çok sayıda insanın geçimini sağlayan faaliyet, tütün üretimi idi. Tütün üretimi 1862 yılında tekel altına alındı. 1884 yılında emperyalistlere ait Reji Şirketi kuruldu ve tütün üretimini denetlemeye başladı. Tütünde küçük üreticilik hakimdi. 1884 yılında 140 bin aile tütün üretiminde çalışıyordu. Bu sayı 1911 yılında 244 bine yükseldi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında 100 binin altında düştü. 1925 yılında 168 bin tütün üreticisi aile vardı.

Reji Şirketi, tütün kaçakçılığıyla mücadele için “kolcu” adı verilen silahlı kişilerden oluşan bir özel güvenlik örgütü kurmuştu. Kolcu sayısı 1887 yılında 3600 idi. Bu sayı 1897 yılında 6700’e yükselmişti. Ayrıca, 1889 yılında kaçakçılıkla mücadele edebilmek için üç kruvazör satın almış ve bunlardan birine elektrikli aydınlatma aracı koymuştu³⁸. Köylü üzerinde Reji’nin sömürüsü ve özel güvenlik kuvveti olan kolcuların baskısı 42 yıl sürdü. Yaklaşık 20 bin kişi, tütün kaçakçıları ile kolcular arasındaki çatışmalarda yaşamını yitirdi. Çökertme türküsü ve oyunu da kolculara karşı tepkinin bir ifadesidir. 1940 yılında yayımlanan bir kitapta Reji’nin çalışmaları şöyle değerlendiriliyordu³⁹:

“Reji, ta bidayetden, tütün istihsal ve ziraati üzerine tahditler vazetmiş bulunuyordu. Zürra her tarafta şikayet ediyordu. Lakin, Reji, Hükümetle aktetmiş olduğu mukaveleye dayanarak, istediği şekilde ekime mani oluyor veya müsaade ediyordu. Tütün ekiciler için ruhsatname almak, mahsulü Reji’nin depolarına teslim etmek mecburiyeti vardı. Bu depoların adet ve istiabi, yetişen tütün mahsulünü almağa kafi gelmiyor; mahsulü elinden çıkarmış olmak için, çiftçi malını ucuz ucuz vermek ıstırasında kalıyordu.

“Reji tütün kaçakçılığına mani olmak için kolcu teşkilatı vucuda getirmişti. Kaçak istihlakın, meşru satışın çok fevkinde olduğu muhakkaktı ve inhisarın muvaffakiyetsizliğinin sebebi de bu idi. Mukavele mucibince, Devletin polis ve jandarması, icabında, bu teşkilata yardım ediyordu. Bir istatistiğe nazaran, 42 senelik Reji idaresinde, kaçakçı, kolcu ve Devlet zabıtasından ölenlerin adedinin 20.000 olduğu iddia edilmektedir.”

Bir başka kaynak ise, 1884-1908 döneminde kolcularla tütün kaçakçılarının çatışmalarında ölen ve sakat kalanların sayısını 50-60 bin olarak tahmin etmektedir⁴⁰.

Cumhuriyet dönemi, tütün üreticisini Reji’den kurtardı. Reji’nin işletmeleri 1925 yılında millileştirildi ve devletleştirildi. Tütün üretiminde Reji’nin sömürüsü ve baskısı sona erdirilerek, bir kamu işletmesi olan Tekel kuruldu; tütün üreticilerinin sayısı, geliri ve güvencesi arttı. 1941 yılından itibaren tütünde destekleme alımı uygulamasına geçildi. Tütün üreticisi, siyasi alandaki etkisini ve gücünü kullanarak yükselttiği tütün fiyatlarıyla, uzun yıllar ayakta kalabildi.

³⁸ Doğruel, F. - Doğruel, A.S., **Osmanlı’dan Günümüze TEKEL**, TEKEL Yay., İstanbul, 2000, s.74 ve 84.

³⁹ Derin, H., **Türkiye’de Devletçilik**, İstanbul, 1940, s.126-7.

⁴⁰ Doğruel, F. - Doğruel, A.S., a.g.k., s.83.

Tütün üreticilerinin sayısı 1945 yılında 183 bin, 1950'de 231 bin oldu. Bu sayı 1960'lı yılların ilk yarısında hızla artarak, 1965 yılında 379 bine ulaştı ⁴¹.

Türkiye'de kısa bir süre önceye kadar 622 bin aile tütün ekimiyle geçiniyordu. Bu ailelerin 334 bini Ege Bölgesi'nde, 146 bini Güneydoğu Anadolu'da, 97 bini Karadeniz Bölgesi'nde, 29 bini Doğu Anadolu'da, 16 bini de Marmara Bölgesi'ndeydi.

Tütün üreticilerinin sayısı 2001 yılında 402 889'a indi ⁴².

Tütün ve tütün mamulleri ithalatı 1862 yılından beri yasaktı. Emperyalist ülkeler, 1980'li yıllarda ellerindeki tütün stoklarını eritmek amacıyla az gelişmiş ülkelerin ithalat kısıtlamalarını kaldırmalarını istemeye başladı. Tekel, 1983 yılından itibaren bazı yabancı sigaraları ithal etmeye ve iç piyasaya sürmeye başladı. Sigara kullananlar ithal tütüne alıştırdı. Tütün mamullerinin üretim, dağıtım ve satışında devlet tekeli 1986 yılında kaldırıldı ⁴³. Özellikle 1991 yılından itibaren Türkiye'nin tütün ithalatında büyük bir artış görüldü.

Emperyalistler, IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla TEKEL'in özelleştirilmesi için tüm güçleriyle baskı uyguladılar. Bu çerçevede Tütün Yasası kabul edildi. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in yeniden görüşülmek üzere Meclis'e iade ettiği yasa, yeniden kabul edilerek, 9 Ocak 2001 günlü Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. 4733 sayılı Tütün Yasası ile tütünde destekleme alımları sona erdirildi ve sözleşmeli üretime geçildi. Sözleşmeli üretim ilk olarak 2002 yılı ürünü tütün için uygulandı. Yalnızca Ege Bölgesi'nde 10 bin üretici piyasadan çekildi. Doğu Anadolu Bölgesi'nde özel sektör hiçbir üreticiyle sözleşme yapmadı. 2003 yılı Nisan ayı başlarında üreticinin elinde 10 bin ton dolayında tütün kaldığı belirtiliyordu ⁴⁴. 2003 yılı Mayıs ayı başlarında ise üreticinin 50 trilyonluk tütününün ortada kaldığı ileri sürülüyordu ⁴⁵.

TEKEL Genel Müdürü Recai Dıblan, 1973 yılında şunları yazıyordu ⁴⁶:

"Tütünün Türkiye için ifade ettiği hakiki mâna ve değeri anlamıyanlar, aşağılık kompleksine sahip olanlar veya bu dalda dönen büyük menfaatlerin cazibesine kendilerini kaptıranlar rahatlıkla bu milli ürünümüzün endüstrisinin yabancılarca teslimini müdafaa etmişlerdir."

TEKEL'in özelleştirilmesi durumunda, Türkiye piyasasını ulusötesi tekeller ele geçirecek ve ithal tütünle sigara üretecektir. Bu durumda, çok küçük arazilerde yoğun emekle geçimini sağlayan tütün üreticileri ürünlerini satamayacak, yoksullaşacak ve mülksüzleşecektir. Tütün yetişen kıraç topraklarda, aynı geliri sağlayacak alternatif ürün yoktur.

Türkiye'de tütün üreticilerinin tasfiyesi sürecini daha da hızlandıracak bir gelişme, 2005 yılı Temmuz ayında yaşandı.

Ulusötesi sigara tekellerinin ve emperyalist ülkelerin Türkiye'de halkı ithal tütüne alıştırmaya çabalarına karşı bir önlem olarak, sigaralardan alınan vergi, Türkiye'de üretilen şark tipi tütün içeriğine göre farklılaştırılmıştı. 1 Şubat 2005 günlü Resmi Gazete'de yayımlanan 2005/8410 sayılı Bakanlar Kurulu kararına göre, şark tipi tütün oranı yüzde 0 ile yüzde 33 arasında bulunan herbir sigaradan 0,0675 YTL, şark tipi tütün oranı yüzde 34 ile yüzde 66 arasında olan herbir sigaradan 0,0400 YTL ve şark tipi tütün oranı yüzde 67 ile yüzde 100 arasında bulunan herbir sigaradan 0,0188 YTL maktu vergi alınacaktı. Bu uygulama, yerli üreticinin ürünüyle üretilen sigaraların fiyatını düşürüyor ve yerli üreticileri bir ölçüde koruyordu.

⁴¹ TEKEL, **Cumhuriyet'in 50. Yılında TEKEL**, İstanbul, 1973, s.43.

⁴² Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, **Tekel, Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu**, Ankara, 2002, s.vi.

⁴³ Bu konuda bkz. DPT, **Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000, 68 s.; ILO, **Employment Trends in the Tobacco Sector: Challenges and Prospects, Report for Discussion at the Tripartite Meeting on the Future of Employment in the Tobacco Sector**, Cenevre, 2003, 94 s.; Tekgıda-İş, **TEKEL Gerçeği**, İstanbul, 2003, 47 s; CHP'NİN RAPORU.

⁴⁴ Yıldırım, A.E., "Tütünde Piyasa Dönemi Bitti", **Dünya**, 2.4.2003.

⁴⁵ **Dünya**, 6.5.2003.

⁴⁶ Saltan, Şevket - Sallı, İzzettin - Ak, Aydın A., **Cumhuriyet'in 50. Yılında TEKEL**, TEKEL Yay., İstanbul, 1973, s.9-10.

Ancak 28 Temmuz 2005 günlü Resmi Gazete’de yayımlanan 2005/9145 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, bu uygulamayı değiştirdi. Yeni karara göre, içeren şark tipi tütün oranına bakılmaksızın, herbir sigaradan 0,0600 YTL maktu vergi alınacaktır. Ulusötesi sigara tekellerinin ve emperyalist güçlerin dayatmalarıyla alınan bu karar, ülkemizdeki tütün üreticilerinin sorunlarını daha da artıracak, mülksüzleşmeyi hızlandıracak ve halkla devlet arasındaki ilişkilere büyük ölçüde zarar verecektir.

Yoksullaşacak ve mülksüzleşecek yüzbinlerce tütün üreticisinin tepkisi, nefreti ve kini, emperyalizme yöneltilemezse, Türkiye Cumhuriyeti devletine yönelecektir. Halkın devletle bütünleşmesine ve etnik-dinsel kimliğin arka plana itilerek uluslaşma sürecinin hızlandırılmasına devletleştirmeye sağlanan destek, özelleştirmeye yitirilecektir.

Çay Üreticileri

Çay üretimi Cumhuriyet döneminde devletin çabalarıyla başladı ve yıllarca gurbetçilikle geçimini sağlamış Doğu Karadeniz bölgesinde, günümüzde 200 bini aşkın ailenin gelir kaynağı oldu.

1924 yılında çıkarılan 407 sayılı Kanunla Rize ili ve Borçka ilçesinde çay yetiştirilmesi işine girildi. Bir miktar arazi kamulaştırıldı. Sovyetler Birliği’nden tohum ve çay fidanı getirildi. 1938 yılında ilk yaş çay üretimi elde edildi. İlk çay fabrikası da Rize’de 1947 yılında kuruldu.

Bugün çoğunluğu Rize’de, geri kalanı Trabzon, Artvin, Giresun ve Ordu’da 203 bin dolayında aile, geçimini çay üretiminden sağlamaktadır. Üreticilerin yüzde 80’inin çay bahçesi, 5 dönüm veya daha küçüktür. Yüzde 17’sinin çay bahçesi ise 6 – 10 dönüm büyüklüğündedir⁴⁷.

Çay üreticiliği Doğu Karadeniz bölgesine zenginlik götürdü. Halk, devletin girişimleriyle ve yönlendiriciliğinde yaşam düzeyi yükseldiğinden, yurduna sahip çıktı. Devletçilikle geliştirilen ve desteklenen çay tarımı, ekonomik güce ve ulusal bilincin gelişmesine önemli katkılarda bulundu.

Çay üreticilerine özelleştirmenin ilk darbesi 1984 yılında geldi. 4 Aralık 1984 gün ve 3092 sayılı Çay Kanunu ile çay tarımı, üretimi, işletmesi ve satışı serbest bırakıldı. Çaykur Mensupları Dayanışma Derneği Başkanı Yaşar Özcihan bu konuda şu değerlendirmeyi yapıyordu: “1984’te çıkarılan 3092 sayılı yasa ile serbest rekabet amaçlanmıştır; ama serbest rezaleti getirdi birdenbire.”⁴⁸ Kısa sürede çok sayıda özel şirket kuruldu. Bunların 230’u 2000’li yıllarda faaliyetini sürdürüyordu. 2001 yılında Çaykur’un 45 fabrikasının günlük çay işleme kapasitesi 6585 ton iken, 230 özel şirketin toplam günlük çay işleme kapasitesi 8746 tondur. Ancak Çaykur’un piyasa payı yüzde 60-65 düzeyindeydi.

Özel sektörün yaş çay yaprağı alım işine girmesi sonrasında, üreticiler paralarını bu şirketlerden tahsil edemediler. Özel sektör, özellikle İran’dan getirdiği düşük kaliteli çayı kullanmaya başladı. Çay ithalatı arttı. Ulusötesi çay tekelleri, Hindistan’da ve Sri Lanka’da çay plantasyonlarında köle gibi çalıştırılan işçilere ürettikleri çayları Türkiye piyasasına sokmaya başladı⁴⁹. Yaş çay yaprağının geliri düştü. Küçük arazilerde üretim yapan üretici, geçim şansını yitirdi. ÇAYKUR Genel Müdür Yardımcısı Yunus Kaldırım 2001 yılında şu değerlendirmeyi yapıyordu: “Bölge insanı yavaş yavaş bu bölgeden uzaklaşıyor artık. Araziler küçülüyor. Bu arazilerin getirisi, aileleri tatmin etmiyor. Aileler büyük şehirlere kayıyor.”⁵⁰ Yaygınlaştırılmaya çalışılan kivi ise çayın alternatifi olamadı; bir destek ürün olarak kaldı.

⁴⁷ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Çay Sanayii Alt Komisyon Raporu**, DPT:2640 – ÖİK:648, Ankara, 2001.

⁴⁸ TZOB – Rizeliler Derneği, **Çay Üreticisi, Çay Sanayicisi, Bölge Ekonomisi Bakımından Çay Sektörünün Mevcut Durumu, Geleceği ve Çözüm Önerileri**, Ankara, 2001, s.28.

⁴⁹ “Kaçak Çay Yüzünden 170 Tesis Kapandı,” **Ekonomist**, 26 Mart 2000, s.62-63; ayrıca bkz. TZOB – Rizeliler Derneği, a.g.k., 2001, s.68.

⁵⁰ TZOB – Rizeliler Derneği, a.g.k., 2001, s.54.

Çaykur'un özelleştirilmesi durumunda Doğu Karadeniz'de üreticilerin yoksullaşma ve mülksüzleşme süreci daha da hızlanacaktır. Bu nedenlere bağlı olarak, Rize Ziraat Odası Başkanı da 2005 yılında Çaykur'un özelleştirilmesine karşı olduğunu açıklamıştır⁵¹.

Çaykur özelleştirilir ve çay piyasasına yerlisi-yabancıyla özel sektör hakim olursa, çay ithalatı artacak, çay üreticisi yoksullaşacak, mülksüzleşecek ve artan sorunlarına çözüm bulabilmek için cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerini veya etnik köken ortaklığını ön plana çıkaracaktır. Emperyalizmin hesabı, bir taraftan ulusötesi şirketlerin çıkarı gereği Türkiye'nin çay piyasasına hakim olmakten, diğer taraftan Türkiye'nin bütünlüğünü parçalamak, ülke ekonomisine bir alanda daha darbe indirmektir. Bu alanda elde edecekleri her başarı, aynı zamanda Atatürk'ten ve Türkiye Cumhuriyeti'nden alınmış bir intikam olacaktır.

Şeker Pancarı Üreticileri

Şeker pancarı üretimi Cumhuriyet döneminde devletin bilinçli ve ısrarlı çabalarıyla başladı ve yaygınlaştı. Yüzbinlerce çiftçi ailesi, devletçilikle başlatılan şeker pancarı sayesinde yaşam standartlarını yükseltti.

Günümüzde 450-500 bin dolayında çiftçi ailesi, ortalama olarak 10 dönüm pancar ekerek geçim sağlamaktadır ve pancar üretiminin yan ürünleriyle hayvancılık yapmaktadır⁵².

Şeker ithalatının artması ve ulusötesi şirketlerin denetimindeki tatlandırıcıların piyasa payının artırılması, şekerpancarı üreticileri için önemli tehditlerdir. Şeker fabrikalarının özelleştirilmesi ve devletin piyasadan çekilmesiyle, piyasa, tamamiyle ulusötesi şirketlerin hakimiyetine girecek ve yüzbinlerce şekerpancarı üreticisi yoksullaştırılarak ve mülksüzleştirilerek, tasfiye edilecektir. Perişan edilecek ve kentlere göç ettirilecek pancar üreticilerinin gazabı ya emperyalizmin, ya da Türkiye'nin üzerine olacaktır. Türkiye'de anti-emperyalist güçlerin dağınlığı ve zayıflığı nedeniyle, bu gelişme, Türkiye'yi, ulusal bütünlüğümüzü ve işçi sınıfımızı hedef durumuna sokmaktadır.

Uygulanan politikalar sonucunda, son yıllarda şeker pancarı eken çiftçi sayısında bir düşme başlamıştır. 2002 yılında 416.619 çiftçi pancar ekimi yapmışken, bu sayı 2004 yılında 303.428'e gerilemiştir. Ayrıca, pancar ekim kotalarında indirim yapılmıştır.

Büyük ve Küçük Baş Hayvan Yetiştiricileri

Hayvancılık devletin yoğun çabaları ve desteklemesiyle Cumhuriyet döneminde gelişti. Bu süreçte Süt Endüstrisi Kurumu'nun, Yem Sanayii'nin ve Et ve Balık Kurumu'nun önemli katkıları oldu. Bu kamu kuruluşları Türkiye'de büyük baş ve küçük baş hayvan varlığının artmasında belirleyici bir rol oynadı. Devlet Üretme Çiftlikleri de Türkiye şartlarına uygun hayvan ırklarının geliştirilmesinde ve çiftçiye damızlık sağlanmasında büyük katkılarda bulundu. Türkiye'de büyük ve küçük baş hayvancılık devletçilikle gelişti.

Devlet ilk olarak Toprak Mahsulleri Ofisi aracılığıyla et ve balık piyasalarında düzenleme yapmak amacıyla alım ve satımına başladı. Et ve Balık Kurumu 1.1.1953 tarihinde faaliyete geçti. Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu 30.4.1963 gün ve 227 sayılı Yasayla kuruldu. Yem Sanayi T.A.Ş. ise hayvan yemi üretmek amacıyla 1956 yılında kuruldu.

Ülkemizde hayvancılığın güçlenmesinde belirleyici önemi olan yem sanayinin gelişimi devletçilikle oldu. Yem fabrikası kurma girişimi ilk kez Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından gündeme getirildi. Ofis, hububat artıklarının değerlendirilmesi amacıyla 15 yem fabrikasının kurulması için gerekli ön çalışmaları yaptı ve 1954 yılında İngiltere'den makina satın alınması

⁵¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Çay Sanayii Alt Komisyon Raporu**, DPT:2640 – ÖİK:648, Ankara, 2001; Yücel, Faruk, **ÇAY**, TZOB; Cumhuriyet Gazetesi, **Tarım Eki**, 14.6.2005, s.29.

⁵² Yücel, Faruk, **Şeker ve Şekerpancarı, Sorunları ve Çözüm Önerileri**, TZOB Yay., Ankara, 2000.

konusunda gerekli girişimlerde bulundu. Ancak çok karmaşık olduğuna karar verilen bu görev yine bir başka devlet kuruluşu tarafından yerine getirildi. 26.11.1956 tarihinde Yem Sanayii T.A.Ş. kuruldu. İlk yem fabrikası 1958 yılında Ankara'da açıldı. Yem fabrikalarının sayısı 1965 yılında 4, 1975 yılında 7 ve 1986 yılında da 25'e yükseldi. Özel sektörün yem fabrikaları genellikle Batı Anadolu'da bulunurken, Yem Sanayii'nin fabrikalarının yarısından fazlası Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunmaktadır⁵³. Yem Sanayi T.A.Ş.'nin işletmeleri 1993-1995 döneminde özelleştirildi.

Et ve Balık Kurumu'nun Ankara, Afyon, Suluova, Malatya, Kars, Elazığ, Şanlıurfa, Tatvan, Bayburt, Bursa, Kastamonu, Ağrı, Sivas, Burdur, Eskişehir, Gaziantep ve Manisa'da et kombinaları, ayrıca birçok yerde soğuk hava depoları vardı. Bunların tümü 1995-2000 döneminde özelleştirildi. 2005 yılında Adana, Bingöl, Diyarbakır, Erzurum, Sakarya ve Van et kombinaları ile Sincan et işletmesi özelleştirilmeyi bekliyordu.

Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu 1963 yılında kuruldu. SEK'in 15. kuruluş yıldönümü vesilesiyle yayımlanan kitapta, işletmenin kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmektedir⁵⁴:

“Süt üretiminin artırılması ve üreticinin korunması: Üreticinin alınteri, elemeği olan sütün hakça değerlendirilmesini, üreticinin süt ağaları, aracı ve tefecilerin sömürsünden arındırılması için finansmanla desteklenmesini, üreticilerle Kurum arasında eşgüdüm geliştirerek üreticilerin kooperatif kuruluşlar yapısında örgütlendirilmesinin özendirilmesini, üretici örgütlerinin süte ilişkin tesisler edinmesi için, gerektiğinde öz tesislerin kooperatiflere devredilmesini, böylece üreticinin korunmasını ve üreticilerin emek ve sermaye yoğun yatırımlar yapmasını, üretimin geliştirilmesini ve üreticilerin korunmasını sağlamak.

“Süt ve işlenmiş ürünleri tüketim gereksinmelerinin karşılanması ve tüketicinin korunması: Etkin bir pazarlama politikası geliştirerek süt ve işlenmiş ürünlerinin ülkenin çeşitli bölgelerine, bu bölgelerin tüketim gereksinmelerine koşut dağıtımını yapmak, çağdaş paketler içerisinde ve sağlıklı bir biçimde tüketicilere ulaştırmak, böylece bir yandan halkımızın sağlıklı beslenmesini, diğer yandan piyasanın disipline edilerek tüketicinin korunmasını sağlamak.”

Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'nun Adana, Afyon, Amasya, Bayburt, Çan, Çankırı, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Havsa, Siverek, Yatağan, Yüksekova, Trabzon, Sinop, Balıkesir, Burdur, İzmir, Lalahan, Muş, Adilcevaz, Aksaray, Sivas, Elazığ, İstanbul, Bolu, Çorum, Diyarbakır, Adıyaman, Devrek, Kastamonu ve Giresun'da süt mamulleri işletmeleri ve ayrıca çeşitli yörelerde süt toplama merkezleri vardı. Bunların tümü 1993-1995 döneminde özelleştirildi.

Türkiye'de hayvancılığın çökertilmesinde ilk adım, bu üç kamu kuruluşunun özelleştirilmesi oldu. Böylece, üreticinin satın aldığı yemin fiyatı yükselirken, sattığı sütün ve etin fiyatı düşürüldü. 29.11.1955 tarihinde kurulan ve tiftik, yerli yapağı ve merinos yapağısı destekleme alımları yapmakla görevlendirilen Türkiye Yapağı ve Tiftik A.Ş.'nin de kapatılmasıyla, sıkıntılar daha da arttı. Böylece, Türkiye'deki büyük baş ve küçük baş hayvan miktarında önemli düşüş yaşandı.

Türkiye'de sığır sayısı 1968-1969 yıllarında bir düşüş yaşadı ve 1976 yılında yeniden yükselişe geçerek 1980-1981 yıllarında en üst düzeye, 11,4 milyona ulaştı. Ancak daha sonra sürekli bir düşüş yaşandı. DİE verilerine göre, 1998 yılında 7 milyon 162 bin sığır vardı. Bu miktar, 1936 yılındaki düzeyin altındaydı. 1935 yılında ülkemizde 6,5 milyon, 1936 yılında da 8,3 milyon sığır bulunuyordu⁵⁵.

Ülkemizdeki koyun sayısında da 1981-1982 yıllarından beri sürekli bir gerileme yaşanmaktadır. Koyun sayısı 1934 yılında 10,7 milyon iken, 1981 ve 1982 yıllarında 49,6 milyona yükseldi. Ancak daha sonra sürekli bir gerileme yaşandı. 1998 yılındaki koyun sayısı 29,4 milyondur; 1958 yılındaki koyun sayısının altındaydı⁵⁶.

Bugün hayvancılığımız çöküş sürecindedir. Türkiye'nin hayvan varlığı azalırken, et ve et ürünleri ithalatı artmaktadır. Türkiye, Avrupa Birliği'nin süt ve et fazlasının tüketileceği ülke olmaya

⁵³ Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, **Yem Sanayii Türk Anonim Şirketi 1986 Yılı Raporu**, Ankara, 1987, s.II-IV.

⁵⁴ SEK, **Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu 15. Yılı**, Ankara, 1979.

⁵⁵ DİE, **Tarımsal Göstergeler**, 1923-1998, Yay.No.2407, Ankara, 2001, s.216-7.

⁵⁶ DİE, a.g.k., 2001, s.222-223.

adaydır. Sığır yetiştiriciliğinde Avrupa Birliği ülkelerinde 40 baştan az ineğe sahip işletmeler rekabete ayak uyduramadıklarından hızla kapanmaktadır. Türkiye’de de küçük ölçekli işletmelerin hızla yetiştiricilikten vazgeçmesi söz konusudur. Koyunculukta ise Türkiye’de 4 milyondan fazla işletme vardır ve işletme başına ortalama koyun sayısı 12’dir. Yetiştiriciler girdilerini giderek yükselen fiyatlarla temin ederken, elde edilen ürün düşük fiyatlarla satılmaktadır⁵⁷.

Geçimi hayvancılığa bağlı veya hayvancılığı yan gelir kaynağı olarak yapan işletmeler, özelleştirmeler sonucunda hızla yoksullaşmakta ve mülksüzleşmektedir. Böylece, emperyalizm, Türkiye tarımına yönelik stratejisinde bir mevzi daha kazanmaktadır.

Devletçilik sayesinde hayvancılık gelişirken geri plana itilen etnik kimlik ve cemaat-tarikat-mezhep ilişkileri, artan yoksulluk ve yol açtığı mülksüzleşme ve iç göçle birlikte, yeniden önem kazanmaktadır. Çaresiz insanlar, uluslaşmanın sağlayamadığı yararları, etnik kökene veya cemaat-tarikat ilişkisine dayalı dayanışmada aramaktadır. PKK’nın 20 yılı aşkın süredir gerçekleştirdiği terör eylemleri ve alınan karşı önlemlerin özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu’daki hayvancılık üzerindeki etkileri ve bunların sonuçları da aynıdır. 2005 yılında PKK’nın terör eylemlerinin yeniden başlamasıyla hayvancılık yeni bir darbe daha yemiştir.

Türkiye Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü(TİGEM)

Atatürk, Cumhuriyet’in kurulmasından sonra tarıma büyük önem verdi. 1925 yılından itibaren kendisine ait çiftliklerde geleneksel tarım anlayışını kökten değiştiren uygulamalar gerçekleştirdi; köylüye örnek oldu. Ayrıca, devletin de bu alana kaynak ayırmasını sağladı.

Cumhuriyet döneminde Ankara, Eskişehir, Erzurum ve Yeşilköy’de hububat ıslah istasyonları; Adana ve Nazilli’de pamuk ıslah istasyonları; Adapazarı’nda patates ve mısır ıslah istasyonu; Bursa, Antalya, Diyarbakır, Edirne ve Denizli’de ipek böcekçiliği istasyonu, Kayseri’de yonca istasyonu, Antalya’da sıcak iklim nebatları ıslah istasyonu kuruldu. Ülkenin dört bir yanında fidanlıklar oluşturuldu. Bu devlet fidanlıkları sayesinde dut, antepfıstığı, asma, çay, elma, kayısı, fındık, narenciye, vişne, zeytin ve incir fidelleri devlet tarafından yetiştirilerek köylüye dağıtıldı. Tarımın yapısını sermayedarlar değil, devletçilik değiştirdi.

1937 yılında Zirai Kombinalar İdaresi kuruldu. Bu kuruluşun amacı, tarım aletleri, makinaları ve ilaçlarının satın alınarak halka tanıtımının yapılmasıydı. Zirai Kombinalar İdaresi 1943 yılından itibaren boş hazine toprakları üzerinde devlet çiftlikleri oluşturdu, tarımsal üretimi artırdı, çağdaş tarım teknik ve yöntemlerini köylüye tanıttı ve özellikle sıkıntılı dönemlerde halkın gıda ihtiyacının karşılanması açısından çok büyük katkılarda bulundu. Zirai Kombinalar İdaresi tarafından kurulan çiftliklerin önemi, 1957 yılında yayımlanan bir kitapta şöyle anlatılıyordu⁵⁸:

“Az zamanda kurulan bu çiftlikler, asırlardanberi işlenmemiş ve boş kalmış ve halkın dilinde çorak diye adlandırılan step manzaralı, çöl karakterli toprakları büyük bir hamle ve gayretle sökerek mahsuldar bir hale sokmuş ve zirai kalkınmanın ana hatlarını vatan topraklarına çizmiştir...

“Zirai Kombinalar İdaresi, kuş uçmaz, kervan geçmez diye vasıflandırılıp, köylüye çarık attığı iddia edilen ıssız toprakları teknik vasıtalarla mahsuldar bir hale sokarak yüz binlerce ton buğday kaldırırken, etrafındaki köylü halkın idrakinde hayret ve takdirle karşılık bir intibah, asırların yapmadığı kalkınma hissini onun gönlüne yerleştiriyor ve bu demonstratif gösteriler ona teknik çalışmaların faydalarını telkine kafi geliyordu.

“Birbirini takiben yurdun muhtelif köşelerinde kurulan 14 tane muazzam çiftlikler, ıssızlığa, yalnızlığa, kızgın güneşli ve buz nefesli bozkırlığa son verirken, insan azim ve iradesinin dünkü çölleri bugün nasıl bir cennet gibi yemyeşil hale soktuğunu tabiate haykırıyor ve çöllerde yükselen ağaçlar, yeşillenen bitkiler, tufan gibi buğdaylar yurtda bolluğun saadetini müjdeliyordu.”

⁵⁷ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yay.No. DPT:2574 - ÖİK: 587, Ankara, 2001.

⁵⁸ Ziraat Vekaleti, **Devlet Üretim Çiftlikleri**, Ankara, 1957, s.4. Ayrıca bkz. Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü, **Devlet Üretim Çiftlikleri**, Ankara, 1977 ve Tarım-İş, **Sektörel ve İşletmecilik Boyutlarıyla TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü)**, Ankara, 1997.

Atatürk'ün Ankara'da Gazi Orman Çiftliği, Silifke'de Tekir, Yalova'da Baltacı, Tarsus'ta Piloğlu, Dörtöyl'de Karabasamak çiftlikleri ve Ankara'da Bira Fabrikası vardı. Bu işletmeler 1925 yılından beri tarımda yeniliklerin uygulatılması ve yaygınlaştırılmasında kullanılıyordu. Atatürk, 1937 yılı Haziran ayında bu çiftlikleri devlet hazinesine bağışladı. 7.1.1938 gün ve 3308 sayılı Yasa ile, Atatürk tarafından bağışlanan bu çiftlikler, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'na dönüştürüldü. Daha sonra çeşitli diğer çiftlik ve işletmeler de Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'na katıldı. 1944 yılında bu kuruluşun bir Ziraat Aletleri Fabrikası vardı⁵⁹. Tarıma destek sağlanması amacıyla 1943 yılında da Türkiye Zirai Donatım Kurumu kuruldu.

Zirai Kombinalar İdaresi ile Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu 1 Mart 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5433 sayılı Yasa ile birleşerek, Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü'nü oluşturdu. 1983 yılında ise Devlet Üretim Çiftlikleri ile hara ve inekhaneler birleştirilerek TİGEM doğdu.

TİGEM'in özelleştirilmesi 2000 yılından beri gündemdedir. Özelleştirme Yüksek Kurulu, 2004 yılı Ağustos ayında aldığı kararla TİGEM'i özelleştirme kapsamından çıkarttı. Ancak kiralama biçimindeki özelleştirme hızlandırıldı. 2003 yılında TİGEM Kazova İşletmesi bir özel şirkete kiralandı. 2004 yılında Acıpayam, Çiçekdağı, Gelemen, Gökçeada, Göle, Hafik ve İnanlı işletmeleri özel kişi ve kuruluşlara kiralandı. Boztepe, Sakarya ve Altındere işletmeleri için kiralama çalışmaları 2005 yılında sürdürülüyordu. Ayrıca, kamuya ait üretim istasyonları da kapatılarak özel sektöre kiraya verildi.

Devletçiliğin yerini özelleştirmenin almasıyla, ülkemizin tarımı ulusötesi sermayenin çıkarları doğrultusunda biçimlendirilmeye başlandı. Bu süreçte köylünün yoksullaştırılması ise, etnik kimliği ve cemaat-tarikat-mezhep kimliğini güçlendirdi.

Toprak Mahsulleri Ofisi

1929 dünya krizinin ardından tarım ürünleri fiyatları hızla ve büyük oranda düşünce, Hükümet buğday fiyatlarında mevsimlik dalgalanmaları önlemek amacıyla Ziraat Bankası'na buğday alma görevi yükledi. 3 Temmuz 1932 gün ve 2056 sayılı Hükümetçe Ziraat Bankasına Mübayaat Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun ile buğday üreticisinin tüccara karşı korunması amaçlandı. Ziraat Bankası 1932-1933 yıllarında özellikle Orta Anadolu'da alım merkezleri açtı ve buğday alımına gitti. Ancak depo yetersizliği nedeniyle önemli sorunlar yaşandı. Ziraat Bankası'nın olanakları bu görevlerin yerine getirilmesi açısından uygun olmayınca, 24.6.1938 gün ve 3491 sayılı Yasayla Toprak Mahsulleri Ofisi kuruldu.

İlk başta yalnızca buğday üreticisini desteklemek amacıyla kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi, daha sonraki yıllarda arpa, çavdar, yulaf, mısır, patates, pirinç ve çeltik ve ayrıca fasulye, nohut, mercimek ve çeşitli yağlı tohumları da satın aldı⁶⁰.

Ancak son yıllarda hükümetlerin aldığı kararlar uyarınca Toprak Mahsulleri Ofisi'nin köylüden yaptığı alımlar kısıtlandı, Toprak Mahsulleri Ofisi tarım ürünleri piyasalarına köylü ve devlet lehinde müdahale eden bir kuruluş olmaktan çıkarıldı. Tarım ürünleri piyasasından devletin boşalttığı yeri sermaye doldurdu. Bu tutum, çiftçinin yoksullaşması ve mülksüzleşmesi sürecini hızlandırdı.

Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK)

Türkiye Zirai Donatım Kurumu, 1.2.1943 tarihinde Donatım Kurumu adıyla kuruldu. 1973 yılında TZDK Genel Müdürü Nejat Emirli, Kurum'un çalışmalarını şöyle özetliyordu⁶¹:

“Savaş döneminde tarımın ihtiyaç duyduğu araç, gereç ve girdilerin zamanında sağlanmasında ve üreticiye ulaştırılmasında büyük zorluklarla karşılaşıldı. Ayrıca, ekonomik kalkınmanın kaynağını

⁵⁹ Ögelman, S. – Benderlioğlu, A., **İktisadi Devlet Teşekkülleri Hukuku**, Ankara, 1944.

⁶⁰ Toprak Mahsulleri Ofisi, **40. Hizmet Yılı 1938-1978**, Ankara, 1978.

⁶¹ TZDK, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye Zirai Donatım Kurumu**, Ankara, 1973, s.5.

teşkil eden tarımın geleneksellikten kurtarılarak modern tekniklerle teçhizi ve rasyonelleştirilmesinde gecikmişti bile. Aslında bu alanda büyük boşluk vardı... İşte; Türk tarımını çağdaş üretim araçları ile teçhiz etmek, üreticiye gerekli teknolojik bilgiyi sağlamak ve tarımsal faaliyeti spekülatif sarsıntılardan korumak amacıyla Türkiye Zirai Donatım Kurumu 1944 yılında kurulmuş oldu.”

Kurum'un görevi, tarımda kullanılan her türlü alet, makine, araç ve gereçleri, ilaç ve ilaç maddelerini, kimyevi gübreleri üretmek, damızlık iş ve irat hayvanları ile tohumluk temin ederek satmak, tamirhaneler kurmak ve bu işler için her türlü ticari ve sınai uğraşa girmektir. Birinci Dünya Savaşı sırasında ordunun at arabası fabrikası olarak yaptırılıp sonradan Türk Ticaret Bankası'na devredilen Demir ve Tahta Fabrikası, 22.11.1944 tarihinde satın alınarak Ziraat Aletleri ve Makinaları Müessesesi oldu.

TZDK, kimyevi gübreleri yurt içinden veya dışından temin etti ve çiftçiye dağıttı. Çiftçiye tarım araç ve gereçlerinin yedek parçalarını sağladı. Kuruma ait bölge tamirhanelerinde çiftçilerin tarım alet ve makinaları onarıldı. Kurum, bazı tarımsal ürünlerin tohumlarını aldı, hazırladı ve dağıttı. TZDK, devletin köylüyü destekleme çabalarında yıllarca katkılarda bulundu. Ancak Türkiye'ye yönelik saldırı, Türkiye Zirai Donatım Kurumu'nu da yok etti.

TZDK'nın çeşitli illerdeki taşınmazları 1999 yılından itibaren özelleştirildi. Sakarya Traktör İşletmesi ise satıldı ve 14.8.2003 tarihinde devir işlemi gerçekleşti. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tarım makineleri, araç ve gereçleri üretiminden çekilerek, piyasayı sermayeye teslim etti.

TÜGSAŞ

Türkiye'nin gübre üretimini gerçekleştiren ve ithal gübre fiyatlarının artmasını önleyen en önemli kuruluş, eski adıyla Azot Sanayii T.A.Ş., yeni adıyla Türkiye Gübre Sanayii A.Ş. - TÜGSAŞ'tır. Azot Sanayii T.A.Ş. Bakanlar Kurulu'nun 25.12.1953 gün ve 4/2006 sayılı kararıyla kuruldu. Şirket 1984 yılında TÜGSAŞ'a dönüştü. TÜGSAŞ'ın Kütahya, Samsun, Gemlik ve Elazığ'da gübre fabrikaları vardı.

TÜGSAŞ'ın çok önemli diğer bir görevi, yurt savunması için gerekli Teknik Amonyum Nitrat (TAN) ve Derişik Nitrik Asit (DNA) üretimini gerçekleştirmektir. Bu maddeler patlayıcı yapımında kullanılmaktadır. Teknik Amonyum Nitratın en büyük alıcısı, Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu'nun Barutsan Fabrikası'dır.

Ülkemizin ikinci önemli gübre fabrikası, 1971 yılında Türkiye Petrolleri A.O. ve günümüzde TÜPRAŞ'ın İzmit Rafinerisi olan İPRAŞ tarafından Yarımca'da kurulan İGSAŞ (İstanbul Gübre Sanayii A.Ş.) idi. İGSAŞ, ülkemizdeki tek üre üreticisiydi.

1999 yılında ülkemizde gübre sektöründe TÜGSAŞ'ın payı yüzde 29,3, İGSAŞ'ın payı yüzde 11,7 düzeyindeydi. Diğer bir deyişle, kamu sektörünün payının yüzde 41 düzeyinde olması sayesinde, ulusötesi gübre tekellerinin Türkiye'ye sattıkları gübrenin fiyatı önemli ölçüde düzenlenebiliyordu; gübre fiyatlarında istikrar sağlanabiliyordu. Türkiye'nin en büyük gübre dağıtıcısı kuruluş Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'dir. Bu kuruluşun ihalelerine TÜGSAŞ'ın katılmadığı dönemlerde gübre fiyatlarında artış gözlenmiştir⁶². İGSAŞ'ın hisselerinin 2002 yılında TÜGSAŞ'a devredilmesinin ardından, TÜGSAŞ'ın gübre üretimindeki payı 2002 yılında yüzde 45 olarak gerçekleşti.

Özelleştirme saldırısı önce Elazığ Gübre'yi vurdu. Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 2000 yılında aldığı bir karar uyarınca, Elazığ Gübre tasfiye edildi ve tesisler Fırat Üniversitesi'ne verildi. Makina, ekipman ve demirbaşların büyük bölümü diğer fabrikalara devredildi.

⁶² Petrol-İş, **Türkiye Tarımında Gübre Sanayinin Önemi ve TÜGSAŞ, TÜGSAŞ Gerçeği, TÜGSAŞ'ın Özelleştirilmesi Tarıma Yıkım Getirecektir**, Yay.No.53, İstanbul, 1999; Petrol-İş, **Gübre Sektöründe ve Tarımda Özelleştirmeye Hayır, TÜGSAŞ ve İGSAŞ Özelleştirilemez**, Yay.No.63, İstanbul, 2000; Petrol-İş, **Gübre Sanayii ve TÜGSAŞ**, Yay.No.84, İstanbul, 2003.

TÜGSAŞ ise 1998 yılında özelleştirme kapsamına alındı. Gemlik Gübre'nin satış sözleşmesi 24 Şubat 2004, İGSAŞ'ın satış sözleşmesi ise 18 Mart 2004 tarihinde imzalandı. Samsun Gübre'nin satış işlemleri 2005 yılında sürüyordu.

Milli Savunma Bakanlığı, Kütahya Gübre'nin özelleştirilmesine karşı çıktı. Milli Savunma Bakanlığı'ndan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na gönderilen bir yazıda şu noktalar belirtiliyordu⁶³: Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu, nitrik asit ve amonyum nitrat gereksinimini Kütahya Gübre'den temin etmektedir ve bu ürünleri üreten başka kuruluş yoktur. Nitrik asit, barut, roket yakıtı ve dinamit üretiminde kullanılmaktadır. Bu ürünün yurtdışından temin edilmesinde büyük sakıncalar bulunmaktadır. Amonyum nitrat ise dinamit hammaddesidir.

TÜGSAŞ, stratejik bir kuruluştur. TÜGSAŞ'ın özelleştirilmesi, gübre piyasalarına ulusötesi sermayenin hakim olmasına yol açacak, köylünün sömürülmesini artıracak, köylüyü yoksullaştıracak, ulusal bilinci geriletecek, ulusal bütünlüğü ve devlet-köylü ilişkisini zayıflatacaktır.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

13 Ocak 2005 gün ve 5286 sayılı Kanunla kaldırılan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve onun öncesindeki bazı kuruluşlar, köylünün yaşam düzeyinin geliştirilmesine önemli katkılarda bulundu. Köy Hizmetleri Gn.Md., IMF'nin, Dünya Bankası'nın, OECD'nin, bu örgütlerin arkasındaki asıl güçler olan ABD emperyalizmi ve AB emperyalizminin ve Soros'un çabaları sonucunda, 16 Mart 2005 tarihi itibarıyla tasfiye edildi. Köy Hizmetleri Gn.Md.'nün görevleri İstanbul ve Kocaeli'de büyükşehir belediyelerine, diğer illerde il özel idarelerine devredildi. Ancak, il özel idarelerinin kaynak ve deneyimli yönetici yetersizliği, Köy Hizmetleri Gn.Md. tarafından yerine getirilen hizmetlerde çok büyük aksamalara yol açacaktır.

Köy Hizmetleri Gn.Md. ve merkezi idare yapısı içinde daha önce benzer görevler üstlenmiş birimler, hem halkın birbiriyle kaynaşmasında, hem de halkla devletin bütünleşmesinde önemli görevler üstlenmişti.

Halkla devletin kaynaşması, halka hizmet götürülmesiyle mümkündür. Farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların çağdaş bir ulus oluşturabilmesi, ortak ekonomik çıkarlara dayalıdır. Köy Hizmetleri Gn.Md. bu açıdan önemli görevler yerine getirdi. Genel Müdürlük, ayrıca, ulusal kaynakların korunması açısından da önemli işlevler üstlendi.

Köy Hizmetleri Gn.Md. köylerimizin yolunu, suyunu, en önemli binalarını, köprüsünü, sağladı; toprağını ve su kaynaklarını korudu ve geliştirdi. Köylünün temel gereksinimleri, devletçilik sayesinde karşılandı.

Bir dönem ayrı ayrı il özel idareleri tarafından yerine getirilen hizmetlerde büyük aksaklıklar, kaynak israfı ve çelişik politikalar ortaya çıktı. Bunun üzerine, hizmetin merkezi devlet tarafından götürülmesi kararlaştırıldı. 1960 yılında Topraksu'nun, 1965 yılında YSE (Yol-Su-Elektrik) Gn. Md.'nün, 1950 yılında Toprak ve İskan İşleri Gn.Md.'nün kurulması bu ihtiyaçların sonucuydu. Bu birimlerin 1985 yılında aynı çatı altında birleştirilmesiyle Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü doğdu.

Köy Hizmetleri Gn.Md.'nün çalışmalarının bir bölümü doğrudan köylüye hizmet sunmaya yönelikti. Ancak, Köy Hizmetleri'nin, ulusal bütünlüğümüzün pekiştirilmesi, ulusal toprak ve su kaynaklarımızın korunması ve geliştirilmesi açısından da önemli görevleri bulunmaktaydı.

1965 yılında ülkemizdeki 36.500 köyden 19.500'ünün hiç yolu yoktu. 2000'li yıllara gelindiğinde yolu olmayan köy kalmamıştı. Köy yolları ağı, 293 bin kilometreyi bulmuştu. Bu yolların 100 bin km.lik bölümü asfalt kaplamaydı. Devlet ve il yollarının toplam uzunluğu ise 60 bin km.dir. Köy

⁶³ Petrol-İş, **Gübre Sanayii ve TÜGSAŞ**, İstanbul, 2003, s.50-51.

Hizmetleri Genel Müdürlüğü, ayrıca bu yolların üzerindeki köprüleri ve diğer san'at yapılarını da yapmaktaydı.

1965 yılında ülkemizdeki 75 bin köy ve mezranın yalnızca 18.183'ünde sağlıklı ve yeterli içme suyu bulunuyordu. Köy Hizmetleri Gn.Md.'nün çalışmaları sonrasında, 2005 yılında, sağlıklı ve yeterli içmesuyuna sahip yerleşim birimlerinin sayısı 70 bine ulaştı. Bu ünitelerin yaklaşık yüzde 60'ına şebekeli sistemle içmesuyu sağlanmaktaydı. Ayrıca, bugün birçok köyümüzde kanalizasyon varsa, bunu yapmış olan kurum Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'dür.

Ülkemizde sulanması öngörülen tarım arazisinin 1,2 milyon hektarlık bölümü Köy Hizmetleri Gn.Md. tarafından sulamaya açılmıştır. 963 bin hektar alanda ise tarla içi ve toprak muhafaza ve geliştirme hizmetleri yerine getirilmiştir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, tarım arazisi tesviyesi ve tarım arazisi drenajı gibi görevleri de üstlenmiştir.

Köy Hizmetleri Gn.Md., kışın ve hatta yazın kar mücadelesi yaptı. 2003 yılında kar mücadelesi yapılan yol uzunluğu (yolun sezon boyunca birkaç defa kardan temizlendiği dikkate alınarak) 870 bin km. olarak gerçekleşti. Köy Hizmetleri Gn.Md., bazı yıllarda Mayıs-Haziran aylarında yayla köylerinin yollarını açabilmek için kar mücadelesi yapmak zorunda kaldı.

Köy Hizmetleri Gn.Md., taşımali eğitimin temel dayanağıydı. Taşımali eğitim sayesinde birçok küçük köyde okul yapma ve öğretmen atama zorunluluğu ortadan kalktı, kamu harcamalarında büyük tasarruf sağlandı.

Köylü, tarlasındaki toprağı analiz ettirmek istediğinde Köy Hizmetleri Gn.Md.'ne başvururdu. Toprak toplulaştırılması yapılacaksa, bu konudaki uzmanlık kuruluşu, Köy Hizmetleri birimleriydi.

Türkiye'nin önemli zenginliklerinden biri, suni gübreyle ve tarım ilaçlarıyla fazla kirlenmemiş olan tarım topraklarıdır. Köy Hizmetleri Gn.Md.'nün en önemli görevlerinden biri, tarım topraklarının korunması ve geliştirilmesiydi. Tarım toprakları üzerinde yapılacak yatırımlarda Köy Hizmetleri Gn.Md.'nün izni gerekiyordu. Genel Müdürlük, ülkemizin bu alandaki zenginliklerinin korunmasını dikkate alarak bu izni verirdi veya vermezdi; I. ve II. sınıf tarım arazilerini korurdu.

Aynı durum, ülkemizin su kaynakları için de geçerlidir. Su, özellikle bölgemizde stratejik bir öneme sahiptir. Türkiye, su kaynaklarını, gelecek kuşakların artan gereksinimlerini de dikkate alarak, israf etmeden akıllı bir planlama çerçevesinde kullanmalı ve dağıtmalıdır. Köy Hizmetleri Gn.Md., yeraltı sularını değerlendirmek üzere sondaj çalışmaları yapıyordu; tarımsal altyapı niteliğinde bilimsel araştırmalar gerçekleştiriyordu; kırsal bölgelerdeki uygulamaların çevre üzerindeki etkilerini inceliyordu; heyelanların ve erozyonun önlenmesi konusunda çaba gösteriyordu.

Göçebelerin, göçmenlerin ve çeşitli nedenlerle boşaltılan köylerin halkının iskanından da Köy Hizmetleri Gn.Md. sorumluydu.

Köy Hizmetleri Gn.Md., sel ve deprem gibi doğal afetlerde de büyük görevler üstlendi. 1999 Adapazarı-Gölcük-Yalova depreminde olay yerine ilk ulaşan ve enkaz kaldırma çalışmalarına en etkili bir biçimde katılan kuruluş, Köy Hizmetleri Gn.Md. oldu. Köy Hizmetleri Gn.Md., Türk Silahlı Kuvvetleri'ne lojistik destek sağladı; seçimlerde sandığı köye ulaştırdı; köylünün hastasını şehre, hekimi-ebeyi köye yetiştirdi.

Köy Hizmetleri Gn.Md. bir taraftan devlet-halk bütünleşmesine ve ulusal kaynakların korunmasına katkıda bulunuyordu; diğer taraftan da, 50 bine yakın işçi ve memuru kaynaştırıyordu. İşçi ve memur alımlarının, tayin ve terfilerinin Genel Müdürlük'ten yapılması, farklı etnik kökenlerden, siyasal görüşlerden ve mezheplerden insanların birlikte çalışmasının koşullarını yaratıyor; önyargıların aşılmasına katkıda bulunuyordu.

Köy Hizmetleri Gn.Md.'nün kaldırılmasıyla, kırsal bölgelerde geçmişte merkezi yönetim tarafından yerine getirilen görevler büyük ölçüde özelleştirilecektir. Ayrıca, bölgeler arasında

insangücü aktarımı da duracak, ulusal bütünlük yerine, etnik kimlik ve cemaat-tarikat-mezhep ilişkileri işe girme ve işte yükselmeye önem kazanacaktır.

Köy Hizmetleri Gn.Md.'nün kaldırılması ve köye hizmet götürme işinin yerelleştirilmesi ve özelleştirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'ne, halkımıza ve işçi sınıfına indirilen büyük bir darbedir.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü

1980'li yıllara kadar ülkemizde nüfusun yarısından fazlası kırsal bölgelerde yaşıyor ve geçimini tarımsal faaliyetle kazanıyordu. Tarımsal faaliyetin büyük bölümünü oluşturan bitkisel üretimde, su gereksiniminin karşılanması en büyük sorundur. Suyu gökten yağacak yağmura bağlı olan kişi kadere düşer ve çağdışı etkilere daha açık hale gelir. Suyu bilimsel yöntemlerle devlet tarafından getirilen kişinin bilime ve devlete güveni artar.

Osmanlı Devleti döneminde topraklarımızda su yapıları son derece sınırlıydı. Sulama çalışmalarının bir bölümünü vakıflar yerine getiriyordu. Konya Ovası'nda bir sulama çalışması vardı. Bazı bölgelerde de su yolları ve bentler yapılmıştı.

Cumhuriyet yönetimi, çok sınırlı olanaklarının bir bölümünü sulamaya ayırdı. 1925 yılında Sular Fen Heyeti Müdürlüğü kuruldu. Ancak bu alana ağırlık verilemedi. 1929 yılında büyük bir kuraklık yaşandı ve Sular Umum Müdürlüğü oluşturuldu. Bu Umum Müdürlüğün çalışmaları sayesinde Cumhuriyet Dönemi'nin ilk barajı olan Çubuk 1 Barajı 1936 yılında işletmeye açıldı. 1938 yılında Bursa'da Gölbaşı Barajı, 1941 yılında Niğde'de Gebere Barajı, 1948 yılında Van'da Sihke Barajı, 1949 yılında Eskişehir'de Porsuk 1 barajları inşa edildi. Bu barajların tümünü devlet, devletçilik anlayışı çerçevesinde yaptı ve işletti.

Bu arada 1939 yılında Nafia Vekaleti'ne bağlı Su İşleri Reisliği kuruldu. Bu yapı 1953 yılında yeniden düzenlendi ve 1954 yılında Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü'ne (DSİ) dönüştürüldü.

DSİ'nin görevi, tarım için sulama suyu temini, hidroelektrik enerji üretimi, büyük şehirler için içme ve endüstri suyu sağlama, su kalitesini iyileştirme, taşkın kontrolü, arazi ıslahı, nehir düzenleme ve kontrolü, su ile ilgili yapıların tasarlanması olarak belirlendi.

DSİ'nin, diğer bir deyişle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çalışmaları sayesinde, Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilir 8,5 milyon hektarlık tarım arazisinin 2004 yılı sonu itibarıyla 2,8 milyon hektarlık bölümü sulanmaya başlandı. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ise 1,1 milyon hektarlık bölümün suya kavuşmasını sağladı. Halkın kendi girişimleriyle sulanabilen alan ise yaklaşık 1 milyon hektarı buldu.

Devlet, su ve enerji açısından büyük önemi olan barajlar yaptı. En büyük barajlara ilişkin özet bilgi aşağıda sunulmaktadır ⁶⁴:

Kapasitesi 100 MW'dan Büyük İşletmede Olan Baraj ve Hidroelektrik Santraller

Barajın Adı	İnşaat Başlama Yılı	İnşaat Bitiş Yılı	Akarsu	İli
Atatürk	1983	1992	Fırat	Şanlıurfa
Karakaya	1976	1987	Fırat	Diyarbakır
Keban	1965	1975	Fırat	Elazığ
Altınkaya	1980	1988	Kızılırmak	Samsun
Birecik (2)	1993	2000	Fırat	Şanlıurfa
Oymapınar	1977	1984	Manavgat	Antalya
Berke (2)	1991	2001	Ceyhan	Kahramanmaraş

⁶⁴ www.dsi.gov.tr

Hasan Uğurlu	1971	1981	Yeşilirmak	Samsun
Sır (2)	1987	1991	Ceyhan	Kahramanmaraş
Gökçekaya	1967	1972	Sakarya	Eskişehir
Batman	1986	1998	Batman	Batman
Karkamış	1996	1999	Fırat	Kahramanmaraş
Özlüce	1985	1998	Peri	Bingöl
Çatalan	1982	1996	Seyhan	Adana
Sarıyar (2)	1950	1956	Sakarya	Ankara
Gezende	1979	1990	Ermenek	İçel
Aslantaş	1975	1984	Ceyhan	Adana
Hirfanlı	1953	1959	Kızılırmak	Kırşehir
Menzelet	1980	1989	Ceyhan	Kahramanmaraş
Kılıçkaya	1980	1989	Kelkit	Sivas
Dicle	1986	1997	Dicle	Diyarbakır

2005 yılı ortalarında, DSİ tarafından yapımı sürmekte olan 23 baraj bulunmaktaydı:

DSİ Tarafından İnşa Edilmekte Olan Barajlar ve Hidroelektrik Santralleri

Baraj ve Hidroelektrik Santralin Adı	İli	Proje Bitiş Tarihi
Akköprü	Muğla	2007
Alpaslan – 1	Muş	2007
Atasu	Trabzon	2009
Boğazköy	Bursa	2008
Borçka	Artvin	2006
Cindere	Denizli	2007
Çine	Aydın	2007
Deriner	Artvin	2008
Dim	Antalya	2007
Ermenek	Karaman	2007
Kılavuzlu	Kahramanmaraş	2007
Kığı	Bingöl	2009
Kirazlıköprü	Kastamonu	2008
Köprübaşı	Zonguldak	2008
Kumköy	Samsun	2006
Manyas	Balıkesir	2007
Muratlı	Artvin	2005
Obruk	Çorum	2007
Süreyyabey	Yozgat	2008
Topçam	Ordu	2007
Torul	Gümüşhane	2006
Ulubat-Çınarcık	Bursa	2009
Uzunçayır	Tunceli	2007

Devlet Su İşleri Gn.Md. tarafından ülkenin dört bir tarafına yapılan barajlar, göletler, kanallar, kanaletler, sulama sistemleri, farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların ortak ekonomik çıkarlar etrafında bütünleşmesine, devletle köylülük arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulundu.

Devlet eliyle götürülen ve ulusal düzeydeki çıkarlarla yerel çıkarları bütünleştiren sulama hizmetleri, 1990'lı yılların ortalarından itibaren yerelleştirilmeye başlandı. Dünya Bankası tarafından 20 milyon ABD doları kredi ile yönlendirilen ve desteklenen "Sulama Yönetimi ve

Yatırımlarda Katılımcı Özelleştirme Projesi” 1998-2004 yıllarında uygulandı ⁶⁵. Proje, DSİ tarafından yapılan ve işletilen sulama tesislerinin işletme ve bakım hizmetlerinin yerel su kullanıcı örgütlere devredilmesini öngörmekte ve bu konuda ekipman desteği vermektedir. Devletin sunduğu hizmet, yerel birimlerce yerine getirilmeye başlanmakta ve özelleştirilmektedir.

Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri

1929 Dünya Buhranı'nın ardından ülkemizde tarım ürünleri fiyatlarında büyük düşüşler oldu ve köylü yoksullaştı. Devlet, bu yoksullaşma sürecinin yol açtığı sorunları aşabilmek amacıyla çeşitli projeler geliştirdi. Bunlardan biri, kooperatifçiliğin teşvik edilmesiydi. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda küçük üreticiliği desteklemek amacıyla tarım satış kooperatifleri ve birlikleri oluşturuldu.

Bu tarihlerde Türkiye'de köylülüğün kendiliğinden bağımsız üretici örgütlenmeleri gerçekleştirmesi mümkün değildi. Köylülüğün örgütlenmesinde de devletçilik belirleyici bir rol oynadı. Devletçilikle hem köylülüğün örgütlenmesi teşvik edildi ve yönlendirildi, hem de köylüye çeşitli destekler sağlandı.

1935 yılında 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun kabul edildi. Bu kanuna göre, bir tarım satış kooperatifi, en az 10 çiftçinin biraraya gelmesiyle ve Ticaret Bakanlığı'nın onayıyla kurulabiliyordu. Birlikler ise en az 3 tarım satış kooperatifi tarafından kurulabiliyordu. Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin kurulmasına ilişkin anasözleşme örneği, Ziraat Bankası tarafından hazırlanıyor, Ticaret Bakanlığı tarafından onaylanıyor ve Bakanlar Kurulu tarafından kabul edildikten sonra yürürlüğe giriyordu.

2834 sayılı Yasa'ya göre, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin kuruluş amaçları şöyleydi:

- Ortak ürünlerine devamlı sürüm ve alıcılar bulmak;
- Gerektiğinde bu ürünleri hammadde olarak işlemek ve satmak;
- İç ve dıştaki araçlara giden kazancı üreticilere mal ederek durumlarını yabancı ülkelerdeki üreticilere karşı güçlendirmek;
- Piyasada düzen verici bir yer alarak fiyat dalgalanmalarının önüne geçmek;
- Ürünlerin tüketim piyasasında en iyi fiyatlarla satışını sağlamak;
- Yurt ürünlerinin standartlaştırılmasında üreticilerle tüccarlara düşen görevleri gerçekleştirmek;
- Ortakların üretim ihtiyaçlarına yarayan her çeşit araç ve gereçleri toptan, ucuz olarak alıp dağıtmak;
- Ürünleri ucuza mal etmek;
- Ürünlerin kalitesini iyileştirmek;
- Satış kapasitesini artırmak;
- Ortak ürünlerinin uluslararası piyasalarda en iyi fiyatlarla satışını sağlamak.

İlk tarım satış kooperatifleri birliği, 1937 yılında kurulan İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği oldu. Daha sonra, pamuk ve zeytinyağı üreticileri de bu birliğin içine alındı. 1949 yılında tüzel kişiliğe sahip dört ayrı birlik oluştu. 1958 yılında ise incir, üzüm, pamuk ve zeytinyağı birlikleri, TARİŞ çatısı altında ortak çalışmaya başladı. 1980'li yıllarda TARİŞ'in bir bankası ve çok sayıda fabrikası bulunuyordu ⁶⁶.

Fiskobirlik, 1938 yılında 5 kooperatif tarafından Giresun'da kuruldu. 1978 yılında Fiskobirlik'e 40 kooperatif bağlıydı ve bu kooperatiflere ortak fındık üreticisi sayısı 136 bini. 1973-1977 döneminde Türkiye fındık üretiminin yüzde 64'ünü satın almakta ve Türkiye'nin fındık ihracatının yüzde 61'ini gerçekleştirmekteydi. Fiskobirlik'in 13 adet fındık kırma fabrikası vardı. 1978 yılında bir fındık işleme tesisi vardı ve daha büyük bir işletmenin yapımı sürüyordu. Fiskobirlik, fındık

⁶⁵ www.worldbank.org.tr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURK...

⁶⁶ Arıkan, Z. ve diğerleri, **TARİŞ İncir, Üzüm, Pamuk, Zeytin-Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Tarihi**, İzmir, 1993.

destekleme alımı yapıyordu; ortaklara, fındık kurdu ilacı, dikenli tel, kanaviçe, yakacak ve çuval dağıtıyordu ve “üretici güçlendirme kredisi” veriyordu ⁶⁷.

Çukobirlik, 1940 yılında Adana-Ceyhan ve Tarsus Pamuk Tarım Satış Kooperatiflerinin birleşmesiyle kuruldu. İlk kuruluşta yalnızca 394 ortak vardı. 1973 yılında ise ortakların sayısı 14 bine yükselmişti. Çukobirlik’in 1973 yılında 10 çırçır ve prese fabrikası ve 1 nebatî yağ ve sabun fabrikası vardı ⁶⁸.

1990’lı yıllarda ülkemizde aşağıda belirtilen tarım satış kooperatifleri birlikleri faaliyet gösteriyordu ⁶⁹:

- NARENCİYEBİRLİK (Antalya Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (Antalya)
- ANTBİRLİK (Antalya Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (1952, Antalya)
- ÇUKOBİRLİK (Çukurova Pamuk, Yerfıstığı ve Yağlı Tohum Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (1940, Adana)
- FİSKOBİRLİK (Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (1938, Giresun)
- GÜLBİRLİK (Gül, Gülyağı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (1954, Isparta)
- GÜNEYDOĞUBİRLİK (Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (1968, Gaziantep)
- KARADENİZBİRLİK (Karadeniz Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (Samsun)
- KOZABİRLİK (Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (1940, Bursa)
- KAYISIBİRLİK (Malatya Kayısı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (Malatya)
- MARMARABİRLİK (Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (1954, Bursa)
- TARIŞ - İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (1937, İzmir)
- TARIŞ - Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (1949, İzmir)
- TARIŞ - Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (1937, İzmir)
- TARIŞ - Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (1949, İzmir)
- TİFTİKBİRLİK (Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (Ankara)
- TRAKYABİRLİK (Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (1966, Edirne)
- TASKOBİRLİK (Üzüm ve Mamulleri Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) (1958, Nevşehir)

Tarım satış kooperatifleri birlikleri, kırsal bölgelerde farklı etnik kökenlerden, siyasal görüşlerden ve inançlardan çiftçileri, ortak ekonomik çıkarlar etrafından bir araya getirdi; örgütlü çalışma geleneğini geliştirdi; çiftçilik bilincinin ve ulusal bilincin gelişmesine katkılarda bulundu. Bu süreçte devletin yönlendirmesi ve desteği belirleyici rol oynadı. Devletçilik, kırsal bölgelerde demokrasi ve örgütlülük bilincinin gelişmesini teşvik etti; çiftçinin refah düzeyini yükseltti.

1.6.2000 gün ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun ile bu kuruluşlara verilen destek sona erdirildi ve bu kuruluşların tasfiye süreci başlatıldı.

Bu örgütlenmelerin zayıflatılması ve tasfiyesiyle birlikte, köylülük yoksullaştı; örgütsüzleşti. Ortak ekonomik çıkarın azalmasına bağlı olarak, iç çelişkiler daha da önem kazandı. Artan çaresizlik ise etnik kimliğe veya cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerine sığınma eğilimi güçlendirdi.

Ormanlar

8.2.1937 gün ve 3116 sayılı Orman Yasası özel mülkiyetteki ormanların büyük bir bölümünün devletleştirilmesini getirdi. Yasanın geçici 1. maddesine göre, mülkiyeti devletten başkasına ait ve bu Yasanın yürürlüğe girdiği tarihte varolan ormanlardan (A) devlet ormanlarına bitişik olanlar; köylülerin kişisel mülkiyetinde olup da alanı elli hektarı geçmeyenler dışında, alanı ne olursa olsun; (B) devlet ormanlarına bitişik olmayıp da alanı bin hektarı geçenler devletçe

⁶⁷ Fiskobirlik, **Fiskobirlik Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Üreticinin Hizmetinde 40. Yıl , 1938-1978**, 1978.

⁶⁸ Çukobirlik, **Çukobirlik, 1940-1973**, Adana, 1973.

⁶⁹ Tarım satış kooperatifleri birlikleri ve işletmelerine ilişkin daha geniş bilgi için bkz. Koç, Y., “Türkiye’de 1974-1980 Döneminde Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde İşçi-İşveren İlişkileri,” **Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar**, Ataol Yay., İstanbul, 1992, s.210-244.

kamulaştırılacaktı⁷⁰. 1939 yılı sonuna kadar ülkenin çeşitli yerlerinde 40.828 hektarlık 44 parça orman istimlak edilerek devletleştirildi.

Ormanlarda devletçilik, toplumun çıkarlarının bireyin çıkarlarının önünde tutulmasının zorunlu koşuludur. 1961 Anayasası (madde 131) bu konuda aşağıdaki düzenlemeyi getirdi:

“Devlet, ormanların korunması ve ormanlık sahaların genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

“Devlet ormanları, kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devronulamaz. Bu ormanlar, zamanaşımıyla mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz...”

Aynı anlayış 1982 Anayasası'nda da yer almaktadır (madde 169):

“Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başta çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

“Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz. Devlet ormanları kanuna göre, devletçe yönetilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz...”

1990'lı yıllarda ormanların özelleştirilmesi dillendirilmeye başlandı. Bu başarılı olamayınca, orman niteliğini yitirdiği ileri sürülen bölgelerin satışı gündeme getirildi (Ünlü 2/B). AKP Hükümeti 2003 yılında Anayasa'nın 169. maddesini değiştirerek, ormancılıkta devletçiliği zayıflatmak istedi; ancak başarılı olmadı.

Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Toprakların Kamulaştırılması

Cumhuriyet yönetimi, kırsal bölgelerde 1920'lerin ve 1930'ların ulaştırma ve iletişim teknolojisi çerçevesinde birbirinden büyük ölçüde kopuk olarak yaşayan ve nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylüleri devletçi uygulamalarla bir ulusa dönüştürmeye çalışırken, onları toprak sahibi yapmaya büyük önem verdi. Atatürk, 1 Kasım 1928 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açarken yaptığı konuşmada şunları söylüyordu⁷¹:

“Şark vilayetlerimizin bir kısmında ihdas edilen umumi müfettişlik isabetli ve faydalı olmuştur. Cumhuriyet kanunlarının emniyetle sığınacak yegane yer olduğunun anlaşılması bu havalide huzur ve inkişaf için esaslı bir mebdedir. Yeni faaliyet devremizde gerek bu havalide, gerek memleketin diğer kısımlarında toprağı olmayan çiftçilere toprak tedarik etmek meselesiyle ehemmiyetli olarak iştiğal buyuracaksınız.”

Atatürk, 1 Kasım 1929 tarihindeki açış konuşmasında da köylünün topraklandırılmasını vurguluyordu⁷²:

“Çiftçiye arazi vermek de, Hükümetin mütemadiyen takip etmesi lazım gelen bir keyfiyettir. Çalışan Türk köylüsüne işleyebileceği kadar toprak temin etmek, memleketin istihalatını zenginleştirecek başlıca çarelerdendir.”

Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde de şunları belirtti⁷³:

“Toprak kanununun bir neticeye varmasını Kamutay'ın yüksek hizmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağı malik olması, behemehal lazımdır. Vatanın sağlam temeli ve imarı bu esastadır.”

Atatürk 1 Kasım 1937'de Meclis'i açış konuşmasında çiftçinin topraklandırılmasını ve büyük arazilerin sınırlandırılmasını gündeme getirdi⁷⁴:

⁷⁰ Çağlar, Yücel, **Türkiye'de Ormancılık Politikası (dün)**, Ankara, 1979, s.211-2.

⁷¹ Öztürk, Kazım, **Cumhurbaşkanları'nın Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Nutukları**, Ak Yay., İstanbul, 1969, s.204.

⁷² Öztürk, K., a.g.k., s.213.

⁷³ Öztürk, K., a.g.k., s. 250.

⁷⁴ Öztürk, K., a.g.k., s.260.

“Bir defa, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiç bir sebep ve suretle bölünemez bir mahiyet alması. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlamak lazımdır.”

Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu anlayış çerçevesinde, köylüyü toprak sahibi yapmaya yönelik çeşitli kanunlar kabul etti. Bu kanunlarla, 1945 yılında 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kabul edilinceye kadarki dönemde, topraksız ve az topraklı yoksul köylülüğe toprak dağıtıldı ve böylece onlara büyük ekonomik çıkar sağlandı⁷⁵. Ayrıca, Ziraat Bankası da köylünün toprak sahibi yapılmasında kullanıldı. Örneğin, Ankara'ya bağlı Zirkayı Köyü yakınında 7000 dönümlük bir çiftlik Ziraat Bankası yardımıyla satın alındı ve 89 köylü ailesine dağıtıldı⁷⁶.

1924 Anayasası (Teşkilatı Esasiye Kanunu) büyük toprak sahiplerinin arazilerinin topraksız ve az topraklı köylüye dağıtılabilmesi amacıyla kamulaştırılmasını kolaylaştırmak amacıyla 1937 yılında değiştirildi. Anayasa'nın 74. maddesine 13.2.1937 gün ve 3115 sayılı Yasa ile şu fıkra eklendi: **“Çiftçiyi toprak sahibi yapmak ve ormanları Devlet tarafından idare etmek için istimlak olunacak arazi ve ormanların istimlak bedelleri ve bu bedellerin tediyesi sureti, mahsus kanunlarla tayin olunur.”**

4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 11.6.1945 tarihinde kabul edildi ve 15.6.1945 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Ancak önemli maddeleri 27.3.1950 ve 27.5.1955 tarihlerinde değiştirildi. 4753 sayılı Kanunun ilk biçimi, büyük toprak sahiplerinin topraklarının kamu mülkiyetine geçirilmesi ve bunların bir bölümünün topraksız ve az topraklı köylülere dağıtılmasını öngören, kırsal bölgelerde köklü değişiklikler yapmayı hedefleyen düzenlemeler içeriyordu⁷⁷.

Kanunun 14. maddesine göre, “gerçek kişilerle özel hukuk kişilerine ait araziden beş bin dönümü geçen parçaları” kamulaştırılacaktı. 21. maddeye göre, kamulaştırılacak arazi için ödenecek para, 5000 dönümden fazla kısımlar için 1944 bütçe yılında arazi vergisine matrah olan değer, 5000 dönümden aşağı olan arazide aynı değer iki katı ve 2000 dönümden aşağı olan kesimde aynı değer üç katı olacaktı. Kanun'un ünlü 17. maddesi ise şöyleydi:

“Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede 39. madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartıyla yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak arazi 50 dönümden aşağı olamaz.”

Bu kanun uygulanabilseydi, büyük toprak sahiplerinin, toprak ağalarının, aşiret reislerinin, şeyhlerin ekonomik alandaki gücü büyük bir darbe yiyecek, köylülüğün devlete güveni artacak, kırsal bölgelerde demokrasinin ve ulusal bilincin gelişmesi açısından önemli adımlar atılacaktı. Ancak büyük toprak sahipleri daha tasarı aşamasındayken bu düzenlemelere karşı çıktılar. Demokrat Parti, bu kanun tasarısının görüşülmesi sırasında ortaya çıkan ve gündeme gelen ayrılıklar sonucunda kuruldu. Nüfusun büyük bölümünün yaşadığı kırsal bölgelerde demokrasinin önkoşulu olan ekonomik düzenlemeler yapılamadan parlamenter düzene geçildiğinde, hakim sınıfların gücü, bu kanunun uygulanmasını engelledi.

2. MADENCİLİK

Bir ülkenin maden zenginliklerinin ülke ve halk yararına değerlendirilmesi, hem maden işçileri, hem ülke halkı, ekonomisi ve ulusal savunması açısından son derece önemlidir. Ülkenin yeterli kaynağı varken bu kaynakların değerlendirilmemesi ve temel maden ihtiyacının ithalata karşılanması, ülkenin ulusötesi sermayeye ve başka ülkelere bağımlılığını getirir; ülke kaynaklarının ülke dışına aktarılmasına yol açar; halkın refahını geriletir; ülke ekonomisini ve

⁷⁵ Geray, Cevat, **Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar**, TODAİE Yay., Ankara, 1974, s.359-360.

⁷⁶ TODAİE, **Türkiye'de Toprak Reformu**, Ankara, 1961, s.8.

⁷⁷ Bu konuda en kapsamlı çalışma Duran Taraklı'nın kitabıdır: Taraklı, D., **Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları (Güney-Doğu Anadolu Bölgesindeki Uygulama ve Örneklemelerle)**, ODTÜ Yay., Ankara, 1976.

ulusal savunmasını zayıflatır. Ülkenin doğal kaynaklarının ulusötesi şirketlerin denetiminde çıkarılması da aynı sakıncaları doğurur. Bu nedenle, madencilik sektörünün devlet tarafından ve devletin denetimi ve yönlendiriciliği altında çalışması, her açıdan son derece önemlidir. Madencilik, stratejik önemde bir alandır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ülkemizin doğal kaynakları emperyalist güçlerin denetimi ve sömürsü altındaydı ⁷⁸. Türkiye'ye mal satmak isteyen emperyalist güçler, bazı doğal kaynaklarımızın değerlendirilmesini engelliyordu. Türkiye'nin doğal kaynaklarını sömürmek isteyen yabancı maden şirketleri, bazı madenlerimizi kendileri çıkartarak veya yerli sermayedarlara çıkarttırarak, bu doğal zenginliklerimize değerlerinin altında fiyatlarla el koyuyordu.

Cumhuriyetin kuruluşunun 10. yıldönümü vesilesiyle 10. yıl kutlamalarını hazırlamakla görevlendirilen komisyonca çıkarılan bir yayında Osmanlı'dan devralınan madenciliğin durumu şöyle anlatılmaktadır ⁷⁹:

“Memleketin en mühim maden sahaları olan Zonguldak, Balye, Karaaydın, Ege, Ergani mıntıklarının Cümhuriyet şu vaziyette bulmuştur:

1. Ocakların yüzde 90'ını ecnebi sermayesi elinde,
2. Bu madenlerde çalışan kollar ve başlar arasında işçiden yukarıda Türk unsuru yok.
3. Ocaklar üzerinde ve işletme meselelerinde Türk hükümetinin mürakabesi hiç mertebesinde.
4. Çalışanların sihatlerine bakılmamakta.
5. İşletmeler gayet iptidai usullerle ve tekniksiz olan vasıtalarla yapılmakta.”

Cumhuriyet döneminde bu tablo değiştirildi. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından yayımlanan **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**'nin 1940 yılı sayısında “madenciliğimizin 17 yıllık bilançosu” şu şekilde sunuluyordu ⁸⁰:

“Cumhuriyetten sonradir ki, Devlet bir çok sahalarda olduğu gibi madencilik işinde de ecnebi sermayelerin jandarmalığını yapmaktan çıkmış; tam hürriyet ve hâkimiyetine kavuşan milletin istiklâlinin baş unsuru olan iktisadî istiklâlî de kazanmasını temin etmiştir. Şimdi Türk madenlerinde işçi Türk, teknisyen Türk, sermaye Türktür. Bu basit cümleye sığan büyük ve parlak hakikatin tecellisini Cumhuriyete ve onu kurup yürüten büyüklere medyunuz.”

Türkiye Cumhuriyeti, madencilikteki bu çifte sömürü çarkına devletçilikle büyük darbeler indirdi. Bu anlayış anayasalarımıza da yansıtıldı. 1961 ve 1982 Anayasalarına göre, ülkemizdeki yeraltı kaynakları devletin mülkiyetindedir.

1961 Anayasasının 130. maddesi aşağıda sunulmaktadır:

“Tabii servetler ve kaynaklar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Arama ve işletmenin Devletin özel teşebbüsle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır.”

1982 Anayasasının 168. maddesi de benzer bir düzenleme getirmiştir:

“Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişilerin eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzel kişilerin uyması gereken şartlar ve devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.”

1923 yılından sonra, devlet kuruluşları aracılığıyla madenciliğimiz geliştirildi. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, Etibank, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, Türkiye Taşkömürü Kurumu, Karadeniz Bakır İşletmeleri, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı gibi devlet kuruluşları aracılığıyla madenciliğimiz önemli bir gelişme yaşadı. Devletçilik anlayışı ve bu devlet kuruluşları

⁷⁸ Bkz. Koç, Y., **Emperyalizm ve Türkiye'de Madencilik Alanında Yabancı Sermaye Yatırımları**, Tüm İktisatçılar Birliği Yay., Ankara, 1974.

⁷⁹ T.C. 1023-1933, Ankara, 1933, 86.

⁸⁰ Umumi Maden Durumu, Madenciliğimizin 17 Yıllık Blâncosu, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, Yıl 1940, Sayı 21, s.451.

olmasaydı, maden kaynaklarımız emperyalist tekellerin çıkarları doğrultusunda kullanılacaktı. Ayrıca, dünya rezervlerinin yüzde 70'inden fazlasına sahip olduğumuz boraks da yağmalanacaktı. Diğer taraftan, onbinlerce maden işçisi, bu devlet madenlerinde çalıştı. Devlet madenciliği, uluslaşma ve bağımsızlığı pekiştirme çabalarına ve işçi sınıfının gelişmesine önemli katkılarda bulundu.

Madencilikte 1923-1983 döneminin belirleyici özelliği, devletçiliktir. Cumhuriyet yönetimi, ilk yıllardan itibaren, hem yeni maden kaynaklarını belirleme ve devlet eliyle işletme, hem de yabancıların denetimindeki madenleri millileştirerek ve devletleştirerek devralma çabalarına girdi.

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) 22 Haziran 1935 tarihinde yürürlüğe giren 2804 sayılı Yasayla kuruldu ve maden kaynaklarımızı saptama çalışmasına başladı. Etibank ise maden kaynaklarımızın değerlendirilmesinde ana birimdi.

1984 yılında başlayan özelleştirme saldırısının hedeflerinden biri de madenciliğimiz ve madencilik alanındaki devletçilik oldu. Bu saldırı da özellikle 1991 yılından sonra şiddetlendi ve etkilerini hissettirdi. Madencilikte özelleştirmeler, halkımıza, ekonomimize ve ulusal savunmamıza ciddi zararlar verdi.

Türkiye Cumhuriyeti, madencilikte devletçilik sayesinde ekonomisini güçlendirdi; maden ocaklarında çalışan onbinlerce işçiyi birbiriyle kaynaştırdı, etnik kimlik ve dinsel kimlik yerine ulusal bilincin ve sınıf kimliğinin geliştirilmesine katkıda bulundu; Türkiye'nin dışa bağımlılığını azalttı. Madencilikte özelleştirme ise yoksullaşmaya; etnik kimliğin ve cemaat-tarikat-mezhep kimliğinin ulusal kimlik ve sınıf bilincinin önüne geçmesine; Türkiye'nin dışa bağımlılığının artmasına yol açmaktadır.

ETİBANK

Türkiye'de bir dönem madencilikte devlet, ETİBANK demektir. ETİBANK 1935 yılında 2805 sayılı Kanunla kuruldu. Görevi, elverişli madenleri işletip değerlendirmektir. 1.7.1938 gün ve 3437 sayılı Mahrukat Kanunu, ülkenin kömür ihtiyacının karşılanmasını da ETİBANK'a bir görev olarak verdi.

ETİBANK, Türkiye'nin bağımsızlığına ve ekonomik gücüne madencilik alanında çok önemli katkılarda bulundu. Bazı kamu işletmeleri önce ETİBANK'ın bünyesinde gelişti; ardından ayrılarak ayrı bir işletme haline dönüştü. Ayrıca, farklı bölgelerdeki işletmelerinde çalışan onbinlerce işçinin refah düzeyini yükseltti ve onların aralarındaki etnik köken ve dini inanç farklılıklarını kenara atarak, sınıf bilinciyle hareket edebilmelerinin nesnel koşullarını yarattı.

1954 yılında ETİBANK'ın işletmeleri şunlardı ⁸¹:

1. Ereğli Kömürleri İşletmesi,
2. Garp Linyitleri İşletmesi (Soma, Değirmisaz, Tunçbilek),
3. Şark Kromları İşletmesi,
4. Divriği Demir Madenleri İşletmesi,
5. Bakır İşletmeleri,
 - a. Ergani Bakır İşletmesi,
 - b. Murgul Bakır İşletmesi,
6. Keban Kurşun Madeni,
7. Keçiözümlü Kükürtleri İşletmesi,
8. Etibank Elektrifikasyon Çalışmaları.

1954 yılından sonra ETİBANK'a bağlı bazı işletmeler ayrı birer işletmeye dönüştürüldü. Örneğin, Türkiye Elektrik Kurumu (TEK), Etibank'tan ayrılan işyerlerinden oluşturuldu. Buna karşılık, ETİBANK, madencilik alanında yeni işletmeler oluşturdu.

⁸¹ MTA, Türkiye Madencilik Faaliyeti, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, Yıl 1954-1955, Sayı 46-47.

Özelleştirme dalgası öncesinde, 1980 yılında, Etibank'a bağlı müesseseler aşağıda sunulmaktadır⁸²:

Keçiborlu Kükürtlü İşlet. Müessesesi	Isparta	1933
Şark Kromları İşlet. Müessesesi	Elazığ	1934
Ergani Bakır İşlet. Müessesesi	Elazığ	1939
Murgul Bakır İşlet. Müessesesi	Artvin	1951
Küre Bakırlı Pirit İşlet. Müessesesi	Kastamonu	1954
Üçköprü Maden İşlet. Müessesesi	Muğla	1957
Emet Kolemanit İşlet. Müessesesi	Kütahya	1958
Haliköy Madenleri İşlet. Müessesesi	İzmir	1961
Bandırma Boraks ve Asit Fabrikası İşlet. Müessesesi	Balıkesir	1968
Antalya Elektrometalurji Sanayi İşlet. Müessesesi	Antalya	1970
Kırka Boraks İşlet. Müessesesi	Eskişehir	1970
Seydişehir Alüminyum Tesisleri Müessesesi	Konya	1979
Keban Simli Kurşun İşletmesi	Elazığ	1952
Konya Civa İşletmesi	Konya	1969
Milas Boksit İşletmesi	Muğla	1970

Osmanlı İmparatorluğu döneminde işletilen linyit ocakları 1918 yılında kapanmıştı. Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte önce Soma'da linyit üretimi başladı. 1927 yılında Çeltek'te bir işletme üretime geçti. Ardından Tavşanlı, Değirmisaz, Yerköy ve Gerenez ocakları özel sektör tarafından çalıştırılmaya başlandı. 1938 yılında bu konuda yeni bir devlet politikası uygulanmaya başlandı; bu işletmeler devletleştirildi⁸³ ve Etibank Garp Linyitleri Müessesesi oluştu.

Ergani Bakır Madeni'nin işletme imtiyazı Birinci Dünya Savaşı öncesinde bir Alman şirketine verilmişti⁸⁴. Almanlar imtiyaz sözleşmesinin gereklerini yerine getirmeyince, 1925 yılında işletme hissesinin yüzde 50'si Almanlardan satın alındı ve Ergani Bakır İşletmesi Türk Anonim Şirketi kuruldu. Bu şirketin Türk grubu hissesi 1,5 milyon lira, Alman hissesi de 1,5 milyon liraydı. Almanların bu hissesi de 11 Haziran 1936 tarihinde millileştirildi ve devletleştirildi. İlk aşamada İş Bankası'nın da 500 bin liralık hissesi vardı. Bu hisse 14 Kasım 1944 tarihinde Etibank'a devredildi. Şirket böylece tümüyle devletleştirilmiş oldu. Bugün bu işyerinde devlet yoktur. Devlet bu işletmeyi bırakmıştır.

Murgul'da bakır madenini işletmek için 1900 yılında Kafkas Bakırları Ltd.Şti. kurulmuş ve 1907 yılında üretime başlamıştı. Birinci Dünya Savaşı nedeniyle çalışmalar durdu. Şirket 1927 yılında tasfiye edildi. Daha sonra MTA'nın yaptığı araştırmalar sonucunda yeni rezervler belirlendi ve Murgul Bakır Madeni 1937 yılında Etibank'a devredilerek çalışmaya başladı. Üretime ancak 1951 yılında geçilebildi. Bu işletme önce özelleştirme kapsamına alındı. Arkasından işletmenin kapatılmasına karar verildi ve bu nedenle özelleştirme listesinden çıkarıldı. Ancak daha sonra yeniden faaliyete geçirildi.

Elazığ'ın Maden İlçesi Guleman Köyünde krom bulunması sonrasında kurulan Şark Kromları T.A.Ş. 15 Ekim 1936 tarihinde çalışmalarına başladı. İşletme 1939 yılında Etibank Şark Kromları İşletmesi Müessesesi'ne dönüştürüldü.

Etibank Divriği Demir Madenleri İşletmesi 1939 yılında kuruldu. Bu işletme özelleştirilerek ERDEMİR'e devredildi.

Keçiborlu'daki kükürt madeni 1900 yılında belirlendi. İstiklal Savaşı'ndan sonra Fransız-İtalyan sermayeli bir şirket madenin işletme imtiyazını aldı. Ancak üretim yapmak yerine İtalyan kükürtlülerini pazarlamaya çalışınca, imtiyazı 1933 yılında feshedildi. 1934 yılında Sümerbank ile İş Bankası tarafından kurulan bir anonim şirket kükürt üretimine başladı. Sümerbank'ın hissesi

⁸² Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterliği, **Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve İştirakleri Yıllığı 1980-1981**, Ankara, 1981, s.148.

⁸³ TKİ, **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu**, Ankara, 1973, s.75.

⁸⁴ Etibank, **Cumhuriyetimizin 50. Yılında Etibank**, Ankara, 1973.

1936 yılında, diğer ortakların hisseleri de 1943 yılında Etibank'a devredilerek, işletme devletleştirildi ve Keçiborlu Kükürtleri İşletmesi Müessesesi kuruldu. Bu işletme bugün kapatılmış durumdadır.

Siemens'in iltizamla işlettiği Kuvarshan Bakır Madeni İşletmesi 1939 yılında vergi borcu nedeniyle Hazineye geçti; Etibank Kuvarshan Bakır Madeni İşletmesi haline dönüştü. Böyle bir işletme bugün yoktur.

Özelleştirme dalgası ETİBANK'ı 1990'lı yılların sonlarında etkiledi. ETİBANK'ın bankacılık kısmı Bakanlar Kurulu'nun 26.1.1998 günlü kararıyla özelleştirildi. ETİBANK'ın adı ETİ Holding A.Ş. olarak değiştirildi ve holdinge bağlı 8 şirket oluşturuldu:

1. ETİ Pazarlama ve Dış Ticaret A.Ş.
2. ETİ Bor A.Ş.
3. ETİ Alüminyum A.Ş.
4. ETİ Gümüş A.Ş.
5. ETİ Bakır A.Ş.
6. ETİ Elektrometalurji A.Ş.
7. ETİ Krom A.Ş.
8. ETİ Zeolit Kimya San. ve Tic.A.Ş.

ETİ Bakır A.Ş. 12 Nisan 2004 tarihinde özelleştirildi. ETİ Gümüş A.Ş. 13 Ağustos 2004 tarihinde özelleştirildi. ETİ Elektrometalurji A.Ş. 25 Ekim 2004 tarihinde özelleştirildi. ETİ Krom A.Ş. 14 Eylül 2004 tarihinde özelleştirildi. ETİ Alüminyum A.Ş.'nin (Oymapınar Barajı ile birlikte) özelleştirme işlemleri 2005 yılı Temmuz ayında tamamlanmak üzereydi.

1988 yılında ETİBANK'ta 17.321 işçi, 3753 sözleşmeli personel ve 2128 memur çalışıyordu. ETİBANK günümüzde ETİ Bor.A.Ş. ve ETİ Zeolit Kimya San. ve Tic. A.Ş. işletmelerinden oluşan önemli, ancak çok küçülmüş bir kuruluştur.

Devletçe İşletilecek Madenler Hakkındaki 2172 sayılı Kanun 4 Ekim 1978 tarihinde kabul edilmişti ve bor cevherlerinin işletilmesini Etibank'a veriyordu. Ayrıca, Bor Tuzları, Trona ve Asfaltit Madenleri ile Nükleer Enerji Hammaddelerinin İşletilmesini düzenleyen 13.6.1983 gün ve 2840 sayılı Yasa'nın 2. Maddesi de, "bor tuzlarının aranması ve işletilmesi Devlet eliyle yapılır" hükmünü getirmiştir. Bugün en önemli tehlike, dünya rezervlerinin yüzde 70'ine sahip olduğumuz bor kaynaklarının özelleştirilmesidir. Böyle bir uygulama, Türkiye'yi büyük bir güç kaynağından mahrum bırakacaktır.

ETİBANK, Türkiye'de devletçiliğin madencilik ve elektrik üretimi alanındaki temel taşıydı. ETİBANK'ın devletçiliği sayesinde Türkiye'nin bağımsızlığı güçlendirilmiş, halkın refahı yükseltilmiş, işçi sınıfı ve sosyal devlet anlayışı geliştirilmişti. ETİBANK'ı yok edenler, bağımsızlığımıza, halkın refahına ve işçi sınıfına büyük darbeler indirmiştir.

Ereğli Kömür İşletmeleri – Türkiye Taşkömürü Kurumu

Osmanlı döneminde Ereğli-Zonguldak kömür havzasındaki taşkömürü ocakları yabancı şirketler tarafından işletiliyordu. Cumhuriyet Hükümeti, Fransızlara ait Ereğli Şirketi ile 28 Kasım 1936 günü bir devir sözleşmesi (millileştirme ve devletleştirme) imzaladı. Bu Sözleşme 31.3.1937 gün ve 3146 sayılı Yasa ile onaylandı. Bu Yasayla Zonguldak limanı, demiryolu ve madenlerle, Kozlu ve Kilimli demiryollarının işletilmesi Ereğli Şirketi'nden devralındı ve havzadaki deniz işleri tekel altına sokuldu. 11.6.1937 gün ve 3241 sayılı Yasayla Etibank'a bağlı Ereğli Kömürleri İşletmesi kuruldu. 3.1.1938 tarihinde Etibank'a bağlı Mahdut Mesuliyetli Ereğli Kömür İşletmesi (EKİ) oluşturuldu.

Kömür havzasındaki diğer yabancı sermayeli şirketlerle yerli madenciler ve bankaların elindeki ocaklar da 30.5.1940 gün ve 3867 sayılı Yasa ("Füzyon Kanunu") uyarınca ve İcra Vekilleri Heyetinin 15.10.1940 gün ve 2/14547 sayılı kararnamesine göre, 1940 yılı Aralık ayı başından

itibaren devlet tarafından satın alındı. Devlet, bu stratejik kaynağın denetimini yerli sermayedarlara bile bırakmadan, doğrudan kendi denetimi altına soktu. Ereğli Üzülmez Bölgesinde 1935 yılında T.İş Bankası tarafından kurulan Maden Kömürü İşleri A.Ş. tarafından yaptırılan Sömikok ve Briket Fabrikası da 1940 yılında devletleştirildi ⁸⁵.

EKİ, 1957 yılında Etibank'tan ayrılarak TKİ'ye bağlandı. Ereğli Kömür İşletmeleri 28.10.1983 gün ve 96 sayılı Kararname uyarınca TKİ'den ayrıldı ve Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) oluşturuldu.

Türkiye Taşkömürü Kurumu, çıkardığı kömürle ve sağladığı istihdam olanaklarıyla, ekonomimizi ve bağımsızlığımızı güçlendirdi; sendikalaşmanın önünde bir engel oluşturmayarak ve sendikalar aracılığıyla daha iyi çalışma koşulları ve ücretler sağlayarak, sınıf bilincinin gelişmesine katkıda bulundu.

Özelleştirme saldırısı 1994 yılında başladı. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı'nda TTK konusunda şu değerlendirme yer alıyordu ⁸⁶:

“Türkiye Taşkömürü Kurumu'nda verimliliği artırmak üzere gerekli olan küçültme ve iyileştirme faaliyetlerine devam edilecektir.

“Bu çerçevede, özel sektör tarafından talep olmadığı takdirde, bazı ocakların üretimleri yıl sonunda durdurulacaktır. Buralardaki yeraltı işçilerinin, faaliyetine devam edecek olan ocaklarda istihdamı sağlanacaktır.”

Hükümetler Türkiye Taşkömürü Kurumu'nu özelleştiremediler; ancak küçülttüler. Bunu yaptıklarında da Türkiye'ye, halkımıza ve işçi sınıfımıza darbe indirdiler.

3. SANAYİ

Bir ülkenin ve halkının zenginliğinin en önemli kaynaklarından biri, güçlü bir sanayi sektörüdür. Sanayi, hem istihdam ve refahın, hem de ekonomik, siyasal ve askeri gücün ana dayanağıdır. Ayrıca, işçi sınıfının yoğunlaştığı en önemli sektörlerden biri, sanayidir. Bu nedenle, her ülkenin temel hedeflerinden biri, ülkeye katkıda bulunacak güçlü ve en gelişkin teknolojilere sahip sanayi kuruluşlarına sahip olmaktır. Bu çabaların önündeki en önemli engel ise, daha önce sanayileşmiş kapitalist ülkeler ve tekel kârlarını ellerinden kaçırmak istemeyen şirketlerdir. Bu nedenle, kapitalist dünyada kural, sanayileşmiş olanın diğer ülkelerin sanayileşmesini engellemeye veya bu ülkelerin sanayileşmesinin ulusötesi sermayenin denetimi altında ve çıkarları doğrultusunda gerçekleşmesini sağlamaya çalışmasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan çok zayıf bir sanayi devraldı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye, emperyalist ülkelerin pazarı durumundaydı. Kumaş, bez, şeker gibi en temel tüketim maddeleri bile başka ülkelerden karşılanıyordu. Çiftçimizin ürettiği ürünlerin ülkemizde işleneceği fabrikalar yoktu. Mustafa Kemal Paşa, daha 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde, siyasal bağımsızlığın ancak güçlü bir ekonomi ile güvence altına alınabileceğini belirtmişti.

Ancak, ana amacı kâr sağlamak olan özel sektör, ülkenin sanayileşmesi için önemli bir adım atmadı. Türkiye, ancak devletçilikle güçlü bir sanayi altyapısı oluşturdu ve siyasal bağımsızlığı ve ulusal savunmasını pekiştirdi. Bu sanayi kuruluşlarıyla işçi sınıfı gelişti ve güçlendi; etnik ve dinsel ayrılıkların yerini, bir süreç içinde, sınıf bilinci aldı. Sanayi sektöründeki kamu kurum ve kuruluşları, sosyal devletin çekirdeklerini oluşturdu ve Türkiye'nin yaşadığı büyük dönüşümler sürecine toplumsal destek sağladı.

Sanayi sektöründeki kamu kurum ve kuruluşları, Türkiye'deki tarımsal gelişime ucuz girdi sağlayarak, destekleme alımı yaparak, ürünleri değerinden satın alarak önemli katkılarda bulundu; köylünün uluslaşması ve aydınlanması sürecine destek verdi.

⁸⁵ Toros, H., a.g.k., s.201.

⁸⁶ S.23.

Devlet eliyle ve önderliğindeki bu yatırımlar, ülkede farklı etnik kökenlerden gelen insanların kaynaşmasında ve cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerinin, uluslaşmanın ve aydınlanmanın önünde bir engel olmaktan çıkarılmasında büyük katkılar sağladı.

İnsanların refah düzeyi, devlet sayesinde yükseldi. İnsanlar, devlet kuruluşlarının ürettiği ürünleri güvenerek aldıkça, devlete duyulan güven de arttı. Sümerbank, yalnızca kumaş üretmedi, refahı artırarak ve devlet ürününe güven yaratarak, ulus – devlet bütünleşmesine katkıda bulundu.

Devlet kuruluşları sayesinde, bir bölgenin insanları diğer bölgelerde de çalıştırılmaya başlandı. Örneğin, Tekel'in bir fabrikasındaki işçi, diğer bölgelere tayin edildi. Sümerbank'ın bir fabrikasındaki usta, yeni bir fabrikanın yapımı ve işçilerin eğitimi için, bir başka bölgede yıllarını geçirdi. Devlet memurları, belirli aralıklarla başka yerlere tayin edildi. Bölgeler arasındaki bu işgücü hareketliliği, işçi sınıfını oluşturan bireyler arasında etnik köken ve mezhep farklılıklarının aşılmasına, işçi sınıfının ve ulusun bütünleşmesi doğrultusunda önemli katkılarda bulundu. Devlet eliyle sanayileşme, ulusal bilinci ve sınıf bilincini geliştirdi.

Devlet eliyle sanayileşme sürecinde binlerce işsize, günün koşullarında özel sektör işyerlerinde rastlanamayacak çalışma ve yaşama koşullarıyla iş olanakları yaratıldı. Devlet işletmeleri, kuruldukları bölgelerde toplumsal değişim ve dönüşüme de büyük katkılarda bulundu. Sosyal devlet anlayışı ilk kez bu işletmelerde hayata geçirildi. İşçi sınıfının memur ve işçi statülerinde istihdam edilen kesimleri, devlet sanayi işletmelerinde sınıf kimliğini kazandı. Devlet sanayi işletmeleri, gerek çırak okulları, gerek işbaşında eğitim aracılığıyla, ülkemiz ekonomisinin gereksinim duyduğu nitelikli işgücünün yetiştirilmesine de çok büyük katkılarda bulundu.

Türkiye, devletçilik sayesinde ulusal savunmasını güçlendirdi.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde devletçilikle gerçekleştirdiği sanayileşme, emperyalist merkezlerin denetimi dışındaydı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalist güçler Türkiye'nin sanayileşme sürecine müdahale ettiler; ancak devletçiliği ortadan kaldıramadılar. Türkiye, kendisini "liberal" olarak tanımlayan hükümetler döneminde bile devletçiliği sürdürdü. Özellikle 1965 ve sonrasında Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin yeniden canlanmasıyla birlikte, Sovyetler Birliği'nin yardımıyla çok önemli devlet işletmeleri kuruldu. Bu işletmeler, işçi sınıfımıza, halkımıza, Türkiye ekonomisine ve ulusal savunmamıza önemli katkılarda bulundu.

Emperyalizm, 1970'lerde girdiği yeni bunalım dönemi ve özellikle de 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çökmesi sonrasında, Türkiye'de sanayi sektöründeki devlet işletmelerine yönelik kapsamlı bir saldırı başlattı. ABD emperyalizminin ve AB emperyalizminin ekonomik operasyonlardaki araçları olan IMF ve Dünya Bankası, Türkiye ekonomisinin ve savunmasının temel direklerinin özelleştirilmesi ve kapatılması taleplerini sürekli olarak gündemde tuttu. Ayrıca, ulusötesi şirketler, yerli sermayeli şirketleri satın alma sürecini de hızlandırdı. Bugün Türkiye'ye yönelik en kapsamlı saldırı, devletin sanayi işletmelerine yönelmiş durumdadır. Türkiye'yi parçalamanın yolu, Türkiye'nin bağımsızlığının ve bütünlüğünün güvencesi olan devlet sanayi kuruluşlarının özelleştirme veya kapatma yoluyla tasfiye edilmesinden geçmektedir. Türkiye ve Türkiye sanayi devletçilikle kurulmuştu; Türkiye'yi parçalamak isteyenlerin hedefi de devletçiliktir.

Ancak, emperyalistlerin dayatmaları sonucunda hükümetlerin yıllardır uyguladığı politikalarla sanayide devletin rolü iyice küçültüldü; buna karşılık, yabancı sermayeli şirketlerin en büyük sanayi işletmeleri içindeki payı ve Türkiye ekonomisini yönlendirmedeki güçleri iyice arttı.

İstanbul Sanayi Odası tarafından gerçekleştirilen araştırmalara göre, 1991 yılında en büyük 500 sanayi şirketinde 6 işletmenin tümü yabancılarındı; 28 şirkette yabancı sermaye oranı yüzde 50'den fazlaydı ve diğer ortak yerli özel teşebbüstü. 2 şirkette yabancı sermaye oranı yüzde 50'nin üzerindeyken, ortak şirket kamu kesimindedi. 3 şirkette ise yüzde 50'nin üstünde yabancı sermayenin yanı sıra, yerli özel ve kamu iştirakçileri birlikteydi. Toplam olarak 39 şirkette yabancı sermaye payı yüzde 50'nin üstündeydi. Bu sayı 1994 yılında 55'e, 1998 yılında 63'e yükseldi. 2004 yılında ise 500 büyük sanayi kuruluşu içinde yabancı sermayeli şirketlerin

sayısı 158'i bulmuştu. Bu şirketler 2004 yılında katma değer ve ihracatın yüzde 50'sini gerçekleştirdi⁸⁷.

Yabancı sermayenin İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki payları da son yıllarda çok yüksek düzeylere tırmandı⁸⁸. 3 Ağustos 2005 tarihi itibarıyla yabancıların borsada tuttukları hisse senedi değeri 22 milyar 524 milyon dolardı ve bu miktar borsadaki toplam değer yüzde 62,7'sine eşitti. Borsada işlem gören en büyük 30 şirkette ise yabancıların payı yüzde 70 düzeyindeydi.

Özelleştirme uygulamaları sonucunda, Türkiye'nin en büyük 500 sanayi şirketi içinde kamu kesiminin payı 1990'lı yıllarda hızla geriledi. 1991 yılında 500 büyük sanayi şirketi içinde bulunan 86 kamu kuruluşunun, toplam satış hasılatı içindeki payı yüzde 42,4; ücretle çalışanlar içindeki payı yüzde 54,5; brüt katma değer içindeki payı yüzde 44,7 düzeyindeydi. 1998 yılına gelindiğinde, en büyük 500 sanayi şirketi içinde kamu kuruluşlarının sayısı 41'e inmişti. Kamu kuruluşlarının, 500 şirketin toplam satış hasılatı içindeki payları yüzde 30,9'a, ücretle çalışanlar içindeki payları da yüzde 35,5'e gerilemişti. Ancak 500 büyük sanayi şirketinin yarattığı brüt katma değer içinde 41 kamu kuruluşunun payı ise yüzde 39,9 düzeyindeydi. 2004 yılı verilerine göre ise, en büyük 500 sanayi kuruluşu içinde yer alan kamu kuruluşlarının sayısı 18'e indi. Bunlar aşağıda sunulmaktadır:

İstanbul Sanayi Odası'nın Belirlemelerine Göre En Büyük 500 Sanayi Şirketinde Kamu Kuruluşları

Şirket	500 Şirkette Sırası
TÜPRAŞ	1
Elektrik Üretim A.Ş.	6
T.Şeker Fab.A.Ş.	11
PETKİM	14
Türkiye Kömür İşletmeleri	18
TEKEL	21
ÇAYKUR	36
TPAO	53
Eti Madencilik	67
MKEK	120
Eti Alüminyum	145
Et ve Balık Ürünleri	281
TÜLOMSAŞ Türkiye Lokomotif ve Motor San. A.Ş.	343
TÜVASAŞ Türkiye Vagon San. A.Ş.	385
İstanbul Asfalt Fab. San. ve Tic. A.Ş.	394
TÜDEMSAŞ Türkiye Demiryolu Makinaları San. A.Ş.	425
TTK Daradon Taşkömürü İşletme Müessesesi	463
İstanbul Halk Ekmek Un ve Unlu Gıda San. Ve Tic.A.Ş.	486

2004 yılındaki durumu yansıtan bu listeden Eti Alüminyum 2005 yılı içinde özelleştirildi. TÜPRAŞ, PETKİM, TEKEL de özelleştirilecek kuruluşlar listesinde bulunmaktadır.

TEKEL

Osmanlı İmparatorluğu 1875 yılında borçlarını ödeyemedi. 1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile Türkiye'den alacağı olan ülkelerin temsilcilerinden oluşan Osmanlı Düyunu Umumiye İdaresi (Osmanlı Genel Borçlar İdaresi) kuruldu. Düyunu Umumiye, Osmanlı Devleti'nin bazı gelirlerine

⁸⁷ İstanbul Sanayi Odası Dergileri.

⁸⁸ Cumhuriyet, 8.8.2005.

el koydu. Bu gelirler arasında balık resmi, içki istihlak ve ruhsatiye vergisi, ipek öşrü, pul resmi, tuz inhisarı resmi, Müşterekülmenfaa Tütün Şirketi (Reji) geliri de vardı.

Yabancılara ait Reji Şirketi (Memalik-i Mahruse-i Şahane Duhanları Müşterekü'l-Menfa'a Reji Şirketi) Osmanlı İmparatorluğu'nda tütün üretimini ve işlenmesini sıkı bir biçimde denetliyor, elde edilen gelirin büyük bir bölümünü Osmanlı borçları karşılığında Düyunu Umumiye'ye veriyordu. Örneğin, 1884-1908 döneminde tütün işinden elde edilen kârın Reji Şirketi, Düyunu Umumiye ve Osmanlı Hazinesi arasındaki dağılımı şöyleydi: Reji (162.202 Osmanlı Lirası); Düyunu Umumiye (744.893 Osmanlı Lirası); Osmanlı Hazinesi (41.906 Osmanlı Lirası).

1925 yılında Hükümetle Reji Şirketi arasında yapılan bir anlaşma ile Reji'nin bütün hak ve yükümlülükleri Devlete devredildi. Cumhuriyet Hükümeti, Reji'nin sermayesi olan 4 milyon Fransız Frankını Osmanlı Bankası'na ödedi ve Reji'nin yönetimini devraldı. Ayrıca 26.2.1925 gün ve 588 sayılı Yasa, **“istihlaki dahiliyeye mahsus tütün mubayaası, işletilmesi ve tütün ve sigara imali ve satılmas ile tütüne müteallik sair umur... doğrudan doğruya Hükümetçe ifa edilir”** düzenlemesini getirdi.

Böylece Cumhuriyet yönetimi, bu tarihlerde tütün üretimi yapan 170 bin dolayında köylüyü emperyalist sömürden kurtardı. TEKEL, köylünün yaşam düzeyinin yükseltilmesine ve böylece ulusal bilincin gelişmesine katkıda bulunmaya başladı. Devlet, 1927 yılından itibaren tütün üreticisini desteklemeye başladı ve tütünü aracıardan değil, doğrudan üreticilerden satın almaya karar verdi. TEKEL, Milli Korunma Kanunu uyarınca 1947 yılından itibaren tütün üreticilerini desteklemekle görevlendirildi. TEKEL, üzüm ve anason üreticilerine de önemli katkılarda bulundu.

9 Haziran 1930 gün ve 1701 sayılı Yasa ise 588 sayılı Yasanın yerini aldı. Bu Yasaya göre, halkın tüketimi için tütün ve tömbekiyi satın almak, işlemek, kıymak; bu tütünden sigara, enfiye, ağız ve pipo tütünü yapmak; bu maddeleri markalı, bandrollü ve etiketli kutulara ve paketlere koymak; bunları ülke içinde satmak Devletin tekeli altına alındı. Yalnızca yabancı ülkelere satmak amacıyla yaprak tütün ticareti yapmak serbest bırakıldı.

2 Temmuz 1932 tarihinde kabul edilen 2054 sayılı Yasa ile çay, şeker ve kahve ithalatını bir elden idare etme yetkisi hükümete verildi.

1928-1932 döneminde Tütün, Tuz ve Alkollü İçkiler (Müskirat) İnhisarlar İdareleri ayrı ayrı faaliyet gösteriyordu. Bu kuruluşlar 1932 yılında birleştirilerek İnhisarlar Umum Müdürlüğü adını aldı. 1946 yılında ise Tekel Genel Müdürlüğü'ne dönüştü ⁸⁹.

Emperyalizmin Türkiye'ye yönelik saldırıyla birlikte Atatürk'ün bu yasaları değiştirildi. 3.6.1986 günlü Resmi Gazete'de yayımlanan 3291 sayılı Yasa ile sigara üretiminde devlet tekeli kaldırıldı. Atatürk Türkiye'sinde yabancı ülke sigaraları içilmezdi; insanlarımız çeşitli zararlı katkı maddeleriyle ithal tütüne ve bazı markalara bağımlı hale getirilmezdi. Yabancı sigara tekellerinin çabaları sonucunda bunlar yapıldı ve yapılmaktadır.

TEKEL Genel Müdürü Recai Dıblan Türk tütünü yerine Virjinya tütünü ekimini teşvik edenlere 1973 yılında şu cevabı veriyordu ⁹⁰:

“Türk tütünü dünyanın her tarafında aranan bir meta haline gelmiştir. Bu suretle de, Türk tütünü bitti, Virjinya tütünü ekilmelidir, diyenlere bunun böyle olmadığı ispat edilmiştir. Çünkü bu Virjinya tütünü ekimini teşvik eden davranışlarda Virjinya tütünü ekmele beraber yabancı sigara imalatçılarına buyurun Türkiye'de istediğiniz sigarayı yapın veya dışarıdan yurda istediğiniz sigarayı getirin daveti de mevcuttur. Bu ise Cumhuriyet devrinde kapitülasyonlara dönmekten başka bir mana ifade etmezdi. İşte Cumhuriyet Müessesesi Tekel'in maruz kaldığı bütün güçlüklerle rağmen bu iddiayı yıkmış, biz kendi tütünümüzden kendi sigaramızı yapacağız, tezini inançla savunmuştur.”

1881 yılındaki Muharrem Kararnamesi alkollü içkilerin gelirini de Düyunu Umumiye'ye, diğer bir deyişle, Osmanlı borçlarının ödenmesine ayırmıştı.

⁸⁹ Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, **Tekel İşletmeleri Genel Müdürlüğü 1986 Yılı Raporu**.

⁹⁰ Tekel, **Cumhuriyetin 50. Yılında Tekel**, İstanbul, 1973, 10.

Atatürk Türkiye'sini bunu da değiştirdi. 1 Haziran 1926 günü yürürlüğe giren 790 sayılı Yasa ile, her türlü alkollü içki üretimi, ithali ve satışı Devlet tekeli altına alındı. Yasanın bir maddesine göre, bu tekelin tamamıyla veya bir bölümünün bir anonim şirkete devredilmesi mümkündür. Bu iş Türkiye İş Bankası ile Nacella Organizacya isimli bir Leh şirketine bırakıldı. Bu grup, işletme hakkını, İspirto ve Meşrubatı Küliye İhissarı İşletme Türk Anonim Şirketi'ne devretti. Ancak bu şirketin taahhütlerini yerine getirmemesi üzerine şirketin iflasına mahkemece karar verildi ve 1571 sayılı Yasayla İspirto ve Meşrubatı Küliye İhissarı kurularak Maliye Vekaletine bağlandı. Bu birim 1932 yılında İhissarlar Umum Müdürlüğü bünyesine alındı.

20 Ocak 2001 günlü Resmi Gazete'de yayımlanan 4619 sayılı İspirto ve İspirtolu İçkiler İhissarı Kanununda Değişiklik Yapılması hakkında Kanun ile özel sektöre de belirli koşullara uyulması kaydıyla, alkollü içki üretimi ve ithalatı olanağı tanındı.

9 Ocak 2002 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 4733 sayılı Kanunla, Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü yeniden yapılandırıldı ve tütün ve tütün mamullerinin Türkiye'de üretimine, iç ve dış alım ve satımına ilişkin usul ve esaslar yeniden düzenlendi.

1 Ocak 2003 tarihinde Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Anonim Şirketi oluşturuldu. 2 Haziran 2003 tarihinde de, TEKEL'e bağlı Sigara Sanayii İşletmeleri Müessesesi, Sigara Sanayi İşletmeleri ve Ticareti A.Ş. yapıldı. Alkollü İççiler Sanayii Müessesesi ise Alkollü İçkiler Sanayii ve Ticareti A.Ş. biçimini aldı.

Türkiye'de ilk bira fabrikası bir Alman şirketi tarafından 1888 yılında inşasına başlanılan Bomonti Bira Fabrikası'dır. Bu şirket 1890 yılında üretime başladı. Diğer bir Alman şirketi de 1910 yılında Nektar isimli bir bira fabrikası kurdu. Ancak Nektar Şirketi başarısız kaldı ve 1912 yılında Bomonti Şirketi ile birleşti. Bomonti-Nektar Şirketinin sözleşmesi 1938 yılında sona erince, fabrika millileştirildi ve devletleştirildi; 1940 yılında İhissarlar Umum Müdürlüğü'ne devredildi.

1912 yılında İzmir'de Halkapınar'da yabancı sermayece (Bomonti – Nektar ortaklığı) "Aydın" ismiyle bir bira fabrikası kuruldu. Bu fabrika 1931 yılında faaliyetini durdurdu. İşletme 1940 yılında İhissarlar Umum Müdürlüğü'ne devredildi.

1934 yılında Ankara'da Gazi Orman Çiftliği Müdürlüğü tarafından bir bira fabrikası kuruldu. Bu fabrika 1937 yılında genişletildi ve 6.7.1939 gün ve 3697 sayılı Yasayla İhissarlar Umum Müdürlüğü'ne devredildi. Fabrika 1994 yılı sonunda bira üretimini durdurdu.

TEKEL'in çalışmaları yıllar içinde adım adım geriletildi. TEKEL'in yetkileri daraltıldı; piyasa, ulusötesi tekellere açıldı. TEKEL 1984 yılında yabancı sigara ithalatına başladı. TEKEL'in satışı ise 2001 yılı Şubat ayında gündeme geldi. TEKEL, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 5.2.2001 günlü kararıyla, özelleştirme kapsamına alındı. Bu kararın ardından da işletmelerin zayıflatılması, kapatılması veya özelleştirilmesi gündeme geldi.

1986 yılında özel sektöre, TEKEL ile ortaklık koşuluyla, sigara üretimi izni verildi. 1991 yılında sigara üretimi, ithalatı ve satışı belirli koşullarla serbest bırakıldı. Philip Morris, Sabancı Holding'le birlikte, 1993 yılında Torbalı'da Philsa'yı kurdu. Şirket sermayesinin yüzde 75'i yabancı ortağa aitti. R.J.Reynolds de aynı yıl Torbalı'da bir fabrika kurdu ve üretime geçti. R.J.Reynold'un yerli ortağı yoktu ⁹¹.

TEKEL'in en önemli fabrikalarından biri, Cibali Tütün (Sigara) Fabrikası idi. Bu işletme 1884 yılında kuruldu ve 1925 yılında millileştirilip devletleştirildi. 1970 yılında İstanbul Sigara Fabrikası kuruluncaya kadarki dönemde ülkenin en önemli sigara fabrikası, Cibali Tütün'dü. Cibali Tütün Fabrikası kapatıldı.

TEKEL'in İzmir Sigara Fabrikası 1884 yılında kuruldu. Fabrika 29 Nisan 2002 günü kapatıldı.

⁹¹ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000, s.9-13.

TEKEL'in Samsun Sigara Fabrikası da Reji dönemindendi; 1887 yılında kurulmuştu. 1997 yılında TEKEL'in Samsun Ballica Fabrikası açılınca, şehir içindeki Samsun Sigara Fabrikası faaliyetini durdurdu. 2005 yılı Temmuz ayında Ballica Fabrikası özelleştirilecek işletmeler arasındaydı.

TEKEL'in Adana Sigara Fabrikası 1895 yılında kuruldu. Adana Sigara Fabrikası 2005 yılı ortalarında özelleştirilecek işletmeler arasındaydı.

TEKEL'in Malatya Sigara Fabrikası 1925 yılında tütün atelyesi olarak kuruldu. 1939 yılında da Malatya Sigara Fabrikası'na dönüştürüldü. 2005 yılı Temmuz ayında özelleştirme listesindeydi.

1983 yılında Bitlis'te BEST (Bitlis Entegre Tütün Sanayii) kuruldu. Şirketin hisselerinin çoğunluğu ünlü ulusötesi sigara tekeli Rothmans Şirketi'ne, azınlığı ise Bitlis'teki girişimcilere aitti. İşletmenin yapacağı üretim ihraç edilecekti. TEKEL, Rothmans Şirketi'nin hisselerinin yüzde 25'ini satın alarak bu işletmeye ortak oldu. Şirket başarılı olamayınca üretim tesislerini 1997 yılında TEKEL'e sattı ve faaliyetten çekildi. Böylece TEKEL'in Bitlis Sigara Fabrikası ortaya çıktı. 2005 yılı Temmuz ayında özelleştirilmeyi bekliyordu.

TEKEL'in İstanbul (Maltepe) Sigara Fabrikası 1969 yılında üretime geçti. 2005 yılı ortalarında özelleştirme listesindeydi.

TEKEL'in Tokat Sigara Fabrikası 1985 yılında üretime başladı. 2005 yılı ortalarında özelleştirilme sürecindeydi.

TEKEL İzmir İçki Fabrikası 1930'lu yıllarda kuruldu. TEKEL'in Alkollü İçkiler San. ve Tic. A.Ş. işletmesi özelleştirilerek MEY İçki San. ve Tic. A.Ş.'ye devredilirken, bu işletmenin arsası ve binaları bu şirkete kiralandı.

TEKEL İstanbul İçki Fabrikası (Paşabahçe İspirto ve İçki Fabrikası) 1930 yılında bir özel işletmenin devletleştirilmesiyle kuruldu. İşletme, özelleştirme kapsamında Mey İçki San. Ve Tic. A.Ş.'ye devredildi; ancak bu işletmenin de arsası ve binalarının mülkiyeti TEKEL'de kaldı; işyeri kiralandı.

TEKEL İstanbul Likör ve Kanyak Fabrikası (Mecidiyeköy Likör Fabrikası) 1930 yılında üretime geçti. İşletme, TEKEL'in özelleştirilme süreci öncesinde kapatıldı. İşletmenin çok değerli olan arazisi halen TEKEL'in mülkiyetinde bulunmaktadır.

TEKEL Tekirdağ Şarap ve İçki Fabrikası 1931 yılında kuruldu. Diyarbakır İçki Fabrikası 1933 yılında üretime başladı. TEKEL Ürgüp Şarap Fabrikası 1943 yılında; Elazığ Şarap Fabrikası 1944 yılında; Çanakkale Şarap ve Kanyak Fabrikası 1962 yılında; Şarköy Şarap Fabrikası 1966 yılında; Urfa Şarap Fabrikası 1970 yılında; Yozgat Bira Fabrikası 1972 yılında; Karaman Şarap Fabrikası 1976 yılında; Bilecik Şarap Fabrikası 1976 yılında; Nevşehir İçki Fabrikası 1992 yılında kuruldu. Bu fabrikaların tümü, 27.2.2004 tarihinde yapılan özelleştirmeyle MEY İçki San. ve Tic. A.Ş.'ye devredildi.

TEKEL Tokat Şarap Fabrikası 1944 yılında kuruldu. Fabrika daha sonraki yıllarda kapatıldı. TEKEL Gaziantep İçki Fabrikası, bir özel işletmenin 1930 yılında devletleştirilmesiyle oluştu. İşletme 7 Temmuz 2003 tarihinde kapatıldı. TEKEL Kırıkkale Şarap Fabrikası 1944 yılında kuruldu. İşletme 7 Temmuz 2003 tarihinde kapatıldı.

TEKEL'in aşağıda belirtilen işyerleri belirtilen tarihlerde kapatıldı veya işletmecilikten çekildi:

Adapazarı Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	29.04.2002
Düzce Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	29.04.2002
Çine Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	04.06.2002
Ödemiş Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	04.06.2002
Turgutlu Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	04.06.2002

Mudanya Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	04.06.2002
Yenişehir Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	04.06.2002
Kocaeli Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	23.01.2004
Hendek Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	23.01.2004
Sinop Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	07.04.2004
Şarköy Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	07.04.2004
Merzifon Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	07.04.2004
Geyve Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	07.04.2004
Gölmarmara Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Soma Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Savaştepe Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Ulubey Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Ahmetli Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Yenice Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Çivril Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Fethiye Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Bergama Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Dikili Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Trabzon Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Menemen Yaprak Tütün İşletmesi Müdürlüğü	03.08.2004
Kelkit Kibrit Fabrikası	07.04.2004
Şanlıurfa Suma Fabrikası	07.07.2003
Çankırı Kaya Tuzları	29.04.2002
Sekili Kaya Tuzları	29.04.2002
Tuzluca Kaya Tuzları	29.04.2002
Erzincan Tuz İşletme Müdürlüğü	31.01.2005
Gemlik Sungipek ve Vizkoz Mamulleri San.	29.04.2002
Tabacs Turcs S.A. (tasfiye)	27.09.2004

TEKEL'in 2003 yılı Temmuz ayında özelleştirilme kapsamındaki diğer işyerleri aşağıda sunulmaktadır:

Adana Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Adana
İslahiye Y.T. İşl. Md.	İslahiye, Gaziantep
Adıyaman Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Adıyaman
Besni Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Besni, Adıyaman
Kahta Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Kahta, Adıyaman
Akhisar Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Akhisar, Manisa
Demirci Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Demirci, Manisa
Gölmarmara Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Gölmarmara, Manisa
Gördes Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Gördes, Manisa
Kırkağaç Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Kırkağaç, Manisa
Köprübaşı Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Kırkağaç, Manisa
Soma Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Soma, Manisa
Aydın Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Aydın
Bafra Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Bafra, Samsun
Alaçam Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Alaçam, Samsun
Balıkesir Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Balıkesir
Sındırgı Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Sındırgı, Balıkesir
Savaştepe Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Savaştepe, Balıkesir
Bandırma Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Bandırma
Hamdibey Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Hamdibey, Balıkesir
Yenice Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Yenice, Çanakkale
Batman Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Batman
Bekirhan Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Bekirhan, Batman
Beşiri Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Beşiri, Batman

Kozluk Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Kozluk, Batman
Kurtalan Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Kurtalan, Siirt
Sason Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Sason, Batman
Bitlis Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Bitlis
Bursa Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Bursa
İnegöl Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	İnegöl, Bursa
Kemalpaşa Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Kemalpaşa, Bursa
Denizli Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Denizli
Acıpayam Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Acıpayam, Denizli
Çivril Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Çivril, Denizli
Güney Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Güney, Denizli
Tavas Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Tavas, Denizli
Serinhisar Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Serinhisar, Denizli
Buldan Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Buldan, Denizli
Diyarbakır Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Diyarbakır
Silvan Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Silvan, Diyarbakır
Bismil Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Bismil, Diyarbakır
Hatay Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Hatay
İskenderun Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	İskenderun, Hatay
Yayladağ Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Yayladağ, Hatay
Altınözü Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Altınözü, Hatay
İstanbul Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	İstanbul
İzmir Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	İzmir
Balatçık Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Balatçık, İzmir
Bergama Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Bergama, İzmir
Cumaovası Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Cumaovası, İzmir
Dikili Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Dikili, İzmir
Kemalpaşa Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Kemalpaşa, İzmir
Kınık Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Kınık, İzmir
Kiraz Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Kiraz, İzmir
Menemen Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Menemen, İzmir
Tire Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Tire, İzmir
Tuzla Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Tuzla, İzmir
Urla Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Urla, İzmir
Yazıbaşı Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Yazıbaşı, İzmir
Hendek Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Sakarya
Malatya Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Malatya
Doğanşehir Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Doğanşehir, Malatya
Manisa Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Manisa
Kula Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Kula, Manisa
Salihli Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Salihli, Manisa
Sarıgöl Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Sarıgöl, Manisa
Selendi Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Selendi, Manisa
Osmanlı Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Osmanlı, Manisa
Alaşehir Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Alaşehir, Manisa
Ahmetli Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Ahmetli, Manisa
Milas Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Milas, Muğla
Yatağan Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Yatağan, Muğla
Muğla Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Muğla
Fethiye Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Fethiye, Muğla
Muş Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Muş
Samsun Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Samsun
19 Mayıs Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Samsun
Havza Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Havza, Samsun
Vezirköprü Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Vezirköprü, Samsun

Tekkeköy Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Tekkeköy, Samsun
Tokat Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Tokat
Erbaa Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Erbaa, Tokat
Gümüşhacıköy Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Gümüşhacıköy, Tokat
Niksar Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Niksar, Tokat
Taşova Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Taşova, Tokat
Trabzon Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Trabzon
Eşme Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Eşme, Uşak
Ulubey Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Ulubey, Uşak
Gerze Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Gerze, Sinop
Kocaeli Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	İzmit
Bucak Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Bucak, Burdur
Akçaabat Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Akçaabat, Trabzon
Şebinkarahisar Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Şebinkarahisar, Giresun
Saruhanlı Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Saruhanlı, Manisa
Diyarbakır Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Diyarbakır
Taşköprü Yaprak Tütün İşl. Müdürlüğü	Taşköprü
Adana Sigara Fabrikası Müdürlüğü	Adana
Bitlis Sigara Fabrikası Müdürlüğü	Bitlis
İstanbul Sigara Fabrikası Müdürlüğü	İstanbul
Malatya Sigara Fabrikası Müdürlüğü	Malatya
Samsun-Balıca Sigara Fabrikası Müdürlüğü	Samsun
Tokat Sigara Fabrikası Müdürlüğü	Tokat
Çamaltı Tuz İşletmesi Müdürlüğü	İzmir
Ayvalık Tuz İşletmesi Müdürlüğü	Balıkesir
Erzincan Tuz İşletmesi Müdürlüğü	Erzincan
Kaldırım Tuz İşletmesi Müdürlüğü	Şereflikoçhisar, Ankara
Kayacık Tuz İşletmesi Müdürlüğü	Şereflikoçhisar, Ankara
Yavşan Tuz İşletmesi Müdürlüğü	Cihanbeyli, Konya

TEKEL 1950 yılında çay üretimine girdi. TEKEL'in devraldığı tesisler, Rize'de Fener Fabrikası olarak adlandırılan bir fabrika ile 3 eski atelyeydi. Çay üretimi TEKEL'in yapısında güçlendi. TEKEL, 1 Mart 1973 tarihinde çay üretimini Çay-Kur'a devrederken, 33 fabrika, atelye ve paketleme tesisi vardı.

1948 yılında TEKEL işyerlerinde toplam 20.390 daimi ve mevsimlik işçi , 3523 memur ve 2008 hizmetli çalışıyordu. 1971 yılında çalışan daimi ve mevsimlik işçi sayısı 64.302, memur sayısı ise 5535 idi.

TEKEL,

- tütün, üzüm ve anason üreticilerine sağladığı büyük destekle ve çok sayıda işletme arasında işçi ve memur hareketliliğiyle, ulusal bütünlüğün güçlenmesine;
- farklı etnik kökenlerden ve inançlardan çok sayıda işçinin birlikte çalıştığı işyerleri kurarak ve sendikal örgütlenmenin önünde bir engel oluşturmayarak, sınıf bilincinin gelişmesine;
- ülke kaynaklarının daha iyi değerlendirilmesi ve emperyalist sömürünün kısıtlanması konusundaki çabalarıyla ülke ekonomisine ve bu temelde Türkiye'nin bağımsızlığına çok önemli katkılarda bulundu.

TEKEL'i zayıflatanlar ve tasfiye edenler, bilerek veya bilmeyerek, vatanımıza, ulusumuza ve işçi sınıfımıza yönelik emperyalist saldırıya yardımcı olmaktadır.

Sümerbank

Türkiye'nin "sanayi mektebi" Sümerbank, Türkiye ekonomisinin geliştirilmesine, halkın refahının yükseltilmesine, Türkiye'nin siyasal bağımsızlığının ekonomik altyapısının oluşturulmasına, halk ile devlet arasındaki bağların güçlendirilmesine ve farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların ulus ve sınıf bilinçlerinin geliştirilmesine çok önemli katkılarda bulundu. Sümerbank'ın işletmeleri, buldukları bölgelerde sosyal devletin çekirdekleriydi. Bu nedenle de, emperyalizmin saldırısının ilk hedeflerinden biri, Sümerbank oldu.

1925 yılında 633 sayılı Yasayla Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. Devletin elindeki sanayi kuruluşları bu bankaya devredildi. Sanayi ve Maadin Bankası 1932 yılında Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası olarak ikiye ayrıldı. Bu iki kuruluş, 3.6.1933 gün ve 2262 sayılı Yasa ile birleştirilerek Sümerbank kuruldu. Sümerbank (Sümer Holding) ve bütün fabrikaları 30.10.1987 tarihinde özelleştirme kapsamına alındı ve tahrip edildi.

Sümerbank, ülkemizde demir-çelik tesisleri, çimento fabrikaları, kağıt ve selüloz tesisleri kurdu ve bunların daha sonra kendi bünyesinden ayrılarak ayrı birer kuruluş olmasını sağladı.

1929 buhranı, kapitalizmin eksik tüketim eğiliminden kaynaklanmıştı. Diğer bir deyişle, kapitalizmde tüketicilerin tüketme gücü, üretici güçlerin gelişimiyle ortaya çıkan malları tüketmeye yeterli değildi; stoklar birikiyordu. Bu koşullarda, emperyalist ülkelerin yayılma ve sömürgelerde, yarı-sömürgelerde ve diğer az gelişmiş ülkelerde sanayileşmeyi engelleme çabaları önemliydi. Sümerbank, bu koşullarda, Birinci Sanayi Planı çerçevesinde, devletçilik anlayışıyla bir sanayileşme sağladı. Sümerbank'ın gerçekleştirdiği sanayileşme, emperyalist ülkelerin uluslararası işbölümü çerçevesinde Türkiye için uygun gördükleri alanlarda değil, Türkiye'nin ulusal bağımsızlığı açısından gerekli görülen alanlardaydı. Sümerbank, bu anlayış çerçevesinde, vasıflı insangücü yetiştirilmesi amacıyla, hem işletmelerinde sürekli eğitim uyguladı, hem de yurtdışına eğitim için öğrenciler gönderdi. Türkiye'nin bağımsızlığı için yapılan millileştirme ve devletleştirmelerde de Sümerbank önemli görevler üstlendi.

Sümerbank, Anadolu'nun değişik bölgelerinde, başka hiçbir sanayi tesisinin olmadığı yerlerde fabrikalar kurdu; istihdam olanağı sağladı. Bölgenin zenginleri ellerindeki parayı ticarete kullanırken veya büyük kentlere aktarırken, devlet, Sümerbank eliyle yatırım yaptı. Birçok bölgede ilk önemli fabrika, Sümerbank'ın işletmesiydi. Devlet, "kerim devlet," "baba devlet" veya "sosyal devlet" rolünü, bu fabrikalarla yerine getirdi. Bu fabrikalar, Anadolu'nun birçok bölgesinde işçi sınıfının çekirdeklerini oluşturdu. İşçiler, çok sayıda işçinin bir arada çalıştığı büyük işletmelerde sınıf kimliğini kazandı.

Sümerbank Bakırköy Pamuklu Sanayii Müessesesi⁹² 1850 yılında özel sektöre ait bir kuruluş olarak Barutçubaşı Ohanez tarafından Basmahane adıyla kuruldu. İşletme birkaç kez el değiştirdikten sonra 1933 yılında Sümerbank'a devredildi. 1934 yılında işletmedeki 60 adet eski dokuma tezgahı, 329 tezgaha, 3200 iş de 8928 işe çıkarıldı. 1985 yılında işletmede 1200 işçi ve 89 memur çalışıyordu. Türkiye'ye yıllarca büyük katkılarda bulunan bu işletmenin 12.10.1999 tarihinde kapatılması kararlaştırıldı⁹³. Ancak TEKSİF Bakırköy Şubesi'nin önderliğindeki fabrika işçilerinin yoğun eylemleri ve direnişleri nedeniyle fabrika çalışmasına 5 yıl daha devam etti. Özelleştirme 8.10.2004 tarihinde gerçekleştirildi.

Sümerbank Kayseri Pamuklu Sanayii Müessesesi'nin temeli, Kayseri Bez Fabrikası olarak 20 Mayıs 1934 günü atıldı. Fabrika 16 Eylül 1935 günü işletmeye açıldı. Fabrikada 1985 yılında 1873 işçi ve 83 memur çalışıyordu. Bu işletmenin kapatılması için 9.8.1999 tarihinde karar alındı. İşletme 2001 yılında tasfiye edildi ve binalar Erciyes Üniversitesi'ne devredildi.

Sümerbank Ereğli Pamuklu Sanayii Müessesesi'nin temeli 20 Ekim 1934 günü atıldı. Fabrika 4 Nisan 1937 günü işletmeye açıldı. İşyerinde 1985 yılında 1443 işçi ve 85 memur çalışıyordu. Bu işletme 31.10.1997 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi'nin temeli 1935 yılında atıldı. Fabrika Atatürk tarafından 1937 tarihinde işletmeye açıldı. Fabrikada 1985 yılında 1971 işçi ve 106 memur

⁹² Sümerbank, **Cumhuriyetin 50. Yılında Sümerbank (1923-1973)**, Ankara, 1973.

⁹³ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, **Türkiye'de Özelleştirme**, 4 Ağustos 2000.

çalışıyordu. İşletme 14.11.2000 tarihinde kapatıldı ve binalar Adnan Menderes Üniversitesi'ne devredildi.

Sümerbank Adana Bez Fabrikası 1885 yılında Tırpani Kardeşler tarafından kuruldu. Şirket 1927 yılında Ziraat Bankası tarafından satın alındı ve 1937 yılında Malatya Bez ve İplik T.A.Ş.'ne (Sümerbank, Ziraat Bankası ve İş Bankası ortaklığı) devredildi. Fabrika 5 Eylül 1946 tarihinde Sümerbank tarafından satın alındı. İşletmede 1985 yılında 1419 işçi ve 66 memur çalışıyordu. Adana Pamuklu Sanayi 8.2.1996 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Malatya Pamuklu Sanayii Müessesesi'nin temeli 1936 yılında atıldı ve fabrika 14 Aralık 1939 tarihinde işletmeye açıldı. Fabrikanın kuruluştaki adı Malatya Bez ve İplik Fabrikaları T.A.Ş. idi (Sümerbank, Ziraat Bankası ve İş Bankası ortaklığı). Fabrika 1 Haziran 1946 tarihinde Sümerbank tarafından satın alındı. 1985 yılında fabrikada 2222 işçi ve 106 memur çalışıyordu. İşletme 27.2.2004 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Adıyaman Pamuklu Dokuma Sanayii Müessesesi 1967 yılında işletmeye açıldı. 1985 yılında işletmede 779 işçi ve 52 memur çalışıyordu. İşletme 29.12.2003 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Denizli Pamuklu Sanayii Müessesesi 1953 yılında kuruldu. İşletmede 1985 yılında 1017 işçi ve 68 memur çalıştırıyordu. Fabrika 2.3.1998 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Diyarbakır Pamuklu Sanayii Müessesesi 1978 yılında kuruldu. İşletmede 1985 yılında 397 işçi ve 38 memur çalışıyordu. İşletme 7.12.2004 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Erzincan Pamuklu Sanayii Müessesesi 1954 yılında işletmeye açıldı. 1985 yılında 837 işçi ve 50 memur çalışıyordu. Fabrika 8.2.1996 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Eskişehir Basma Sanayii Müessesesi 1965 yılında kuruldu. 1985 yılında işletmede 1271 işçi ve 76 memur çalışıyordu. İşletme 8.2.1996 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank İzmir Basma Sanayii Müessesesi 1953 yılında kuruldu. 1985 yılında bu işletmede 2607 işçi ve 103 memur çalışıyordu. İşletme 14.11.2000 tarihinde kapatıldı ve malvarlığı 9.10.2002 tarihinde İzmir İl Özel İdaresi'ne devredildi.

Sümerbank Kahramanmaraş Pamuklu Sanayii Müessesesi 1963 yılında işletmeye açıldı ve 1968 yılında Sümerbank'a geçti. 1985 yılında işletmede 1266 işçi ve 70 memur çalışıyordu. İşletme 4.5.1998 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Karaman Pamuklu Sanayii Müessesesi 1955 yılında kuruldu. 1985 yılında işletmede 1108 işçi ve 56 memur çalışıyordu. Fabrika 8.2.1996 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Nevşehir Pamuklu Sanayii Müessesesi 1967 yılında işletmeye açıldı. 1985 yılında işyerinde 487 işçi ve 35 memur çalışıyordu. İşletme 8.2.1996 tarihinde özelleştirildi.

Antalya Pamuklu Dokuma Sanayii T.A.Ş.'nin hisselerinin yüzde 81,6'sı Sümerbank'a aitti ve şirket 1961 yılından beri Sümerbank bünyesinde faaliyet gösteriyordu. İşletmede 1985 yılında 1025 işçi ve 73 memur çalışıyordu. İşletme 23.09.2004 tarihinde kapatıldı ve malvarlığı 10.2.2005 tarihinde Antalya Kepez Belediyesi'ne devredildi.

Bergama Pamuk İpliği ve Dokuma Sanayii T.A.Ş. 1954 yılında işletmeye açıldı. Şirket hisselerinin yüzde 72,3'ü Sümerbank'a aitti. 1985 yılında işletmede 1134 işçi ve 62 memur istihdam ediliyordu. 2005 yılı Temmuz ayında işletmenin özelleştirilmesi çalışmaları sürüyordu.

Manisa Pamuklu Mensucat A.Ş. 1960 yılında işletmeye açıldı. Şirket hisselerinin yüzde 84,5'i Sümerbank'a aitti. 1985 yılında işletmede 1264 işçi ve 56 memur çalışıyordu. İşletmenin özelleştirilmesi çalışmaları 2005 yılı Temmuz ayında sürüyordu.

Sümerbank Taşköprü Kendir Sanayii 1947 yılında kuruldu. 1985 yılında işyerinde 391 işçi ve 35 memur çalışıyordu. 17.11.1995 tarihinde TEKEL'e devredildi. TEKEL de bu işletmeyi kapattı.

Isparta bölgesinde halı ipliği ihtiyacının karşılanması amacıyla 1924 yılında Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası ile Isparta halıcılarının ortak girişimiyle bir fabrikanın temeli atıldı ve fabrika 1926 yılında işletmeye açıldı. 1933 yılında bu şirket tasfiye edildi ve 1943 yılında Sümerbank tarafından satın alınarak Sümerbank Isparta Halıcılık Müessesesi'ne dönüştürüldü. İşletmede 1985 yılında 305 işçi ve 106 memur çalışıyordu. Sümerbank Diyarbakır Halıcılık Sanayii Müessesesi 1954 yılında işletmeye açıldı. İşyerinde 1985 yılında 306 işçi ve 32 memur çalışıyordu. Diyarbakır Halıcılık, Pertek Yün İpliği İşletmesi, Isparta Halıcılık ve Hereke Halıcılık birleştirilerek, Sümer Halı A.Ş. oluşturuldu ve bu işletme de 21.1.1998 tarihinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na devredildi.

Sümerbank Defterdar Fabrikası 1836 yılında fes imalathanesi (feshane) olarak açıldı. 1843-1851 döneminde dokuma fabrikasına dönüştürüldü. 1866 yılındaki yangından sonra 1868 yılında yenilendi ve modern bir mensucat fabrikası oldu. 1877-1925 döneminde askeri fabrika olarak çalıştı. 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası tarafından bir şirkete kiralandı. 1933 yılında ise özel sektörden alınarak Sümerbank'a devredildi ve adı Sümerbank Defterdar Mensucat Fabrikası oldu. İşletmede 1985 yılında 1142 işçi ve 67 memur çalışıyordu. Fabrika, özelleştirme sürecinde kapatıldı.

Sümerbank Yünlü Sanayii Müessesesi Hereke Fabrikası 1843 yılında özel bir işletme olarak çalışmaya başladı. 1878 yılındaki yangın nedeniyle ancak 1883 yılında yeniden işletmeye açılabilirdi. 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası'na devredildi. 1932 yılındaki yangından sonra yenilenerek 1933 yılında Sümerbank'a devredildi. Fabrikada 1985 yılında 577 işçi ve 67 memur çalışıyordu. Bu işletme 8.2.1996 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Yünlü Sanayii Müessesesi Bünyan Fabrikası 1927 yılında Sanayi ve Maadin Bankası'nın iştirakiyle Kayseri Bünyan Halı İpliği T.A.Ş. adıyla kuruldu. Şirket 1933 yılında dokuma üretimine geçti ve 1 Mayıs 1934 tarihinde Sümerbank'a devredildi. 1982 yılında adı Sümerbank Bünyan Halıcılık ve Battaniye Sanayii Müessesesi olarak değiştirildi. İşletmede 1985 yılında 378 işçi ve 37 memur çalışıyordu. İşletme 31.10.1997 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Merinos Yünlü Sanayii Müessesesi'nin (Bursa) temeli 28 Kasım 1935 tarihinde atıldı. İşletme, 2 Şubat 1938 tarihinde Atatürk tarafından işletmeye açıldı. Atatürk Merinos Fabrikası'nın şeref defterine şunları yazdı: "Sümer Bank Merinos Fabrikası, pek kıymetli bir eser olarak milli sevinci artıracaktır. Bu eser yurdun, hususile Bursa bölgesinin endüstri inkişafına ve büyük milli ihtiyacın giderilmesine yardım edecektir." İşyerinde 1985 yılında 3018 işçi ve 130 memur çalışıyordu. İşletme 23.9.2004 tarihinde kapatıldı. İşletmeye ait arsa, arazi ve üzerindeki gayrimenkuller de 25.10.2004 tarihinde Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne devredildi.

Türkiye Yapağı ve Tiftik A.Ş. 1955 yılında kuruldu ve 1984 yılında Sümerbank'a katıldı. Şirketin hisselerinin yüzde 99'u Sümerbank'a aitti. 1985 yılında işletmede 130 işçi ve 217 memur çalışıyordu⁹⁴. İşletme 1995 yılında tasfiye edildi.

Sümerbank Tarsus Mensucat Boyaları Sanayii Müessesesi 1966 yılında işletmeye açıldı. İşyerinde 1985 yılında 214 işçi ve 48 memur istihdam ediliyordu. İşletme 10.10.2000 tarihinde kapatıldı.

Sümerbank Gemlik Sungipek ve Viskon Mamulleri Sanayii Müessesesi'nin temeli 28 Kasım 1935 tarihinde atıldı ve fabrika Atatürk tarafından 1 Şubat 1938 tarihinde işletmeye açıldı. İşletmede 1985 yılında 626 işçi ve 85 memur çalışıyordu. İşletme 16.3.1998 tarihinde TEKEL'e devredildi. TEKEL de bu işletmeyi kapattı.

Sümerbank 1933 yılında kurulduğunda bazı satış mağazalarında fabrikaların ürünleri satılıyordu. 1934 yılında Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müdürlüğü kuruldu. 1938 yılına kadar

⁹⁴ Sümerbank, **Sümerbank**, Ankara, 1986, 119 s.

7 satış mağazası açıldı. Daha sonraki yıllarda açılan satış mağazalarının sayısı 500'e ulaştı. Bu satış mağazalarının 291'i 1993 yılında, 88'i 1995 yılı Kasım ayında ve 11'i de 1996 yılı Aralık ayında özelleştirildi.

1928 yılında Kütahya'da İnşaat Malzemesi Ltd. Şirketi kuruldu. Sümerbank 1935 yılında bu şirketi satın alarak (devletleştirerek) Sümerbank Kütahya Keramik Fabrikası yaptı.

1936 yılında Nafia Vekaleti İktisat Vekaleti'ne başvurarak Sivas civarında bir çimento fabrikasının kurulmasını istedi. 1936 yılı ortalarında da bu doğrultuda bir kararname kabul edildi⁹⁵. Sümerbank Sivas Çimento Sanayii Müessesesi'nin yapımı için 1938 yılında sözleşme imzalandı ve fabrika 5 Haziran 1943 tarihinde işletmeye alındı. Bu fabrika 25.12.1992 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Beykoz Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi 1812 yılında II. Mahmut tarafından özel sektörden satın alındı (devletleştirildi). Fabrika 1925 yılında Türkiye Sanayii ve Maadin Bankasına devredildi; 1933 yılında da Sümerbank'a bağlandı. İşletmede 1985 yılında 1826 işçi ve 102 memur çalışıyordu. İşletmenin kapatılması için 12.10.1999 tarihinde karar çıktı. Ancak Deri-İş önderliğinde yapılan direnişler sonucunda kapatma kararı uygulanamadı. İşletme 14.4.2005 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Van Deri ve Kundura Sanayii Müessesesi 1982 yılında kuruldu. 1985 yılında 292 işçi ve 38 memur istihdam ediliyordu. İşyeri 02.12.2004 tarihinde kapatıldı.

Sümerbank Sarıkamış Ayakkabı Fabrikası 1983 yılında işletmeye açıldı. Fabrikada 1985 yılında 282 işçi ve 30 memur çalışıyordu. İşletme 02.12.2004 tarihinde kapatıldı.

Sümerbank Tercan Ayakkabı Fabrikası 1983 yılında işletmeye açıldı. Fabrikada 1985 yılında 325 işçi ve 26 memur çalışıyordu. Bu işletme de 02.12.2004 tarihinde kapatıldı.

Sümerbank Erzurum İspir Ayakkabı Fabrikası 18.11.1996 tarihinde kapatıldı ve binaları 12.2.1998 tarihinde İspir Meslek Yüksek Okulu'na devredildi.

Çanakkale Sentetik Deri Fabrikası 1982 yılında kuruldu. İşletmede 1985 yılında 181 işçi ve 44 memur çalışıyordu. Fabrika 27.10.2004 tarihinde özelleştirildi.

Sümerbank Salihli Palamut ve Valeks Fabrikası 1955 yılında kuruldu ve 1961 yılında Sümerbank'a devredildi. İşletmede 1985 yılında 50 işçi çalışıyordu. Fabrika 29.5.1998 tarihinde özelleştirildi.

Yıldız Çini İşletmesi 10.7.1995 tarihinde TBMM Milli Saraylar Dairesi Başkanlığı'na devredildi.

Isparta Gülyağı Fabrikası (Türk Gülyağcılığı Ltd.Şti.) 1935 yılı Mart ayında faaliyete geçti. Şirketin sermayesinin üçte ikisi Sümerbank'a, üçte biri Ziraat Bankası'na aitti. 1945 yılında TEKEL'e devredildi.

Sümerbank'ı özelleştirenler, Türkiye'ye, Atatürk'e, halkımıza ve işçi sınıfımıza büyük bir darbe indirdi.

Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.

Osmanlı döneminde ülkenin şeker ihtiyacının tümü ithalatla karşılanıyordu. Uşak'ta 19 Nisan 1923 tarihinde yerel girişimcilerin katılımıyla Uşak Terakkii Ziraat T.A.Ş. kuruldu⁹⁶. Uşaklı birkaç sermaye sahibi ve Uşak halkının katılımıyla oluşan bu şirketin amacı bir şeker fabrikası kurmaktı. Şirket iki yıllık çabaya rağmen taahhüt edilen sermayeyi toplayamadı. Devlet bu girişime çeşitli biçimlerde destek verdi. 25 Ocak 1926 gün ve 724 sayılı Yasayla şeker ithalatı

⁹⁵ Toros, Hüsamettin, **Türkiye Sanayii, Devlet İşletmeleri**, İstanbul, 1954, s. 68.

⁹⁶ Veldet, Turan, **30. Yılında Türkiye Şeker Sanayii**, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.Neşriyatı No.48, Ankara, 1958.

tamamıyla Devletin tekeline alındı. Özel girişimciler sorunları yine çözemeyince, Sanayii ve Maadin Bankası şirkete yüzde 30 oranında ortak edildi. Şirket buna rağmen başarılı olamadı ve zarar etti. 6 Ağustos 1931 tarihinde tasfiyesine karar verilen şirketin malvarlığı, alacağına karşılık olarak, Sanayi ve Maadin Bankası'na devredildi. Böylece devletleştirilen Uşak Şeker Fabrikası, 4 Temmuz 1933 tarihinde Devlet Sanayi Ofisi'ne, 11 Temmuz 1933 tarihinde de Sümerbank'a devredildi.

Bazı milletvekilleri ve tüccarlar Trakya'da bir şeker fabrikası kurma girişiminde bulundu. Bu çabalar sonucunda 14 Haziran 1925 tarihinde İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları T.A.Ş. doğdu. Şirketin hissesinin yüzde 68'i İş Bankası'na, yüzde 22'si milletvekilleri ve tüccarlara, yüzde 10'u da Ziraat Bankası'na ve Trakya il özel idaresine aitti. Alpullu Şeker Fabrikası'nın temeli 22 Aralık 1925 günü atıldı. Fabrika 26 Kasım 1926 günü faaliyete geçti. Şirket zarar edince, devlet şirkete sermayesinin dörtte birini aşan miktarda yardımda bulundu, vergi muafiyetleri tanıdı, çeşitli ayrıcalıklar getirdi ve üretilen şekerin tümünü satınalmayı taahhüt etti. Şirket, 1935 yılı Temmuz ayında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye devredildi (devletleştirildi).

1932 yılında Eskişehir'de bir şeker fabrikası kurmak amacıyla Anadolu Şeker Fabrikaları T.A.Ş. oluşturuldu. Şirket hissesinin yüzde 51'i İş Bankası'na, yüzde 24,5'i Ziraat Bankası'na ve yüzde 24,5'i de Sanayii ve Maadin Bankası'na aitti. Yüzde 1'lik bölüm ise iki kişiye aitti. Diğer bir deyişle, yüzde 52'si özel sektöre ait bir şirket oluşturuldu. Fabrikanın temeli 1 Şubat 1933 tarihinde atıldı. Fabrika 5 Aralık 1933 tarihinde işletmeye alındı. Sümerbank kurulunca, Sanayii ve Maadin Bankası'nın hissesi bu kuruluşa geçti. Anadolu Şeker Fabrikaları T.A.Ş. 1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye devredildi.

Turhal Şeker Fabrikası'nın temeli 7 Ekim 1933 tarihinde atıldı ve işletme 26 Eylül 1934 tarihinde işletmeye alındı. Turhal Şeker fabrikası T.A.Ş.'nin hissesinin yüzde 51'i İş Bankası'na, yüzde 49'u Ziraat Bankası'na aitti. Bu şirket de 1935 yılında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye devredildi.

Türkiye'de şeker pancarı tarımını Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. yaygınlaştırdı. Şeker pancarı tarımıyla birlikte hayvancılık ve çağdaş tarım anlayışı da yerleştirildi. 1927 yılında 6664 aile şeker pancarı ekerken, bu sayı 1935 yılında 56 bine, 1945 yılında 98 bine ve 1971 yılında da 223 bine çıktı.

Şeker fabrikalarının devletleştirilmesi, 1958 yılında yayınlanan kitapta şöyle anlatılmaktadır ⁹⁷:

“Uşak Terakkii Ziraat Türk Anonim Şirketi, sermayesinin kifayetsizliği dolayısıyla bir çok mali güçlükler ile karşılaşmış, milli bankalar ile resmi müesseselerin bütün yardımlarına rağmen, zararı seneden seneye artarak, 1930 senesinde Şirketin Sanayi ve Maadin, Ziraat ve İş Bankalar ile Şeker ve Petrol İhissarlarına olan borcu 5 milyon liraya yaklaşmıştı.

“Diğer taraftan İstanbul ve Trakya Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi'nin Alpullu Fabrikası da, ilk senelerde zarar ile çalışmış ve 1929 Bilançosuna göre büyük bir kısmı Devlete ve Milli Bankalara olmak üzere, işletmeye bağlanan yabancı sermaye tutarı 5 milyon liraya yaklaşmıştır.

“Yapılan bütün yardım ve himayelere rağmen beklenen gelişmeyi gösteremeyen Şeker Sanayiinin, hususi müteşebbislerin elinden alınarak Devletleştirilmesinde faide gören Hükümet, 19 Haziran 1930 tarih ve 1709 sayılı kanunu hazırlamıştır.”

Türkiye'de şeker üretimi 1950 yılına kadar Uşak, Alpullu, Eskişehir ve Turhal şeker fabrikaları ile gerçekleştirildi. 1951-56 yılları arasında 11 yeni fabrika yapıldı. Ankara Şeker Fabrikası 1962 ve Kastamonu Şeker Fabrikası 1963 yılında işletmeye alındı. Bu fabrikalar, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'nin makina fabrikasında yapılmaya başlandı. 1980'li yılların ortalarında makina fabrikalarının sayısı 5'e, şeker fabrikalarının sayısı da 23'e yükseldi ⁹⁸. Makina fabrikaları, Afyon, Ankara, Eskişehir, Erzinca ve Turhal'da bulunuyordu. Şirketin ayrıca bir de Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası vardı.

Türkiye şeker endüstrisi devletçilikle gelişti. Türkiye şeker ithalatından şeker ihracatçısı bir ülke konumuna devletçilikle ulaştı. Çiftçiyi kollayan bir devletçilik anlayışıyla yönetilen Türkiye Şeker

⁹⁷ Veldet, H., a.g.e., s.555.

⁹⁸ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., **Türkiye Şeker Sanayii 1926-1986**, Ankara, 1986.

Fabrikaları A.Ş. ise köylünün refah düzeyinin yükseltilmesine; farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların ortak ekonomik çıkarlar temelinde biraraya gelmesine önemli katkılarda bulundu. Şirket, yaptığı yardımlarla, tarım tekniğini geliştirdi, hayvancılığa önemli katkılar sağladı, çiftçiye kredi temin etti, tarımsal danışmanlık hizmeti verdi⁹⁹. Bu işyerlerinde örgütlü işçiler kolayca sendikalaştılar ve sendikacılık hareketinde önemli roller üstlendiler. Ayrıca, devletin desteğiyle oluşturulan pancar üreticileri kooperatifleri birliği PANKOBİRLİK, köylüleri biraraya getirdi.

Türkiye’de üretilen şeker devletçilik sayesinde ucuzladı ve halkın şeker tüketimi arttı. Türkiye’de 1926 yılında tüketilen 63,4 bin ton şekerin yalnızca 573 tonu ülkemizde üretiliyordu. 1976 yılında ise 1,2 milyon ton şeker üretilirken, tüketim 939 ton düzeyine ulaşmıştı. Kişi başına yıllık şeker tüketimi 1926 yılında 4,6 kg. iken, 1976 yılında 22,9 kg. olmuştu¹⁰⁰.

IMF’ye 22 Haziran 2000 tarihinde verilen Niyet Mektubunda Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.’nin de özelleştirme kapsamına alınacağı belirtilmekteydi. Nitekim, Özelleştirme Yüksek Kurulu’nun 20.12.2000 gün ve 2000/92 sayılı kararıyla Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., verilen söz doğrultusunda özelleştirme kapsamına alındı.

Özelleştirme kapsamına alınan işyerleri aşağıda sunulmaktadır:

- Afyon Şeker Fabrikası
- Ağrı Şeker Fabrikası
- Alpullu Şeker Fabrikası (Kırklareli)
- Ankara Şeker Fabrikası
- Bor Şeker Fabrikası (Niğde)
- Burdur Şeker Fabrikası
- Çarşamba Şeker Fabrikası (Samsun)
- Çorum Şeker Fabrikası
- Elazığ Şeker Fabrikası
- Elbistan Şeker Fabrikası (Kahramanmaraş)
- Erciş Şeker Fabrikası (Van)
- Ereğli Şeker Fabrikası (Konya)
- Erzincan Şeker Fabrikası
- Erzurum Şeker Fabrikası (alkol üniteli)
- Eskişehir Şeker Fabrikası (alkol üniteli)
- Ilgın Şeker Fabrikası (Konya)
- Kars Şeker Fabrikası
- Kastamonu Şeker Fabrikası
- Kırşehir Şeker Fabrikası
- Malatya Şeker Fabrikası (alkol üniteli)
- Muş Şeker Fabrikası
- Susurluk Şeker Fabrikası (Balıkesir)
- Turhal Şeker Fabrikası (alkol üniteli) (Tokat)
- Uşak Şeker Fabrikası
- Yozgat Şeker Fabrikası
- Afyon Makine Fabrikası
- Ankara Makine Fabrikası
- Erzincan Makine Fabrikası
- Eskişehir Makine Fabrikası
- Turhal Makine Fabrikası
- Elektro Mekanik Aygıtlar Fabrikası (EMAF)
- Afyon Tarım İşletmesi
- sarımsaklı Tarım İşletmesi (Kırklareli)
- Tohum İşleme Fabrikası (Ankara)

⁹⁹ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., **Türkiye Şeker Sanayii 1926-1976, Yurt Hizmetinde 50 Yıl**, Ankara, 1977, s.151-156.

¹⁰⁰ Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., **Kuruluşunun 50. Yılında Türkiye Şeker Sanayii**, Ankara, 1978, s.8.

Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKE)

İstiklal Savaşı sürerken, 1921 yılında, Ankara'da Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü kuruldu. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ulusal savunma sanayinin kurulması için büyük yatırımlar yapıldı. 1926 yılında Kayaş Kapsül ve İmla Fabrikası kuruldu. Elmadağ Barut Fabrikası 1928 yılında Tekel tarafından kuruldu ve 1934 yılında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'ne devredildi. Kırıkkale Barut Fabrikası 1939 yılında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü tarafından kuruldu. Türkiye'de ilk çelik fabrikası 1932 yılında Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak kuruldu (Kırıkkale Çelik Fabrikası). Kayseri'de 1925 yılında kurulan Kayseri Tayyare Fabrikası'nda ise avcı uçakları üretiliyordu. Türkiye'nin savunması ve ekonomisi açısından hayati öneme sahip bu fabrikalar 8 Mart 1950 günü kabul edilen 5591 sayılı Yasa ile Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na dönüştürüldü.

IMF'ye 22 Haziran 2000 tarihinde verilen Niyet Mektubunda, MKE'nin de özelleştirme kapsamına alınacağı belirtilmekteydi. Ancak daha sonra bu doğrultuda adım atılmadı. MKE'nin yalnızca Kırıkkale'deki Çelik Çekme Boru Fabrikası (ÇELBOR) özelleştirildi ve Erdemir'e devredildi. 2005 yılı ortalarında MKE'nin aşağıdaki fabrikaları faaliyet gösteriyordu:

- Ağır Silah ve Çelik Fabrikası (Kırıkkale)
- Çankırı Silah Fabrikası
- MKE Barutsan Elmadağ Barut Fabrikası
- Elmadağ Roket Fabrikası
- Gazi Fişek Fabrikası (Ankara)
- Kapsül Fabrikası (Ankara)
- MKE Maksam Makine Fabrikası (Ankara)
- Mühimmat Fabrikası (Kırıkkale)
- Nitroselüloz Fabrikası (Kırıkkale)
- Pirinç Fabrikası (Kırıkkale)
- Silah Fabrikası (Kırıkkale)

1970'li yıllarda faaliyet gösteren Tekstil Makinaları Fabrikası (Etimesgut-Ankara), Marangoz Fabrikası (Etimesgut – Ankara) ve Pil Fabrikası (Antalya) kapatıldı.

Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Gn.Md. - Karabük Demir ve Çelik Fabrikası

Atatürk, Türkiye'de bir demir-çelik fabrikasının kurulmasına çok büyük önem veriyordu. İlk çelik fabrikası, Kırıkkale'de Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyete geçirildi ¹⁰¹. İktisat Vekaleti ilk olarak 1925 yılında bu konuda bir çalışma yaptı. 17 Mart 1926 tarihinde de Demir Sanayiinin Tesisine Dair Kanun (No.786) kabul edildi. Bu kanun, demir sanayiinin devlet tarafından kurulmasını öngörüyordu. Yasanın 1. maddesi şöyleydi: **“Karadeniz mailesinde Devlet tarafından tesis edilecek demir sanayii ile merbutu kömür ve demir madenlerinin tetkik, taharri, tesis ve işletilmesi için dört senede sarf edilmek ve her sene sarfı icap eden miktar bütçeye konulmak üzere, on sekiz milyon lira tahsis olunmuştur.”**

Bu Yasanın çıkmasına rağmen gerekli adım atılmadı. 1928 yılında Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan bir toplantıda demir-çelik sanayinin kurulmasının önemi vurgulandı. 1932 yılında Sovyetler Birliği'nden gelen bir heyet bu konuda inceleme yaptı. Ardından ABD'den bir heyet geldi ve bu konuda çalıştı. Gerek Sovyet, gerek ABD heyetleri, demir-çelik fabrikası için Karadeniz Ereğlisi'ni önerdiler. Ancak Genelkurmay Başkanlığı ve Sümerbank bu fabrikaya o kadar önem veriyordu ki, herhangi bir saldırıya karşı korunması amacıyla, sahilden ortalama 100 km. İçeride bir yerde fabrika kurulmasına karar kılındı ve Karabük seçildi ¹⁰². 10 Kasım 1936 tarihinde İngiliz Hükümeti ile bir kredi anlaşması imzalandı. 15 Mart 1937 tarihinde Sümerbank Karabük Bürosu kuruldu. Fabrikanın temeli 3 Nisan 1937 tarihinde atıldı. Fabrika, 1939 yılından

¹⁰¹ Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, a.g.k., s.301.

¹⁰² Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Gn.Md., Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri, Ankara, 1973, s.10-11.

İtibaren peyderpey işletmeye alındı. 13 Mayıs 1955 gün ve 6559 sayılı Kanunda iktisadi devlet teşekkülü oldu.

Bu fabrika kurulmadan önce bugünkü Karabük'ün yerinde 13 haneli Karabük Köyü vardı. Daha fabrikanın yapımına başlanırken, fırınları döşeyecek usta tuğlacıların ve diğer çalışanların kalmaları için konutlar yapıldı¹⁰³. Sayıları 400 dolayında olan bu usta duvarcının büyük bölümü Erzincan'ın Yusufeli ve Erzurum'un İspir ilçelerinden getirildi. Türkiye'nin ilk gübre fabrikası da Karabük Demir-Çelik içinde 1939 yılında kuruldu (amonyum sülfat tesisi). 5 Nisan 1994 kararları arasında Karabük Demir-Çelik'in özelleştirilmesi veya kapatılması yer alıyordu¹⁰⁴. Karabük Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi 30.12.1994 tarihinde özelleştirme kapsamına alındı. İşletme 17.02.1995 tarihinde özelleştirildi.

İskenderun Demir-Çelik

İskenderun Demir Çelik Fabrikası'nın kuruluş çalışmaları 1967 yılında başladı. Sovyetler Birliği ile 1968 yılında imzalanan anlaşma çerçevesinde ayrıntılı projeler hazırlandı. 1969 yılında Sovyetler Birliği ile imzalanan yeni bir anlaşma ile, İskenderun Demir Çelik Fabrikası'nın kurulması için Sovyetler'den kredi alındı ve fabrika Sovyet uzmanları tarafından kuruldu. Fabrika 1975 yılında işletmeye alındı.

İskenderun Demir-Çelik Fabrikası 31.1.2002 tarihinde Erdemir'e devredildi ve Erdemir'in özelleştirilmesi sürecine İskenderun Demir-Çelik Fabrikası da eklendi.

ERDEMİR

Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş. (Erdemir) Türkiye'nin ithalatla karşılanan yassı haddelenmiş demir çelik ihtiyacını ülke içinden karşılamak amacıyla 28 Şubat 1960 tarihinde çıkarılan özel kanuna dayanılarak 11 Mayıs 1960 tarihinde kuruldu. Kuruluş sermayesi 600 milyon liraydı. Bu miktarın yüzde 5'i Sümerbank'a ve Karabük Demir Çelik İşletmeleri'ne, 100 milyonluk bölümü halka, geriye kalan bölümü de eşit oranlarda Türkiye İş Bankası'na, Ankara Ticaret Odası'na ve merkezi ABD'de bulunan Koppers Associates'e aitti¹⁰⁵.

Devlet yönlendiriciliğinde ve desteğinde kurulan Erdemir, yassı demir çelik mamullerinde dünyanın önde gelen işletmelerinden biri oldu ve Türkiye ekonomisine büyük katkılarda bulundu. Bu süreçte sermaye yapısında önemli değişiklikler de yaşandı. 2004 yılı sonunda, Erdemir'in hissesinin yüzde 46,12'si devletindi ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na devredilmişti. Hissenin yüzde 3,81'i Türkiye Kalkınma Bankası'na ve yüzde 3,07'si de Erdemir'in kendisine aitti.

Erdemir 30 Nisan 1987 tarihinde özelleştirme kapsamına alındı. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na ait hisse yüzde 48,65 idi. Bu miktarın bir bölümü 1990 yılında halka arzedildi ve ÖİB'nin payı yüzde 46,12 kaldı. ÖİB, Erdemir'in yüzde 46,12'lik bölümünü blok satışa çıkardı. 2005 yılı Ağustos ayında ihale süreci sürüyordu ve işçiler, Erdemir'de örgütlü Türk Metal Sendikası'nın önderliğinde, özelleştirme karşıtı eylemler gerçekleştiriyorlardı. Türk Metal Sendikası tarafından özelleştirmeye karşı kamuoyu desteği sağlamak amacıyla yayımlanan broşürde şöyle denmektedir¹⁰⁶:

“Erdemir, ürünleri itibariyle makine imalat sanayi, savunma sanayi, gemi inşa sanayi, dayanıklı tüketim malları üretimi için vazgeçilmez bir kuruluştur.

“Türkiye'nin en büyük limanına sahip Erdemir ve Türkiye'nin ikinci büyük limanına sahip, GAP'ın ve Ortadoğu'nun kapısı durumundaki İsdemir yabancıların eline geçmiş olacaktır...

¹⁰³ Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri**, Ankara, 1973; Barlas, Uğuroğlu, **Karabük Demir ve Çelik İşletmeleri (1937-1971)**, Karabük, 1971.

¹⁰⁴ Başbakanlık, **Ekonomik Önlemler Uygulama Planı (5 Nisan 1994)**, Ankara, 1994, s.22.

¹⁰⁵ TMMOB, **Erdemir Gerçeği**, Ankara, 1994, s.14.

¹⁰⁶ Türk Metal Sendikası, **Erdemir Satılamaz**, Ankara, 2005, s.13-16.

“Sanayileşen ve büyüyen bir Türkiye'nin, yassı mamul üreten Erdemir'i ve İsdemir'i yabancı bir tekelin kontrolüne terk etmesi mümkün değildir.

“Bir an önce bu yanlış karardan dönülmesi gerekmektedir.

“Önce zarar ettiriyorlar, sonra da zarar ediyor diye satıyorlar. Erdemir geçen yıl 473 milyon dolar kâr etti. Bu kâr net kârdır. Peki, Erdemir'i neden satmak istiyorsunuz? Birileri böyle mi istiyor? Yoksa diyet mi ödüyorsunuz? Erdemir'i yabancılara sattırmayacağız. Erdemir milletin malıdır. Hepimizindir. Hep birlikte Erdemir'e sahip çıkalım. Çünkü Erdemir vatandır.”

SEKA

Sümerbank'a ait İzmit Kağıt ve Karton Fabrikası'nın temeli 1934 yılında atıldı ve işletmede ilk kağıt 18 Nisan 1936 günü üretildi. 6 Aralık 1936 günü ise ikinci Kağıt ve Selüloz Fabrikasının temeli atıldı. Kocaeli Mebusu Sırrı Bey, 14 Ağustos 1934 günü gerçekleştirilen temel atma töreninde şunları söylüyordu ¹⁰⁷:

“Taayyün etmiş hakikattir ki, iktisadi esaret, siyasi esaret kadar bir milleti benliğinden mahrum eder. İktisadi esareten kurtulmak da, ecnebiye muhtaç olmamak, kendi ihtiyacını kendisi temin etmek, parasını mümkün olduğu kadar memlekette bırakmakla olur. Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi esareten kurtulmamasına sebep bunları yapmaması idi... Bizim bir fabrika yapmaktığımız başka milletlerin fabrika yapmalarındaki muvaffakiyete benzemez. Bizim her kurduğumuz fabrika iktisat sahasında da ispatı rüşt ettiğimiz canlı delilidir.”

21 Haziran 1955 günü Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları (SEKA) kuruldu.

1980 yılında SEKA'nın aşağıdaki işletmeleri bulunuyordu ¹⁰⁸:

İşletme	Yer	Kuruluş Tarihi
İzmit Selüloz ve Kağıt Sanayi Müessesesi	İzmit	1934
Çaycuma Müessesesi	Zonguldak	6.5.1966
Dalaman Müessesesi	Muğla	21.7.1967
Aksu Müessesesi	Giresun	14.8.1967
Balıkesir Müessesesi	Balıkesir	26.1.1971
Akdeniz Müessesesi	Silifke-İçel	30.4.1975
Kastamonu Müessesesi	Kastamonu	2.6.1976

SEKA, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 06.12.1997 günlü kararıyla özelleştirme kapsamına ve 15.07.1998 günlü kararıyla da özelleştirme programına alındı.

SEKA Bolu İşletmesi, 24.05.2000 tarihinde özelleştirildi. Dalaman İşletmesi 30.03.2001 tarihinde satıldı. Afyon İşletmesi 02.06.2003 tarihinde özelleştirildi. Çaycuma İşletmesi 30.06.2003 tarihinde satıldı. Balıkesir İşletmesi, 30.06.2003 tarihinde özelleştirilerek devredildi. Aksu İşletmesi 24.10.2003 tarihinde özelleştirildi. Kastamonu İşletmesi 06.11.2003 tarihinde özelleştirilerek devredildi. Karacasu İşletmesi 15.04.2004 tarihinde özelleştirildi. Akkuş İşletmesi 9.11.2004 tarihinde özelleştirildi; Ardanuç İşletmesi ise 09.12.2004 tarihinde Ardanuç Belediyesi'ne devredildi.

SEKA İzmit İşletmesi ise kapatıldı ve arazileri Kocaeli Belediyesi'ne devredildi. İzmit İşletmesi'ne ait fidanlıkların 1600 dönümlük bölümü Ford Otomotiv San.A.Ş.'ye, “bedeli Hazine'den görev zararı olarak tahsil edilmek üzere, 8,4 trilyon TL bedelle” verildi. Bu koşullarda SEKA'nın yalnızca Akdeniz İşletmesi (Taşucu, Silifke/İçel) kalmış bulunmaktadır. Bu işletmenin 13.05.2003 tarihinde Park Holding A.Ş.'ye satılmasına karar verildi; ancak alıcı, süresi içinde yükümlülüklerini yerine getirmedeğinden, satış işlemi gerçekleşmedi ¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Kuruç, Bilsay, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası**, 2. Cilt, 1933-1935, A.Ü.S.B.F. Yay.No.580, Ankara, 1993, 229-230.

¹⁰⁸ Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterliği, **Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve İştirakleri Yıllığı 1980-1981**, Ankara, 1981, s.124.

¹⁰⁹ Kocabaşoğlu, U. ve diğerleri, **SEKA Tarihi, Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikalarının Tarihsel Gelişimi, SEKA 60. Yıl**, İzmit, 1996; Selüloz-İş, **Dünden Bugüne SEKA**, Ankara, 1996; Selüloz-İş - Genel Sanayi-Sen, **SEKA Kapatılamaz**, tarihsiz; Selüloz-İş, **SEKA Raporu**, tarihsiz; SEKA, **50. Yıl, 1936-1986, Kağıtçılık Günü, Kuruluş Günü**, İzmit, 1987.

Türkiye Gemi Sanayi A.Ş.

Türkiye Gemi Sanayi A.Ş., ülkemizde kökleri 15. yüzyıla kadar uzanan bir tersanecilik geleneğinin devamıydı ¹¹⁰.

Haliç Tersanesi'nin kurulma çalışmaları 1455 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından başlatıldı. Sultan III. Selim döneminde 1 no.lu havuz, Sultan II. Mahmut zamanında 1825 yılında 2 no.lu havuz ve Sultan Abdülaziz zamanında da 1870 yılında 3 no.lu havuz tamamlandı. Haliç Tersanesi 1910 yılına kadar askeri tersane olarak görev yaptı. Daha sonra sivil yönetime devredilen tersane 1933 yılında 2248 sayılı Yasayla (Denizyolları ve Akay İşletmeleri ile Fabrika ve Havuzlar Hakkında Kanun, 31.5.1933) Denizyolları İşletmesi (Marmara, Akdeniz, Karadeniz hatları), A.K.A.Y. İşletmesi (İstanbul ve civarı hatları ve Yalova) ve Fabrika Havuzlar İşletmesi adıyla kurulan birime, 1952 yılında Denizcilik Bankası'na, 1983 yılında Türkiye Denizcilik Kurumu'na, 1984 yılında Türkiye Denizcilik İşletmeleri'ne ve 1985 yılında da Türkiye Gemi Sanayii A.Ş.'ye devredildi. Haliç Tersanesi'nin kapatılması konusunda 18.4.2000 tarihinde bir karar alındı; ancak bu karar uygulanmadı. Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 2005 yılı Ocak ayında aldığı bir karar uyarınca, Haliç Tersanesi'nin üç yıl daha faaliyet göstermesi kararlaştırıldı.

Camialtı Tersanesi 1933 yılında kuruldu ve Liman Atölyesi adıyla Devlet Limanları İşletmesi Umum Müdürlüğü'ne bağlandı. Tersane 1944 yılında Devlet Denizyolları ve Limanları İşletmesi Umum Müdürlüğü'ne, 1952 yılında Denizcilik Bankası'na devredildi. 1983 yılında Türkiye Denizcilik Kurumu'na, 1984 yılında Türkiye Denizcilik İşletmeleri'ne bağlandı ve 1985 yılında Türkiye Gemi Sanayii A.Ş.'ne devredildi. Camialtı Tersanesi'nin kapatılması konusunda 18.4.2000 tarihinde karar alındı; ancak bu karar uygulanmadı. Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 2005 yılı Ocak ayında aldığı bir karar uyarınca, Camialtı Tersanesi'nin üç yıl daha faaliyet göstermesi kararlaştırıldı.

İstinye Tersanesi 1912 yılında Fransız Saint-Nazaire Şirketi tarafından Boğaziçi İstinye Havuz ve Tezgaahları adı ile kuruldu. 1938 yılında millileştirildi ve devletleştirildi ve Denizbank'a devredildi. 1952 yılında Denizcilik Bankası'na, 1983 yılında Türkiye Denizcilik Kurumu'na, 1984 yılında Türkiye Denizcilik İşletmeleri'ne bağlandı ve 1985 yılında Türkiye Gemi Sanayii A.Ş.'ye devredildi. İstinye Tersanesi 1992 yılında kapatıldı.

Hasköy Tersanesi 1861 yılında küçük bir atelye olarak kuruldu. Tersanenin ana işlevi, Şirketi Hayriye vapurlarının tamir ve bakımındı. Şirket-i Hayriye'nin satın alınmasından sonra 24 Ocak 1945 tarihinde Hasköy Tersanesi de Devlet Denizyolları ve Limanları Umum Müdürlüğü'ne devredildi. Ardından da Denizcilik Bankası T.A.O.'nun parçası oldu. Ancak bir süre sonra kapatıldı ve gayrimenkulu özelleştirildi.

Alaybey Tersanesi 1925 yılında İzmir Liman ve Körfez İşletmesi T.A.Ş. bünyesinde kuruldu. 1938 yılında Denizbank'a, 1939 yılında Devlet Limanları İşletmesi Umum Müdürlüğü'ne, 1943 yılında Devlet Denizyolları ve Limanları İşletmesi Umum Müdürlüğü'ne, 1952 yılında Denizcilik Bankası'na bağlandı. 1983 yılında Türkiye Denizcilik Kurumu'na, 1984 yılında Türkiye Denizcilik İşletmeleri'ne bağlandı ve 1985 yılında Türkiye Gemi Sanayii A.Ş.'ye devredildi. Alaybey Tersanesi 15.11.1999 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'ne devredildi.

1950'li yılların sonlarında yapımına başlanan Pendik Tersanesi ve Ağır Sanayi Tesisleri de 15.11.1999 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'ne devredildi.

Türkiye Gemi Sanayi A.Ş.'nin tüzel kişiliği 14.5.2002 tarihinde sona erdirildi ve şirket Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş.'ye katıldı.

¹¹⁰ Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, **Türkiye Gemi Sanayii A.Ş. 1986 Yılı Raporu**.

Orman Ürünleri Sanayi (ORÜS)

Sinop Ayancık'ta 1929 yılında bir Belçika şirketinin önderliğinde Zingal Şirketi (Zindan ve Çangal Ormanları Türk Anonim Şirketi) kuruldu. Şirketin sözleşmesi 1945 yılında feshedilerek, işletme Devlet Orman İdaresine devredildi. Daha sonra da ORÜS'ün Ayancık İşletmesi'ne dönüştürüldü. Bu işletme 5 Şubat 1996 tarihinde özelleştirildi. Devir-teslim işlemleri 12 Mart 1996 tarihinde gerçekleştirildi.

ORÜS'ün Bolu merkezindeki işletmesi 1923 yılında özel sektöre ait Titaş tarafından kuruldu. 1944 yılında devletleştirildi. Daha sonra da ORÜS Bolu İşletmesi'ne dönüştürüldü. İşletme özelleştirildi ve devir-teslim işlemleri 23 Mart 1998 tarihinde gerçekleştirildi.

ORÜS Samsun Bafra işletmesi özel sektör tarafından 1929 yılında kuruldu ve 1931 yılında üretime geçti. 1944 yılında devletleştirildi. Daha sonra ORÜS Bafra İşletmesi'ne dönüştürüldü. Bu işletme 12 Şubat 1996 tarihinde özelleştirildi ve 28 Şubat 1996 tarihinde devredildi.

Zonguldak Ulus'taki Ulupınar işletmesi özel sektör tarafından 1930 yılında kuruldu. İşletme, 1935-1941 döneminde Türk Ticaret Bankası tarafından kurulan Ormancılık ve Endüstri Limited Şirketi (OVEL) tarafından çalıştırıldı. 1942 yılında devletleştirilerek Karabük Orman İşletme Müdürlüğü'ne devredildi. 1947 yılında Bartın Orman İşletmesi'ne aktarıldı. Daha sonra ise ORÜS'ün Ulupınar İşletmesi'ne dönüştürüldü¹¹¹. Bu işletme 5 Şubat 1996 tarihinde özelleştirildi ve 5 Mart 1996 tarihinde devredildi.

Cumhuriyet döneminde devletleştirilen bu işletmelerin özelleştirilmesinin yanı sıra, ORÜS'ün diğer işletmeleri de özelleştirildi. Türkiye'de orman kaynaklarının ülke yararına kullanılabilmesi ve kırsal kesimde istihdam yaratılması açısından önemli olan ORÜS'ün işletmelerinin özel sektöre devir-teslim tarihleri aşağıda sunulmaktadır:

ORÜS İşletmelerinin Özel Sektöre Devri

İşletmeler	Devir-Teslim Tarihi
1- Antalya İşletmesi	27.02.1996
2- Arhavi İşletmesi	26.03.1998
3- Artvin İşletmesi	15.10.1998
4- Ayancık İşletmesi	12.03.1996
5- Bafra İşletmesi	28.02.1996
6- Bartın İşletmesi	12.11.1997
7- Bolu Empr. Tesisi	23.03.1998
8- Borçka İşletmesi	24.11.1998
9- Cide İşletmesi	06.12.1999
10- Demirköy İşletmesi	06.11.1997
11- Devrek İşletmesi	29.02.1996
12- Dursunbey İşletmesi	18.12.1997
13- Düzce İşletmesi	26.02.1996
14- Eskipazar İşletmesi	25.09.1997
15- Kalkım İşletmesi	14.10.1997
16- Pazarköy İşletmesi	29.02.1996
17- Şavşat İşletmesi	05.03.1998
18- Ulupınar İşletmesi	05.03.1996
19- Vezirköprü İşletmesi	26.02.1996
20- Yenice İşletmesi	20.10.1997

Petrol Ofisi (POAŞ)

¹¹¹ Ağaç-İş, **Özelleşen ORÜS**, Ankara, 1999 (Çoğaltma)

Petrol arama-üretim (TPAO), taşıma (BOTAŞ), rafine etme (TÜPRAŞ) ve pazarlama (POAŞ) bir bütündür. Petrol Ofisi, bu bütünlüğün en önemli halkalarından biriydi.

Petrol Ofisi'nin 1977 yılına ilişkin raporunda, şirketin kuruluşu şu şekilde anlatılıyordu ¹¹²:

“II. Dünya Savaşı'ndan önce, yabancı sermaye ile kurulmuş olan şirketler görünüşte kamu hizmetinde yurt dışından ithal ettikleri petrol ürünleriyle sivil ve askeri ihtiyaçları karşılıyordu. Bu şirketlerin başlıcalarını Socony Vakum, Corp Steau Romono, Neft Sendikat ile Shell teşkil ediyordu. “Ancak, aşırı kârı hedef tutan yüksek fiyat politikaları, kendi ürünlerini satmayı amaçlayan monopolist tutumları ile bu şirketler ulusal çıkarlara aykırı faaliyet gösteriyorlardı. “Zamanla, petrol arama, sondaj, rafinaj, üretim ve dağıtımının ulusal petrol şirketlerince yürütülmesi artan bir önem ve zorunluluk taşımaya başlamıştı. “II. Dünya Savaşı'nın başlaması, Neft Sendikat petrol şirketinin tasfiyesine yol açtı. Bu durumdan yararlanılarak Ruslar'dan tüm tesisler satın alındı ve 1940 yılında 10 bin lira sermaye ile ilk ulusal şirket olan Petrol Limited kuruldu. “Çok kısa zamanda petrol piyasasında büyük gelişmeler kaydedildi ve iş hacmi arttı...Petrol Limited'in varlık ve hizmetlerini devir alarak Petrol Ofisi kuruldu... Ödenmiş sermayesi olmamasına rağmen başarıyla faaliyetlerini sürdüren kuruluşumuz 20.5.1957 yılında K.1092 sayılı Koordinasyon Heyeti kararıyla NATO Enfrakstrüktür programı gereğince Silahlı Kuvvetler Akaryakıt Tesisleri ve Boru Hatları'nın idare, işletme, bakım ve korunması ile görevlendirildi.”

Petrol Ofisi 3780 sayılı Milli Koruma Konununun 4648 sayılı Yasayla değişik 6. maddesine dayanılarak K-103 sayılı Koordinasyon Heyeti ve 2/15169 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 14.2.1941 tarihinde Petrol Limited'in varlık ve hizmetlerini devralarak kuruldu ve faaliyete geçti.

Petrol Ofisi, 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekatı'nda önemli rol oynadı. Bu rol, Petrol Ofisi'nin 1975 yılı için hazırlanan raporunda aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir ¹¹³:

“Ofisimiz, yalnızca yurt içindeki tüm resmî ve özel akaryakıt ve madeniyâğ ihtiyaçlarını başarılı bir şekilde karşılamakla kalmamış, bu başarısını Kıbrıs'ta da sürdürmüştür. “Ulusumuzun, kendisine amaç edindiği Yurtta Sulh, Cihanda Sulh politikasının bir gereği olarak ve anlaşmalar ile sağlanmış olan haklarına dayanarak, Kıbrıs'taki soydaşlarımıza karşı girişilen hareketleri sona erdirmek üzere gerçekleştirdiği Kıbrıs Türk Barış Harekatı sırasında Ofisimiz, üstün bir görev anlayışı içinde tüm Silahlı Kuvvetlerimizin ihtiyaçlarını yerinde ve zamanında karşılayarak Barış Harekatının başarı ile gerçekleştirilmesinde önemli bir katkıda bulunmuştur. Bugün de, gerek halen Kıbrıs'ta bulunan Barış Kuvvetlerimizin ve gerekse sivil akaryakıt ve madeniyâğ ihtiyaçlarının karşılanması Ofisimizce etkin bir biçimde sürdürülmektedir. “Silahlı Kuvvetlerimizin Kıbrıs Barış Harekatındaki başarılarına katkıda bulunmaktan kıvanç duyan Ofisimiz bu nedenle Genelkurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Hava Kuvvetleri Komutanlığı ve Kara Kuvvetleri 1. Ordu Komutanlığı tarafından takdir edilmiştir.”

Petrol-İş tarafından yayımlanan bir kitapta bu konu şu şekilde açılmaktadır ¹¹⁴:

“1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nda, POAŞ'a bağlı Öncü Gemisi'ne ATAŞ Rafinerisi'nin yakıt ikmali yapmaması ve yakıt ikmalini İzmir'den yapması nedeniyle 5 gün gecikme olması ve ayrıca, kâr oranlarındaki düşmeye bağlı olarak 1996 yılı sonlarında ATAŞ Rafinerisi'nin üretimine ara vermesi de, unutulmamalıdır.”

Kendilerini, “Petrol Ofisi'ne bir ömür vermiş, şu anda da emekliliği hak kazanmış bir grup uzman” olarak niteleyen bir grubun 1998 yılı Nisan ayında hazırladığı çoğaltma raporda bu olay şöyle anlatılmaktadır ¹¹⁵:

“Kıbrıs Harbi'nde, ATAŞ Rafinerisi bakıma çekilmiş ve orduya gram akaryakıt verilmemiştir. Petrol Ofisi her aşamada zırhlı birlikler dahil ikmal hizmeti yapmış ve altın madalyayla ödüllendirilmiştir.”

Ülke ekonomisi ve ulusal savunmamız açısından son derece önemli olan Petrol Ofisi, 21 Temmuz 2000 tarihinde T.İş Bankası - Doğan Şirketler Grubu Holding A.Ş. Ortak Girişim Grubu'na satıldı.

¹¹² Petrol Ofisi, 36. Yıl, Ankara, 1977, s.5.

¹¹³ Petrol Ofisi, 34. Yıl, Ankara, 1975, s.21.

¹¹⁴ Petrol-İş, POAŞ Özelleştirilemez, Yay.No.57, İstanbul, 1999, s.19.

¹¹⁵ Bir Yağma ve Talan Öyküsü, Petrol Ofisi Özelleştirilmiyor, Peşkeş Çekiliyor, Ankara, 1998, s.4 (Çoğaltma).

Petlas Lastik San.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekatı ve ABD ambargosu sonrasında savunma malzemesinin ülkemizde üretilmesi daha da büyük önem kazandı. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin araç ve uçak lastiği gereksiniminin karşılanması amacıyla 19 Ağustos 1976 tarihinde PETLAS kuruldu. PETLAS 1988 yılında traktör lastiği, 1992 yılında ise uçak lastiği üretimine başladı. Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ilk uçak lastikleri 1993 yılında teslim edilirken, PETLAS'ın özelleştirilme süreci başladı. Şirket, 5 Nisan 1994 istikrar programında faaliyetine son verilecek işletmeler arasında sayıldı. Özelleştirilme süreci, PETLAS'ın sorunlarının daha da arttığı yıllar oldu. Şirketi 6 Mayıs 1997 tarihinde Kombassan Holding A.Ş. satın aldı. Türkiye'nin ulusal savunması açısından son derece önemli bir kuruluş böylece özelleştirildi.

PETKİM

PETKİM Petrokimya Holding A.Ş., Türkiye'de petrokimya sanayinin temel direğidir. Petrokimya sanayii, petrol rafinerisi ürünleri veya doğalgazdan, plastik, yapay kauçuk, yapay elyaf hammaddeleri, plastikleştirici, antifriz, boya ve yapıştırıcı hammaddesi, tekstil yardımcı maddesi gibi çok sayıda kimyasal madde üretmektedir. Giderek büyüyen bir pazar bir dönem devletin denetimi altındayken, özelleştirme öncesi uygulamalar nedeniyle, PETKİM'in pazar payı yüzde 85'ten yüzde 30'lara düşmüştür ¹¹⁶.

Türkiye'de petrokimya sanayiinin kurulmasının nedenleri arasında şunlar belirtiliyordu ¹¹⁷:

“Dünyada hızla gelişmekte olan petrokimya sanayiini yurdumuza getirmek suretiyle, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki teknolojiye paralellik sağlanması;
“Petrokimyasal ürünlerin ithalat yoluyla temin edilmesi yerine yurt içinde üretilmesi yoluyla döviz tasarrufu sağlanması.”

Nitekim, 3 Nisan 1965 tarihinde kurulan Petkim Petrokimya A.Ş.'nin hissedarları arasında Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) da bulunuyordu.

Türkiye'de petrokimya sanayiini kurma çalışmaları 1963 yılında Türkiye Petrolleri A.O. bünyesinde başlatıldı. 3.3.1965 tarihinde ise PETKİM kuruldu. Petkim Petrokimya A.Ş. ilk olarak İzmit-Yarımca Fabrikasında faaliyete geçti. Hemen arkasından sermayesi tamamıyla PETKİM'e ait olan Petkim Kauçuk A.Ş. de Yarımca'da kuruldu. Bu şirket daha sonra PETKİM'e katıldı.

1971-1975 döneminde Çanakkale Plastik İşleme Fabrikası üretime sokuldu. 19 Ağustos 1976 tarihinde, otomotiv sanayiinin ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin araç lastiği gereksinimini karşılamak amacıyla Petlas Lastik San.A.Ş. kuruldu. Ancak Petlas 1990 yılında PETKİM bünyesinden ayrıldı. Kurulmasına 1960'lı yılların sonlarında karar verilen Petkim Aliağa Fabrikası 1984'li yılların ortalarında işletmeye açıldı. Ancak PETKİM 11 Eylül 1987 tarihinde özelleştirme kapsamına alındı. 5 Nisan İstikrar Programı'nda PETKİM'in yıl sonuna kadar kısmen veya tamamen özelleştirilmiş olacağı belirtiliyordu ¹¹⁸. PETKİM'in Yarımca işletmesi 1.11.2001 tarihinde TÜPRAŞ'a devredildi. Çanakkale Plastik İşleme Fabrikası 1.11.2003 tarihi itibarıyla kapatıldı ¹¹⁹. PETKİM'in Aliağa işletmesinin özelleştirilmesi için 2003 yılından beri süren ihale çalışmaları 2005 yılı ortalarında sonuçlandırılmamıştı. PETKİM'de 2004 yılı sonunda 3967 kişi çalışıyordu.

TÜPRAŞ

¹¹⁶ TMMOB, **Petrokimya Sanayii ve Gelişimi**, Ankara, 1994; Petrol-İş, **Kamunun Dev Sanayi Kuruluşu Petkim Petrokimya Holding A.Ş. Raporu**, Nisan 2005, s. 10.

¹¹⁷ PETKİM, **Cumhuriyetin 50. Yılında Petkim Petrokimya A.Ş.**, Ankara, 1973, s.6.

¹¹⁸ T.C. Başbakanlık, **Ekonomik Önlemler Uygulama Planı**, 5 Nisan 1994, s.19.

¹¹⁹ PETKİM, **2004 Faaliyet Raporu**, 2005, s.59-60. Ayrıca bkz. Petrol-İş, **PETKİM Özelleştirilemez! PETKİM Gerçeği**, Yay.No.54, İstanbul, 1999; Petrol-İş, **Petrokimya Sanayii ve PETKİM**, Yay.No.82, İstanbul, 2003.

Türkiye’de petrol arama, çıkarma ve rafine etme çalışmaları devletçilikle başladı. MTA’nın bu alandaki çalışmaları sonrasında, 1954 yılında Türkiye Petrolleri A.O. kuruldu. 1973 yılında Cumhuriyet’in kuruluşunun 50. yıldönümü vesilesiyle çıkarılan kitapta, TPAO, petrol arama çalışmalarını şu şekilde anlatmaktadır ¹²⁰:

“1935 yılında M.T.A. Enstitüsü’nün kurulması ile, ciddi petrol aramalarına geçilmiş ve ekonomik anlamda ilk petrol, 1948 yılında Raman 8 numarada bulunmuştur. Bunu, 1951’de Garzan sahası takibetmiştir. 1954’te yürürlüğe giren Petrol Kanunu gereğince kurulan Ortaklığımız, evvela M.T.A.’dan devraldığı sahalarda ve yakın civarında, sonraları bütün Türkiye’de arama faaliyetine girişmiştir. Bugüne kadar 13 petrol ve 2 de gaz sahası keşfetmiştir. Halbuki son 20 yıl içerisinde yurdumuzda çokuluslu dev kuruluşlar da dahil, Ortaklığımıza nazaran çok daha üstün imkanlarla çalışan 50’den fazla yabancı petrol şirketi, arama faaliyetinde bulunmuş ve bunlardan yalnız 3 tanesi petrol keşfedebilmiştir.”

TPAO, 1955 yılında Batman Rafinerisi’ni, 1972 yılında da İzmir Aliağa Rafinerisi’ni kurdu ve işletmeye açtı. İzmit’te Tütünçiftlik’te bulunan İPRAŞ (İstanbul Petrol Rafinerisi A.Ş.) ise 1960 yılında TPAO ile Caltex (California Texas Oil Corp.) ortaklığında kuruldu. Ortaklık anlaşması 12 Mart 1972 tarihinde sona erdi ve Caltex’in hisse senetleri TPAO tarafından satın alınarak, şirketin tümü TPAO’nun mülkiyetine geçirildi. İPRAŞ’ın ana sözleşmesi 25 Ekim 1983 tarihinde değiştirilerek, TÜPRAŞ’a (Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.) dönüştürüldü. Ayrıca, TPAO’ya bağlı olarak çalışmakta olan İzmir Aliağa ve Batman Rafinerileri ile, yapımı süren Kırıkkale Rafinerisi de TÜPRAŞ’a devredildi. Ayrıca, PETKİM’in Yarımca Tesisleri de TÜPRAŞ’a devredildi ve Körfez Petrokimya ve Rafineri Müdürlüğü adını aldı.

Türkiye’de en büyük 500 sanayi kuruluşu içinde yıllardır ilk sırada bulunan TÜPRAŞ’ın özelleştirilmesine ilişkin karar 1990 yılında alındı ¹²¹.

ETİ Alüminyum ve Oymapınar Barajı

Günümüzde giderek önem kazanan alüminyumun ham maddesi olan boksitin 1961 yılında Seydişehir yöresinde bulunmasının ardından, Sovyetler Birliği ile imzalanan işbirliği anlaşması çerçevesinde, 1967 yılında Etibank’a bağlı Seydişehir Alüminyum Tesisleri’nin temeli atıldı. Fabrika 1971 yılında üretime geçti. İlk başta yalnızca alumina üretilirken, 1974 yılından itibaren sıvı alüminyum üretimine de geçildi.

Alüminyumun önemi, borla bir alaşım oluşturulmasından sonra daha da artmıştır. Bor madenlerimizin özelleştirilmesi önlenmiştir. Dünya bor rezervinin yüzde 70’inden fazlası Türkiye’de bulunmaktadır. Alüminyumun bor ile oluşturduğu alaşım, yeni binyılın en önemli buluşlarından biri kabul edilmektedir.

Etibank’ın tasfiyesinden sonra Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Eti Alüminyum A.Ş. olarak yapılandırılmıştır. Eti Alüminyum’un özelleştirilmesi süreci, Özelleştirme Yüksek Kurulu’nun 13 Ağustos 2003 günlü kararıyla başlamıştır.

Çok önemli bir hidroelektrik santral olan Oymapınar Barajı Hidroelektrik Üretim Tesisleri de, Özelleştirme Yüksek Kurulu’nun 8 Eylül 2003 günlü kararıyla özelleştirme kapsamına alınmış ve Eti Alüminyum A.Ş.’ye devredilmiştir.

TÜMOSAN, Türk Motor Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi

¹²⁰ TPAO, **50. Yıl ve Türkiye Petrolleri A.O.**, Ankara, 1973, s.9.

¹²¹ Petrol-İş Sendikası, TÜPRAŞ’ın özelleştirilmesi girişimlerine karşı çeşitli yayınlar çıkarmıştır: **TÜPRAŞ Özelleştirilemez, TÜPRAŞ Gerçeği**, Yay.No.51, İstanbul, 1999; **Özelleştirme Sürecinde POAŞ ve TÜPRAŞ Dosyaları**, Yay.No.59, İstanbul, 2000; **Tüpraş’ın Özelleştirilmesine Hayır, İddialar ve Gerçekler**, Yay.No.60, İstanbul, 2000; **Bir Özelleştirme Modeli: Halka Arz Yöntemi ve TÜPRAŞ**, Yay.No.73, İstanbul, 2001; **Rafinaj Sektörü ve TÜPRAŞ**, Yay.No.81, İstanbul, 2003; **TÜPRAŞ Özelleştirilmesi, Kuşkulardan İhale Usulsüzlükleri**, İstanbul, 2004; **TÜPRAŞ Gerçeği**, İstanbul, 2004; **Ülkemizin En Büyük Sanayi Kuruluşu TÜPRAŞ**, Yay.No.98, İstanbul, 2005.

Bakanlar Kurulu'nun 13.11.1975 günlü kararıyla kuruldu. Amaç, her çeşit motor, tahrik ve aktarma organları ve emsali teçhizatı imal etmektir. Şirket daha sonra Sümer Holding'e devredildi ve 1.7.2004 tarihinde özelleştirme gerçekleştirildi.

TAKSAN, Takım Tezgahları Sanayi ve Ticaret A.Ş.

TAKSAN, Bakanlar Kurulu'nun 13.11.1975 günlü kararıyla kuruldu. Amaç, üniversal, otomatik ve ağır takım tezgahları ve her nevi takım tezgahı üretimidir. TAKSAN'ın fabrikası, Kayseri'ye bağlı İncesu ilçesindeydi. Şirket 1984 yılından itibaren takım tezgahı üretiminde Türkiye'de lider konuma yükseldi. Ayrıca, dünyanın da önde gelen işletmelerinden biri oldu. TAKSAN, 24.6.2003 tarihinde özelleştirildi.

TEMSAN, Türkiye Elektromekanik Sanayi A.Ş.

TEMSAN, Bakanlar Kurulu'nun 13.11.1975 günlü kararıyla kuruldu. Amaç, buhar kazanları, kazanlar, basınçlı kaplar, su ve gaz tankları, çelik konstrüksiyon elemanları, alternatörler, jeneratörler, transformatörler, elektrik nakil hattı ve emsali teçhizat, kablolar, şalt cihazları, elektrik motorları, pompalar, kompresörler ve kaynak makineleri üretimidir. 2003 yılında TEMSAN'ın en büyük hissedarı, yüzde 99,97'lik payla Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ) idi. TEMSAN'ın Diyarbakır'da Diyarbakır Su Türbini ve Generatör Fabrikası ve Ankara'da OYKAF Orta ve Yüksek Gerilim Kesici ve Ayırıcı Fabrikası bulunmaktadır. 2005 yılı ortalarında TEMSAN'ın özelleştirilme çalışmaları sürdürülüyordu.

TESTAŞ, Türkiye Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.

TESTAŞ, Bakanlar Kurulu'nun 13.11.1975 günlü kararıyla oluştu. Amaç, askeri ve sivil haberleşme cihazları, elektronik bilgi işlem cihazları, endüstriyel cihazlar ve tıbbi cihazlar üretimidir. Şirket önce takometre ve taksimetre üretti. Ancak daha sonra önce Et ve Balık Kurumu ile birleştirildi. Ardından da bedelsiz olarak ODTÜ'ye devredildi.

4. ULAŞTIRMA - TAŞIMACILIK

Osmanlı dönemine kara, deniz ve demiryolu ulaştırmacılığı ve taşımacılığı son derece sınırlıydı. Demiryollarının güzergahı, emperyalist güçlerin ülke kaynaklarını sömürme niyet ve çabalarına göre belirlenmişti. Demiryolları yabancı şirketler tarafından yapılıyor ve işletiliyordu. Örneğin, 1856 yılında İngilizler tarafından inşasına başlanan İzmir-Aydın demiryolunun amacı, Ege Bölgesi'ndeki ihraç ürünlerini İzmir Limanı'na ucuz ve güvenli bir biçimde ulaştırmaktı. Demiryolu şirketleri, müşteri olsun olmasın, bir gelir güvencesinden yararlanıyordu. Ulaştırmada yaşanan yetersizlikler, nüfusun çok büyük bölümünü oluşturan köylülerin yaşamlarını köyün dar bakışlılığı içinde geçirmesine yol açıyordu. Erkek, ya askere gitmek, ya da köyünde geçimini sağlayamıyorsa para kazanmak için gurbete gitmek için köyünden çıkıyordu. Kadının yaşamı bir köyde geçebiliyordu. Okuma yazma bilme oranının çok çok düşük olduğu, radyonun ve televizyonun bulunmadığı koşullarda, halkın çok büyük bölümü tam bir karanlık içinde yaşıyordu.

Emperyalist güçlerin çıkarları doğrultusunda biçimlendirilmiş ulaştırma politikası nedeniyle,

- farklı etnik kökenlerden ve mezheplerden insanların kolayca seyahat ederek bütünleşmesi yoluyla ulus bilincinin ve ulusun oluşması önleniyordu;
- girdi temini ve ürünlerin pazarlanması açısından yaşanan zorluklar nedeniyle tarımın ve sanayinin gelişmesi engelleniyordu;
- bir bölgede ürün fazlası çürürken, yakın bir bölgede kıtlık yaşanıyordu;

- iç pazar bütünleşmesi gerçekleşmediğinden ulusal ekonomi gelişmiyor, farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların ortak ekonomik çıkar temelli ilişkiler geliştirmesi zorlaşıyordu;
- yerellik ve cahillik devam ediyor, yerel güç odaklarının baskılarının aşılması ve demokrasinin gelişmesi engelleniyordu;
- düşmanın saldırılarına karşı silahlı kuvvetlerin zamanında tepki verebilmesi zorlaşıyordu.

Aydınlanmanın, ulusal bütünlüğün, demokrasinin, güçlü ekonominin ve ulusal savunmanın yolu demiryollarından, karayollarından ve deniz taşımacılığından geçiyordu.

Cumhuriyet yönetimi, halkın ve ülkenin yararına bir ulaştırma politikasını yerleştirebilmek amacıyla millileştirmelere ve devletleştirmelere girişti ve nitelikli insangücü ve kaynak yetersizliğine karşın, devlet eliyle hızlı bir ulaştırma programı uyguladı.

Emperyalist güçler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin ulaştırma politikasına müdahalelerde bulunmaya başladılar¹²². Türkiye'nin ulaştırma politikasının belirlenmesi ve uygulanmasında emperyalistlerin çıkarları yine ön plana geçmeye başladı. Ancak özellikle 1991 yılından sonra bu alandaki devlet kuruluşlarının tasfiye edilmesi yoluna gidilerek, bu saldırı daha da acımasız bir biçim aldı.

Karayolu Ulaştırması ve Taşımacılığı

1923 yılında ülkede toplam yol uzunluğu 18.335 km. idi; yol kalitesi düşüktü. İç pazarın bütünleştirilmesi, farklı kökenlerden ve inançlardan insanların bir ekonomik bütünlük oluşturması ve bundan ekonomik yarar sağlaması, ülkenin kültürel bütünleşmesinin sağlanması, ülke güvenliğinin artırılması gibi amaçlarla yol yapımına hız verildi. Ülkedeki yol uzunluğu 1938 yılında 40.235 km. ve 1950 yılında da 47.080 km. olmuştu. 1950 yılındaki yolların 24.306 km.'lik bölümü devlet yolu, 22.774 km.'lik bölümü ise il yoluydu¹²³. Ayrıca, mevcut yolların kalitesi yükseltildi. Yolların bakım ve onarımı yapıldı ve kış şartlarında sistemli kar mücadelesi programları uygulandı.

Yol ağı, ulusal savunma açısından da önemliydi¹²⁴.

“İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra, yol çalışmaları savunma stratejisi gereklerine uygun biçimler almıştır. Özellikle askeri bakımdan, ulaşımın önemi göz önünde tutularak, 1941 yılında Nafia Birlikleri kurulmuştur. Birlikler, işlerin önemi ve önceliğine göre çeşitli bölgelerde çalışmıştır. Bu kuruluşlar daha sonraları Bayındırlık Birlikleri adını alarak 1945 yılına dek görevlerini sürdürmüşlerdir.”

1950 yılında Karayolları Genel Müdürlüğü kuruldu. Genel Müdürlük devlet yollarının yapımını üstlendi. 1950 yılında 24.306 km. olan devlet yolları uzunluğu, 1971 yılında 35.018 km.'ye yükseldi. Bu yolların çok büyük çoğunluğu Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından emanet usulüyle yapıldı. Ayrıca, mevcut yol ağının kalitesi yükseltildi. 1 Ocak 2004 tarihi itibarıyla Karayolları Gn.Md.'nin sorumluluğu altındaki otoyolların, devlet yollarının ve il yollarının toplam uzunluğu 63.383 km. idi. Köy yolları, orman yolları, turistik yollar ve şehiriçi yollar Karayolları Gn.Md.'nin sorumluluk alanı dışındaydı.

Karayolu ağının devlet tarafından yapılması ve korunmasının, ulusal savunma ve güvenlik açısından önemi, son yıllarda bölücü terör örgütüyle mücadelede bir kez daha ortaya çıkmıştır. Karayolları Genel Müdürlüğü ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından emanet usulüyle yapılan, onarılan ve kışın kardan-buzdan temizlenen yollarda, özelleştirme ve yerelleştirme ile birlikte büyük sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Belirli bölgelerde yolların yapım, bakım ve

¹²² Bu konuda en önemli belge bir rapordur: Amerikan Yol Heyeti, **Türkiye'nin Yol Durumu, Türkiye'ye Yardım Programı ile İlgili Amerikan Yol Heyeti Tarafından Hazırlanmıştır, Mahrem ve Zata Mahsustur**, 1948.

¹²³ Bayındırlık Bakanlığı, a.g.k., “Karayolları Genel Müdürlüğü Bölümü”, s.48.

¹²⁴ Babür, M. ve diğerleri, **Cumhuriyetin 50. Yılında Karayollarımız**, T.C.Karayolları Gn.Md. Yay., Ankara, 1973, s.40. Ayrıca bkz. Karayolları Gn.Md., **Karayolları Genel Müdürlüğü 25 Yaşında**, Ankara, 1975.

onarımında ve kardan-buzdan temizlenmesinde yaşanan gecikmeler, bölücü terör örgütünün işine yaramaktadır. 10 Temmuz 2004 günü kabul edilen 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası'nın geçici 2. maddesi ve 13 Ocak 2005 günü kabul edilen 5286 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa, köy yollarının yapım, bakım, onarım ve kardan-buzdan temizlenmesini yerel yönetimlere devrederek hem bu hizmetlerin özelleştirilme sürecini hızlandırmış, hem de çeşitli nedenlere bağlı olarak bu hizmetlerin aksamasına yol açmıştır. Büyükşehir Belediyesi Kanunu'na göre, İstanbul'da ve Kocaeli'de köy kalmamıştır; tüm köyler, büyükşehir belediyesinin mahallelerine dönüştürülmüştür. Diğer büyükşehir belediyelerinde ise, belediyenin nüfusuna göre değişen büyüklükte bir yarıçap içindeki tüm köyler, büyükşehirin mahallesi yapılmıştır. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nü kaldırarak 5286 sayılı Yasa ise, diğer yerlerde köy yollarına yönelik hizmetleri yerel yönetimin bir parçası olan il özel idaresine devretmiştir. Karayollarında devletçiliğin ulusal savunma ve güvenlik açısından önemi, önümüzdeki dönemde daha somut bir biçimde görülecektir.

Demiryolu Ulaştırması ve Taşımacılığı

Atatürk Türkiye demiryollarına da büyük önem verdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda demiryolları yabancı şirketler tarafından yapılıyor ve belirli bir kilometre garantisi ile işletiliyordu. Yabancı şirket, faaliyetleri sonucunda belirli bir geliri elde edemezse, aradaki fark Devlet tarafından ödeniyordu.

Osmanlı döneminde "yapılmış olan demiryolları, genellikle; ya imtiyazlı şirketlerin özel menfaatleri veyahut da; hattı yapan devletin gütmüş olduğu politik amaçlara dayandırılmak üzere yapılmışlardır. Örneğin, bunlardan Anadolu-Bağdat Demiryolu I. Umumi Harp'te aynı cephede müttefikimiz olan Almanya'nın Irak-Musul petrolerine politik amaçlarla ulaşması için yapımı öngörülmüş bulunmakta idi. Diğer yapılmış olan hatların tümü ise, imtiyazlı şirketlerin özel çıkarlarını temin amacına göre yapılmışlardır."¹²⁵

Demiryolları, farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanları, ortak ekonomik çıkarlar temelinde bütünleştirmek, ortak kültürel değerleri geliştirmek ve ulusal bilinci yaratmak açısından son derece önemliydi. Ayrıca, ucuz taşımacılığın ülke ekonomisine ve halkın refah düzeyinin yükseltilmesine de önemli katkıları olacaktı. Atatürk'ün 1931 yılında söyledikleri bu durumu çok güzel ifade etmektedir¹²⁶:

"Demiryolları memleketin toptan, tüfekten daha mühim bir emniyet silahıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin tespit ettiği projeler dahilinde, muayyen zamanlar zarfında vatanın bütün mıntıkları çelik raylarla birbirine bağlanacaktır. Bütün vatan bir demir kütle haline gelecektir."

Ulaştırma Bakanlığı'nın Cumhuriyetin 50. Yıldönümü vesilesiyle çıkardığı kitapta TCDD'nin önemi aşağıdaki gibi vurgulanmaktadır¹²⁷:

"Demiryolları bu sayede herşeyden önce memleketin ulaşım birliğini sağlamıştır. Sosyal, kültürel ve iktisadi gelişmesine büyük hizmet etmiştir. Ufak kasabalar şehirlere, şehirler de birbirlerine bağlanmıştır. Eski zamanlardan beri memleketin üretim yerlerinde sıkışık kalan tüketim maddeleri geniş pazarlar bulmuş ve iş imkanları, sanayi, ticaret gelişmeye başlamıştır. "Halka memleket içinde seyahat sevgisini aşıl原因an, onların memleketi tanımlarına imkan veren ilk ulaşırma vasıtası demiryolları olmuş, rayla anahatta bağlanan köy ve kasabalar dış dünyanın her türlü nimetinden faydalanmağa başlamışlardır."

Demiryollarına verilen önem, 10. Yıl Marşı'nın ilk kıtasına da yansımıştır:

**Çıktık açık alınla on yılda her savaştan,
On yılda onbeş milyon genç yarattık her yaştan;
Başta bütün dünyanın saydığı Başkumandan;
Demir ağlarla ördük Anayurdu dört baştan.**

¹²⁵ Bayındırlık Bakanlığı, **Bayındırlıkta 50 Yıl**, Ankara, 1973, s.8.

¹²⁶ Ulaştırma Bakanlığı, **Ulaştırmada 50 Yıl**, Ankara, 1973, s.33.

¹²⁷ Ulaştırma Bakanlığı, a.g.k., s.44.

Cumhuriyet döneminde demiryollarının savunma açısından büyük önemi vardı ve bu nedenle askeri demiryolu birliklerine önem verildi ve ilk olarak Afyon'da üç bölüklü bir tabur kuruldu. Bu tabur sonradan genişletildi ve demiryol alayına dönüştürüldü. Alay eratı, seferlerde işletilecek trenlerde ve yol bakımlarında yardımcı olmak üzere eğitiliyordu. Sarıkamış'ta da bir demiryolu taburu vardı ve bu taburun bir bölüğü Erzurum'da bulunuyordu. Demiryolu subayları da özel olarak yetiştiriliyordu. Demiryolu birlikleri 1949-50 yıllarında kaldırıldı.

Atatürk Türkiye'si yabancı demiryollarını millileştirdi ve devletleştirdi. Osmanlı döneminde 1856 yılından 1918 yılına kadar 3974 km. demiryolu yapıldı. 1923 yılından 1973 yılına kadarki 50 yıllık dönemde ise 4649,5 km. demiryolu yapıldı.

İlk olarak 1923 yılında kabul edilen bir yasayla, Türkiye'de bundan sonra inşa edilecek hatların devlet tarafından inşa ve işletilmesi kararlaştırıldı.

“Fakat asıl Milli Demiryol tarihimize başlangıç ve milli demiryol dava ve siyasetimize ilk adım sayılabilecek olan tarih 24 Mayıs 1924 tarihidir. Bu tarih, milli iradenin demiryoluna el koyuşunun ve milli demiryolculuğumuzun önemli ve silinmez bir başlangıç tarihidir. Bu tarihte yürürlüğe giren kanunla Hükümete, o zamana kadar muvakkat bir idare tarafından işletilen H.Paşa - Ankara, Eskişehir - Konya ve Arifiye - Adapazarı hatları ile H.Paşa Liman ve Rihtımının mukavele ve şartnamelerdeki hükümlere uygun olarak satın alınması yetkisi verilmiş, geçici idare de yerini böylece katma bir bütçe ile o zaman Nafia Vekaletine bağlı Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdüriyeti Umumiyeti adı altında kurulan ve faaliyete geçen yeni ve daimi idareye bırakmıştı.”¹²⁸

İmtiyazlı şirketlere ait iken Atatürk Türkiye'si tarafından millileştirilen ve devletleştirilen demiryolu hatları şunlardı ¹²⁹: Sarıkamış - Rus Hududu (1937), Erzurum - Sarıkamış(1937), Anadolu-Bağdat (Anadolu kısmı)(1928), Mersin-Adana (1928), İzmir- Kasaba (1934), İzmir-Aydın (1935), Mudanya-Bursa, Şark Demiryolları, Samsun-Çarşamba(1933).

Atatürk döneminde yapılan demiryolları ise şöyledir (Hattın açılış tarihi parantez içinde belirtilmektedir): Ankara - Kayseri (1927), Kayseri - Sivas (1930), Fevzipaşa - Malatya (1931), Samsun-Sivas (1932), Kütahya - Balıkesir (1932), Ulukışla - Kayseri (1933), Malatya - Ergani (1934), Irmak - Filyoz (1935), Ergani - Diyarbakır (1935), Afyon - Karakuyu (1936), Isparta - Bozanönü (1936), Sivas - Çetinkaya (1937), Malatya - Çetinkaya (1937), Çetinkaya - Erzincan (1938).

Atatürk Türkiye'si hem imtiyazlı yabancı demiryolu şirketlerinin sömürüsüne ve hakimiyetine son verdi, hem de yurdu demirağlarla örerek, ülkeyi askeri açıdan güçlendirdi, iç pazarın bütünleşmesine ve gelişmesine ve ulusal bilincin ve bütünlüğün güçlendirilmesine önemli katkılarda bulundu.

TCDD 1924 yılında bir kamu kuruluşu olarak oluşturuldu. 1980'li yılların başlarında TCDD'nin dört önemli fabrikası vardı. Eskişehir Fabrikası 1894 yılında cer atelyesi olarak kurulmuştu. Atelye 1929 yılında bir fabrikaya dönüştürüldü ve makas, köprü ve çelik üretimine başladı. Sivas Fabrikası, vagon ve lokomotif onarımı amacıyla 1939 yılında; Ankara Fabrikası, motorlu trenleri ve elektrojen gruplarını onarmak için 1944 yılında; Adapazarı Vagon Fabrikası ise 1951 yılında kuruldu.

Atatürk'ün demiryolu politikası 1950'li yıllardan itibaren ikinci plana itildi. Demiryolları kasıtlı olarak ihmal edildi. Dünya yeniden demiryollarına büyük ağırlık verirken, Türkiye'de yeni yatırım yapılmadı. Bazı hatlar kapatıldı. 1980'li ve 1990'lı yıllarda ise TCDD'nin özelleştirilmesi gündeme geldi. 1990'lı yıllarda bir ara TCDD'nin Sivas, Adapazarı ve Eskişehir Fabrikaları özelleştirilecek kuruluşlar listesine alındıysa da, bunlar sonra bu listeden çıkarıldı.

Deniz Ulaştırıcılığı ve Taşımacılığı

¹²⁸ Ulaştırma Bakanlığı, **Ulaştırmada 50 Yıl**, Ankara, 1973, s.42-43.

¹²⁹ Derin, H., **Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul, 1940, s..144; Bayındırlık Bakanlığı, **Bayındırlıkta 50 Yıl**, Ankara, 1973, s.9.

Osmanlı Devleti döneminde denizde yolcu taşımacılığı 1843 yılında kurulan ve bir kamu kuruluşu olan Fevaidi Osmaniye tarafından gerçekleştiriliyordu. Fevaidi Osmaniye, İstanbul Boğazında ve Adalara yolcu taşıyordu¹³⁰. Bu kuruluşun adı 1870 yılında İdare-i Aziziye olarak değiştirildi. 1878 yılında İdare-i Mahsusa kuruldu. Bu şirket ile Şirket-i Hayriye İstanbul'da vapurlarla yolcu taşımacılığını üstlendi. İdare-i Mahsusa'nın adı 1910 yılında Osmanlı Seyrüsefain İdaresi'ne dönüştürüldü.

1923 yılında ise 597 sayılı Yasayla bu kuruluşun adı Türkiye Seyrüsefain İdaresi olarak değiştirildi. 1923 sonrasında yeni gemiler alındı, yeni hatlar açıldı.

19 Nisan 1926 gün ve 815 sayılı Yasayla, Türkiye sahillerinin bir noktasından diğerine deniz ulaşımı Türk sancağı taşıyan gemilerin dışındakilere yasaklandı; liman hizmetleri ile ilgili işletmelerin yalnızca Türk vatandaşlarına açık tutulması kararlaştırıldı; Türk karasuları içinde balıkçılık, süngercilik, v.b. işleri yapmak ve bu işlerde işçi olarak çalışmak, kaptanlık, çarkçılık, tayfalık gibi görevleri yerine getirmek yine yalnızca Türk vatandaşlarına bir hak olarak verildi. Bu alanda bir millileştirme yapıldı.

9 Temmuz 1932 gün ve 2068 sayılı Yasayla (Türkiye İskele ve Limanları Arasında Posta Seferleri Hizmetinin Devlet İdaresine Alınmasına Dair Kanun), limanlar ve iskeleler arasında düzenli posta seferleri Devletin tekeline geçti. Elinde gemisi olup limanlar ve iskeleler arasında yolcu ve yük taşıyanlar, gemilerini belirli bir fiyat üzerinden Devlete satmaya mecbur tutuldu. Bu koşulu kabul etmeyenler, gemilerini başka ülkelere satma konusunda serbest bırakıldı. 29 Mayıs 1933 gün ve 2239 sayılı Yasayla (Denizyolları İşletme Kanunu) bu düzenleme bir parça yumuşatıldı.

31 Mayıs 1933 gün ve 2248 sayılı Yasayla Türkiye Seyrüsefain İdaresi üçe ayrıldı: (i) Denizyolları İşletmesi, (ii) A.K.A.Y. İşletmesi, (iii) Fabrika Havuzlar İşletmesi. Bu yıllarda A.K.A.Y. idaresi, yeni gemiler inşa ettirdi; Şirketi Hayriye'den iki gemi ve Anadolu-Bağdat Denizyolları'ndan üç gemi satın aldı. 27.12.1937 gün ve 3295 sayılı Yasayla Denizbank kuruldu. Denizyolları İşletmesi, A.K.A.Y. İşletmesi, Fabrika Havuzlar İşletmesi, Vangölü İşletmesi ve ayrıca İstanbul, İzmir ve Trabzon Liman İşletmeleri bu kuruluşa bağlandı. Denizbank girişimi başarılı olamadı. Bunun üzerine, 7.6.1939 gün ve 3633 sayılı Yasayla Devlet Denizyolları ve İşletmeleri Umum Müdürlüğü ile Devlet Limanları Umum Müdürlüğü kuruldu. Bu işletmeler çeşitli değişikliklerden sonra 1952 yılında Denizcilik Bankası T.A.O.'ya dönüştü. Şirket, bankacılığın yanı sıra, denizyolları işletmesi, İstanbul Şehir Hatları İşletmesi, İzmir Körfez Hattı işletmesi ve Van Gölü İşletmesi'ni üstlendi. İstanbul, İzmir, Trabzon ve Giresun Limanları ile Haliç (İstanbul), Camialtı (İstanbul), Hasköy (İstanbul), İstinye (İstanbul), Alaybey (İzmir) ve Pendik (İstanbul) Tersaneleri de Denizcilik Bankası'na bağlandı.

10.6.1936 gün ve 3025 sayılı Van Gölü İşletmesi Kanunu ile Van Gölü'nde 5 veya daha küçük tonluk araçlarla yapılan nakliyat hariç tüm nakliyat ve iskele, rıhtım, antrepo yapım ve işletimi devlet tekeline devredildi. Kurulan Van Gölü İşletme İdaresi, ayrıca, gölün doğal servetlerini ve kendi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla göl etrafındaki madenleri Etibank'la birlikte işletebilecekti.

1913 yılında İtalyanlara Haliç'te gemi işletmeciliği imtiyazı verilmişti. İtalyanlar 17 gemiyle sefer yapıyorlardı. 23 Kasım 1935 günü bu imtiyaz kaldırıldı, İtalyanların gemileri millileştirilip devletleştirildi ve İstanbul Belediyesi'ne devredildi. Daha sonra da 16 Temmuz 1941 günü Devlet Denizyolları ve Limanları Umum Müdürlüğü'ne verildi.

1945 yılında ise Şirketi Hayriye devletleştirilerek Devlet Deniz Yolları ve Limanları İşletmesi'ne katıldı.

¹³⁰ Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, **Türkiye Denizcilik İşletmeleri 1986 Yılı Raporu**; Denizcilik Bankası T.A.O. Araştırma Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, **Denizcilik Bankası T.A.Ş. Hakkında Genel Bilgiler**, 1981.

1981 yılında Denizcilik Bankası T.A.O.'nun durumu aşağıda sunulmaktadır ¹³¹: Denizyolları İşletmesi'nde 4 yolcu/yük gemisi, 4 yolcu gemisi, 6 feribot ve 3 araba vapuru bulunuyordu. Bu gemilerde 1594 kişi çalışıyordu. Bu gemilerle iç ve dış hatlarda yolcu taşınıyordu. Şehir Hatları İşletmesi'nde 59 yolcu vapuru, 15 araba vapuru ve 6 hizmet aracı vardı. Bu vapurlarda 3475 kişi çalışıyordu. Bu vapurlarla İstanbul, İzmit, Yalova bölgelerinde yük ve yolcu taşınıyordu. İzmir Körfez İşletmesi'nde 8 yolcu vapuru vardı ve bu vapurlarda 1173 kişi çalışıyordu. Vangölü İşletmesi'nde 7 gemi vardı. Bu gemilerde toplam 404 kişi çalışıyordu. İstanbul, Tekirdağ, İzmir, Kuşadası, Antalya, Trabzon, Hopa, Giresun, Ordu limanlarında toplam 4405 kişi istihdam ediliyordu. Haliç Tersanesi'nde 1633 kişi, Camialtı Tersanesi'nde 1253 kişi, İstinye Tersanesi'nde 1058 kişi, Alaybey Tersanesi'nde 416 kişi ve Pendik Tersanesi'nde 286 kişi çalışıyordu.

Denizde yük taşımacılığı 1926 yılından itibaren çeşitli kamu kuruluşları tarafından üstlenildi. Daha önceleri Şilepçilik İşletmesi Müdürlüğü olarak faaliyet gösteren birim, 18.6.1955 tarihinde Denizcilik Bankası Deniz Nakliyatı T.A.Ş. adını aldı.

Denizcilik Bankası T.A.O. 1984 yılında Türkiye Denizcilik İşletmeleri'ne dönüştürüldü. Ayrıca, işletme bünyesindeki tersaneler 1985 yılı başından itibaren Türkiye Gemi Sanayii A.Ş.'ne devredildi. İşletme'nin İzmit Körfezi'ndeki gemileri 1998 yılında İzmit Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'na, İzmir'deki gemileri 2000 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'na, İstanbul'daki şehir hatları sistemi ve gemileri de 2005 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'na devredildi. Diğer gemileri de çeşitli kamu kurumlarına dağıtıldı. Böylece, Türkiye Denizcilik İşletmeleri yerelleştirilmiş oldu.

2005 yılı ortalarında Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş.'nin elinde Denizyolları İşletmesi ile İstanbul, Kabatepe, Gökçeada ve İzmir Limanları ve Türkiye Gemi Sanayii A.Ş.'nin katılması sonucunda Haliç ve Camialtı Tersaneleri bulunuyordu. Bu işletmelerin de özelleştirilmesi için çalışmalar sürdürülüyordu.

Limanlar

Osmanlı döneminde yapılan limanlar ağırlıklı ihracat-ithalat amaçlıydı ve yabancıların denetimindeydi.

1923 yılında İstanbul'da 788 m. boyunda Galata ve 375 metre boyunda Sirkeci Eminönü rıhtımları ile İzmir, Zonguldak ve Derince'deki ufak çapta gemilerin yanaşabileceği rıhtımlardan başka liman ve kıyı tesisi yoktu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle Doğu Karadeniz'de karayolu ve demiryolu bulunmadığından, yolculukların gemiyle yapılması gerekiyordu; ancak rıhtım veya iskele bulunmadığından, yolcular ve eşyalar açık denizde demirleyen vapura kayık ve mavnalarla yüklenip boşaltılıyordu. Özellikle fırtınalı havalarda bu uygulama ciddi can ve mal kayıplarına yol açıyordu. Örneğin, Mersin Limanının yapımı öncesinde bir fırtınada Mersin açıklarında 11 yük mavnası batmıştı ¹³².

Cumhuriyet döneminde iç pazarın bütünleşmesi; insan ve mal hareketliliğinin artması; ülkenin savunma gücünün ve yeteneğinin geliştirilmesi amacıyla iskeleler ve ardından limanlar inşa edildi. Limanların bir bölümü TCDD'ye, bir bölümü ise Denizcilik Bankası'na bağlıydı.

14 Nisan 1925 gün ve 618 sayılı Limanlar Kanunu, Türkiye'deki limanların idare ve bakımını Devletin sorumluluğu altına veriyordu. Hükümet, sermayesini kısmen bütçeden sağlayarak, her limanda bir Türk Anonim Şirketi oluşturmaya yetkiliydi. Bu şirket, limandaki su ve kömür dağıtımını, yükleme ve boşaltma işlerini düzenleyecekti.

¹³¹ Denizcilik Bankası T.A.O. Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, **Denizcilik Bankası T.A.O. Hakkında Genel Bilgiler**, 1981.

¹³² Bayındırlık Bakanlığı, a.g.k., s.49.

18.6.1934 gün ve 2521 sayılı Liman İşlerinin Hükümetçe İdaresine Dair Kanun ile sermayesinin dörtte üçü devlete intikal etmiş bulunan limanların devlet işletmesi haline dönüştürülmesi sağlandı. Bu Yasanın kabulünün hemen ardından İzmir Liman Şirketi tasfiye edildi. İstanbul Liman Şirketi'nin tasfiye işlemleri de bir süre sonra tamamlandı. 10.6.1936 gün ve 3023 sayılı İstanbul ve İzmir Limanlarının Sureti İdaresi Hakkında Kanunla, İstanbul ve İzmir limanlarının çalışmaları düzenlendi.

27.12.1937 gün ve 3295 sayılı Yasayla Denizbank oluşturuldu. Bu kuruluş, Deniz Yolları İşletmesi Umum Müdürlüğü'nün yanı sıra İstanbul, İzmir ve Trabzon Liman İşletme İdarelerini, Tahlisiye Umum Müdürlüğünü, Van Gölü İşletme İdaresini ve diğer bazı işleri biraraya getirdi. Ancak daha sonra Denizbank lağvedilerek, 7.6.1939 gün ve 3633 sayılı Yasayla Devlet Deniz Yolları ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü oluşturuldu (Devlet Denizyolları ve Devlet Limanları Müdürlüklerinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun).

İskenderun Limanı 14.8.1942 gün ve 4301 sayılı kanunla TCDD idaresine devredildi ve ardından genişletildi.

Samsun Limanı iskelelerden oluşuyordu ve 1944 senesinde TCDD tarafından işletmeye açıldı. 1954 yılında liman inşaatına başlandı ve liman 1960 yılının sonlarında bitirildi.

Haydarpaşa Limanı 31.5.1927 gün ve 1042 sayılı Kanunla TCDD'ye devredildi. 1953 yılından 1967 yılına kadar süren çalışmalarla büyütüldü.

Mersin Limanı 20.8.1942 gün ve 4303 sayılı Kanunla TCDD'ye devredildi. 1954 yılından 1965 yılına kadar süren çalışmalarla büyük bir liman yapıldı. Mersin Limanı'nın işletme hakkının 36 yıl süreyle özelleştirilmesi konusundaki ihale 2005 yılı ortalarında gündeme geldi. Liman-İş Sendikası üyesi işçiler 2005 yılı Temmuz ayında özelleştirmeye karşı işyeri işgal ettiler ve diğer limanlardaki işçilerin de desteğiyle çeşitli eylemler örgütlediler. Ancak Mersin Limanı ihalesi 2005 yılı Ağustos ayında sonuçlandırıldı.

Derince Limanı 1924 yılından itibaren TCDD tarafından işletildi.

Bandırma Limanı uzun süre Bandırma Belediyesi tarafından işletildi. 15.4.1969 tarihinde TCDD'ye devredildi.

Bir Fransız şirketi (Gifret Şirketi) 1875 yılında İzmir Limanının yapımına başladı ve 1877 yılında inşaatın bitmesi sonrasında 1919 yılına kadar limanı işletti. Bu arada, 1884 yılında Şirket-i Hamidiye isimli şirket kurularak çeşitli vapur iskeleleri inşa ettirdi ve bu iskeleler arasında yolcu vapuru seferlerine başladı. 15 Mayıs 1919 günü İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilince, Hamidiye Şirketi kaldırılarak, bu şirketin imtiyazları Gifret Şirketi'ne devredildi. 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir kurtarıldı ve Gifret Şirketi'nin körfez vapurlarına ilişkin imtiyazları alındı ve Uşakzade Muammer Bey'e devredildi (millileştirme). 5 Ağustos 1925 tarihinde ise İzmir Liman ve Körfez İşleri İnhisarı T.A.Ş. kuruldu ve Gifret Şirketi'nin ve Uşakzade Muammer Bey'in tüm imtiyazları ve şirket varlıkları devletleştirildi. Yabancılara ait İzmir Rıhtım Şirketi (İzmir rıhtımı ve rıhtımdaki tramvay) ise 12.6.1933 gün ve 2309 sayılı Yasayla millileştirildi ve devletleştirildi. 8 Ağustos 1934 tarihinde de İzmir Liman İşletmeleri Umum Müdürlüğü kuruldu. Daha sonra yaşanan bazı değişikliklerin ardından, İzmir Limanı, Denizcilik Bankası T.A.O.'nın İzmir İşletmesi Müdürlüğü oldu.

İstanbul Limanı'nın yapımına 1879 yılında başlandı. İnşaatı M.Marius Michel isimli bir Fransız üstlendi. Limanın yapımı karşılığında limanın 75 yıllık kullanım hakkının verilmesi öngörülüyordu. Ancak bu çalışmada çeşitli sorunlar çıktı. 1890 yılında yabancı sermayeli İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo Şirketi kuruldu ve limanın işletme imtiyazı 85 yıllığına bu şirkete verildi. Şirket, bu kullanma imtiyazı karşılığında Galata, Sarayburnu, Sirkeci ve Haliç limanlarını inşa edecekti. Cumhuriyet döneminde önce liman kara hizmetleri devletleştirildi. 29 Temmuz 1925 tarihinde çıkarılan bir kararnameyle, liman kara hizmetleri İstanbul Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi'ne devredildi. 23 Aralık 1934 gün ve 2665 sayılı Kanunla da bu şirket millileştirildi ve devletleştirildi ve İstanbul Liman İşleri Müdürlüğü haline getirildi. Bazı ara

aşamaların ardından bu birim de Denizcilik Bankası T.A.O.'nun İstanbul Liman İşletmesi haline geldi. İstanbul Rihtım, Dok ve Antrepo T.A.Ş. ise 23.12.1934 gün ve 2659 sayılı Yasayla millileştirildi ve devletleştirildi.

Trabzon Limanı, doğu illerinin denize açıldığı yer olması açısından da önemlidir. Liman, 6 Haziran 1926 tarihinde Trabzon Liman İnhisarı adıyla işletmeye açıldı. 1 Ekim 1937 gün ve 3023 sayılı Kanunla İstanbul Liman İşletmesi Umum Müdürlüğü'nün bir işletmesi haline getirildi. Bazı ara aşamaların ardından Denizcilik Bankası T.A.O. Trabzon İşletmesi oldu. Liman, 20.11.2003 tarihinde özelleştirildi.

Giresun Limanı ise 1954 yılında işletmeye açıldı. Liman, 30.06.1997 tarihinde özelleştirildi.

Hopa Limanı, Antalya Limanı, Tekirdağ Limanı, Ordu Limanı, Alanya Limanı, Kuşadası Limanı, Güllük Limanı, Dikili Limanı Türkiye Denizcilik İşletmeleri Gn.Md. tarafından işletiliyordu ¹³³. Hopa Limanı 17.06.1997 tarihinde; Antalya Limanı 31.08.1998 tarihinde; Tekirdağ Limanı 17.06.1997 tarihinde; Ordu Limanı 30.06.1997 tarihinde; Alanya Limanı 28.11.2000 tarihinde; Kuşadası Limanı 02.07.2003 tarihinde; Dikili Limanı 20.11.2003 tarihinde, Sinop Limanı 30.06.1997 tarihinde; Marmaris Limanı 26.01.2001 tarihinde özelleştirildi. Çeşme Limanı'nın özelleştirilmesi de 2003 yılında gerçekleştirildi.

Rize Limanı, Türkiye Denizcilik İşletmeleri Gn.Md. adına Rize Belediyesi tarafından işletiliyordu. 06.08.1997 tarihinde özelleştirildi.

Limanlarda çalışan işçilerin örgütlü bulunduğu Liman-İş Sendikası, limanların özelleştirilmesine karşı 2005 yılı Temmuz ayında yayımladığı broşürde şunları söylüyordu ¹³⁴ :

“Limanlar bir ülkenin dünyaya açılan kapılarıdır. Limanlar bir ülkenin stratejik kurumlarıdır. Limanlarda egemenliğini yitirmiş bir ülke, ulusal egemenliğini de yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalır ve sömürgeleşmenin yolu açılır. Limanların satılması demek, egemenlik haklarımızdan vazgeçilmesi demektir. Limanların satılması, ülkenin ve halkın satılması demektir.”

Hava Ulaştırıcılığı ve Taşımacılığı

Türk Hava Yolları'nın ilk biçimi 20.5.1933 gün ve 2186 sayılı Yasaya dayanılarak 1 Haziran 1933 tarihinde Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi adıyla oluştu. Bu birim, Milli Müdafaa Vekaleti'ne bağlıydı. Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi, Türkiye içindeki hava taşımacılığını tekeline aldı. 3.6.1938 gün ve 3424 sayılı Yasayla bu kuruluşun adı Devlet Hava Yolları Umum Müdürlüğü oldu ve yurtiçi hava taşımacılığında tekel durumu sürdürüldü. 1.3.1956 tarihinde ise Türk Hava Yolları A.O. oldu. Türk Hava Yolları'nın yer hizmetleri, HAVAŞ, ikram hizmetleri ise USAŞ tarafından yerine getiriliyordu.

Hava taşımacılığının yer hizmetleri (HAVAŞ) 17.4.1995 tarihinde özelleştirildi; başka özel şirketlerin de havaalanlarında yer hizmeti vermesine olanak sağlandı.

USAŞ'ın hissesinin yüzde 70'i ise yabancı bir havayolu şirketi olan SAS'a satıldı.

2005 yılı ortalarında THY'nin iç hatlarda pazar payı yüzde 76, dış hatlarda pazar payı ise yüzde 42 düzeyindeydi.

Birçok ülkede en önemli havayolu şirketi devlete ait olmakla birlikte, THY'nin özelleştirilmesi için büyük çaba harcandı. THY, 22.8.1990 tarihinde özelleştirme kapsamına alındı. 2005 yılı ortalarında özelleştirme çalışmaları sürdürülüyordu.

5. ELEKTRİK – GAZ – SU SAĞLANMASI VE KENTİÇİ TAŞIMACILIK

¹³³ Ulaştırma Bakanlığı Liman ve Deniz İşleri Dairesi Başkanlığı, **Türkiye Limanları Fiziki Bilgileri**, Ankara, 1986.

¹³⁴ Liman-İş, **Egemenlik ve Bağımsızlığın Göstergesi Limanlar Ülkemizin Kapılarıdır - Satılamaz**, Ankara, 2005.

Elektrik Üretimi, İletimi ve Dağıtımı

Elektriğin üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticareti, hem ülke ekonomisinin rekabet gücü, hem halkın refah düzeyi, hem de ulusal bütünlük açısından son derece önemlidir.

Türkiye’de elektriğin üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticaretinde 1935 yılından 1993 yılına kadar devletçilik ve merkezileşme yaşandı. 1993 yılından itibaren yerelleşme ve özelleşme uygulamaları gündeme geldi. Bu alandaki politika değişikliği, Türkiye’ye yönelik saldırı ile uyum içindedir.

Osmanlı döneminde önemli kentlerin elektrik gereksiniminin karşılanması, yabancı şirketlerin elindeydi. Bu durum, Cumhuriyet’in ilk yıllarında da devam etti. Büyük illerde yabancı şirketler, bazı küçük yerleşim birimlerinde ise belediyeler elektrik üretimi, dağıtımı ve ticaretini gerçekleştiriyordu. Ancak Türkiye Cumhuriyeti, 1935 yılında elektrik sorununa el attı.

İstanbul’da elektrik üretimi ve dağıtımı yetkisi ilk olarak Rumeli yakası için Macar sermayeli Ganz Anonim Elektrik Şirketi’ne 1 Ekim 1910 tarihinde 50 yıllığına verildi¹³⁵. Ganz Anonim Elektrik Şirketi 1911 yılında Banque Generale de Credit Hongrois ve Banque de Bruxelles bankalarıyla birlikte Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi’ni kurdu. Şirket önce Kabataş’ta elektrik üretimine başladı. 29 Mayıs 1917 tarihinde ise Silahtarağa’da bir santral kurarak 11 Şubat 1914 tarihinde İstanbul tramvaylarına ve 14 Şubat 1914 tarihinde de şebekeye ve abonelere elektrik vermeye başladı. Şirket 17 Haziran 1923 tarihinde Ankara’daki Hükümet ile bir anlaşma yaparak, o güne kadar elde ettiği hak ve çıkarlarını yeni Hükümete kabul ettirdi ve onaylattı. Şirketin adı Türk Anonim Elektrik Şirketi olarak değiştirildi. 7 Eylül 1926 tarihli bir sözleşme ile de şirketin imtiyaz süresi 28 Aralık 1993 tarihine kadar uzatıldı.

İstanbul’da Anadolu yakasında elektrik üretim ve dağıtımı 18 Eylül 1924 tarihinde yapılan bir sözleşme ile Kadıköy Gaz Şirketi’ne verildi. Bu şirket 1926 yılında İstanbul Havagazı Şirketi’ni de alarak İstanbul Havagazı ve Elektrik ve Teşebbüsâtı Sınaiye Türk Anonim Şirketi’ni kurdu. Şirketin sermayesi Fransızlara aitti. Şirketin kısaltılmış adı SATGAZEL’di (Societe Anonyme Turqui de Gaz et d’Electricite a İstanbul et d’Entreprises Industrielles).

İstanbul Havagazı ve Elektrik ve Teşebbüsâtı Sınaiye Türk Anonim Şirketi (SATGAZEL) dağıttığı elektriği Rumeli yakasındaki Türk Anonim Elektrik Şirketi’nden alıyordu. 20 Nisan 1931 tarihinde Hükümet ile bu iki yabancı şirket arasında bir anlaşma yapıldı. SATGAZEL kendisine tanınmış olan elektrik dağıtım imtiyazını Türk Anonim Elektrik Şirketi’ne devretti.

Bu yabancı sermayeli şirketin uygulamaları Türkiye’ye zarar vermeye başladı. Yurtdışına istediği gibi kar transfer edemeyen şirket, **“birer vesile ile taahhütlerini ihmal ediyor ve fenni icaplara zahiren uygun göstermeğe çalıştığı bazı eski tesisatını ufak tefek tamiratla idameye çalışıyordu... Hükümetin günden güne artan uyanıklığı ve tedbirleri karşısında şirketin menfaati ve vaziyeti sarsılmağa başlamıştı. Bazı taahhüt ve anlaşmalara karşı şirketin aykırı hareketlerini gören hükümet, nihayet meseleyi esaslı bir surette halletmek üzere şirketle giriştiği müzakere neticesinde şirketi satın almaya karar verdi.”**¹³⁶

Türk Anonim Elektrik Şirketi, Hükümetle şirket arasında yapılan sözleşmenin 22.6.1938 gün ve 3480 sayılı yasayla onaylanması üzerine, 1 Temmuz 1938 tarihinde millileştirildi ve devletleştirildi.

Bu dönemde İzmir’de bir Belçika şirketi; Edirne, Tekirdağ, Bursa, Balıkesir, Kastamonu ve Gaziantep’te İtalyan Marelli Şirketi; Antalya, Konya, Ödemiş ve Diyarbakır’da Macar Ganz Şirketi; Ankara’da Alman AEG Şirketi; Ordu, Samsun ve Giresun’da Alman Bergman Şirketi elektrik üretim ve dağıtımı yapıyordu.

¹³⁵ TEK, 50. Yıl, Ankara, 1973

¹³⁶ Dinçel, Adnan, “Türkiye’de Elektriklendirme Hizmetlerinin Anı ve Belgelerle Tarihçesi,” TEK, 50. Yıl, Ankara, 1973.

Hükümet 1935 yılında yeni bir enerji politikası belirleyerek, imtiyazlı şirketlerin elindeki tesisleri satın almaya başladı. Bu şirketlerin hepsi millileştirildi ve devletleştirildi. Ankara Elektrik, Ankara Havagazı ve Adana Elektrik Türk Anonim Şirketleri 5.7.1939 gün ve 3688 sayılı Yasayla, Bursa ve Müttehit Elektrik T.A.Ş. 5.7.1939 gün ve 3689 sayılı Yasayla, Bursa ve Mersin Elektrik T.A. Şirketleri ise 19.7.1943 gün ve 4483 sayılı Yasayla millileştirildi ve devletleştirildi¹³⁷.

1923-1935 döneminde ülkenin çeşitli bölgelerinde elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticareti ile uğraşmak üzere yerel şirketler kuruldu. Bunların biri dışında tümü daha sonraki yıllarda kapandı. Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş., 18 Ağustos 1926 gün ve 4022 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi çerçevesinde 11.10.1926 tarihinde imzalanan imtiyaz sözleşmesine dayanarak kuruldu ve günümüzde de çalışmalarını sürdürmektedir. 2005 yılı ortalarında şirket hissesinin yüzde 34'ü Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne, yüzde 27'si D.Finans Kiralama A.Ş.'ye, yüzde 20'si TETAŞ Genel Müdürlüğü'ne, yüzde 9'u Belediye Ekmekçilik Sanayi'ne, yüzde 5'i de TES-İŞ Sendikası'na aitti.

14.6.1935 gün ve 2805 sayılı yasayla, maden ve elektrik enerjisi alanında faaliyet gösterecek Etibank ve aynı yıl 2819 sayılı yasayla Elektrik İşleri Etüd İdaresi kuruldu. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA), ülkemizin yeraltı kaynaklarını belirliyordu. Elektrik İşleri Etüd İdaresi (EİEİ) su kaynaklarını inceliyor ve Türkiye'nin elektrikleştirilmesi planını hazırlıyordu. Etibank da bu araştırmalar temelinde biçimlendirilen plan ve programları hayata geçiriyordu.

Yabancı şirketlerin millileştirilmesi ve devletleştirilmesinin ardından, Etibank'ın elektrik üretme çalışmaları yoğunlaştırıldı.

Bu arada, 1953 yılında Çukurova Elektrik T.A.Ş. ve 1956 yılında Kepez Elektrik A.Ş. kuruldu.

Türkiye 1952 yılında Dünya Bankası'ndan (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) 25,2 milyon dolarlık bir kredi aldı. Kredinin önkoşulu, krediyle yapılacak Seyhan Barajı ve Hidroelektrik Santralі'nin özel kesimce işletilmesiydi. Bu amaçla kurulan Çukurova Elektrik T.A.Ş.'nin hisselerinin yüzde 51'i Etibank'a aitti. Ancak yıllar içinde sermaye artırımında kamunun katkısı kısıtlanınca, devletin hissesi yüzde 11,5 düzeyine geriledi. Bu hisse 16 Şubat 1993 tarihinde Uzan Grubu'na ait Rumeli Elektrik A.Ş.'ye satıldı. Böylece Çukurova Elektrik özelleştirilmiş oldu. Ancak, yapılan usulsüzlükler nedeniyle, Bakanlar Kurulu'nun 12.06.2003 gün ve 2003/5712 sayılı Kararı ile Çukurova Elektrik A.Ş. devlete devredildi (devletleştirildi)¹³⁸.

1956 yılında ise Antalya ve civarında elektrik üretimi ve dağıtımında Kepez Elektrik A.Ş. yetkili kılındı. Şirket 1993 yılına kadar bölgenin elektrik gereksinimini başarılı bir biçimde karşıladı. Ancak, sermaye artırımlarında kamunun katkısı kısıtlandığından, kamunun payı 1993 yılında yüzde 25,39 düzeyine geriledi. Bu pay da 16 Şubat 1993 tarihinde Uzan Grubu'na bağlı Rumeli Elektrik A.Ş.'ye satıldı. Ancak, Bakanlar Kurulu'nun 12.06.2003 gün ve 2003/5712 sayılı Kararı ile imtiyaz iptal edildi ve şirket devletleştirildi¹³⁹.

25 Ekim 1970 tarihinde ise Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) kuruldu ve Etibank'ın bu alandaki birimleri TEK'e devredildi. TEK'in görevleri, Türkiye'nin genel elektrikleştirilmesine ilişkin plan ve programları düzenlemek; elektriğin üretim, iletim, dağıtım ve ticareti için gerekli her çeşit etüd ve projelerle inşaat ve tesisleri yapmak, yaptırmak, istatistiki bilgileri toplamak; tesisleri işletmek; köy elektrikleştirilmesi hizmetlerini uygulamak; elektrik malzemesi yapımı konusunda iştiraklerde bulunmaktı.

TEK'in önemli başarılarından biri, "enterkonnekte sistem" adı verilen ulusal elektrik ağının oluşturulmasıdır. Bu uygulamaya göre, TEK tarafından üretilen elektrik, ulusal elektrik sisteminde yer alan enerji nakil hatları vasıtasıyla tüm illere dağıtılmaktaydı. Böylece, belirli bir bölgede üretilen elektriğin o bölgede tüketildiği birbirinden kopuk yapılardan, ulusal sisteme geçildi.

¹³⁷ Dinçel, A., a.g.y., s.98-99; Avcioğlu, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın**, Bilgi Yay., Ankara, 1968, s.216-7..

¹³⁸ Türkoğlu, Gültekin, Çukurova Elektrik T.A.Ş. (ÇEAŞ), **EMO Dergisi**, No.419.

¹³⁹ EMO, "ÇEAŞ, KEPEZ ve Son Yirmi Yıllık Enerji Politikalarının İflosu," 12.06.2003 tarihli basın açıklaması.

1982 yılında kabul edilen 2705 sayılı Kanunla, belediyelerin ve köy elektrik birliklerinin elektrik tesisleri Türkiye Elektrik Kurumu tarafından devralındı; yerel yönetimlerin elindeki üretim olanakları, merkezi devlete devredildi. Belediyeler TEK'ten elektrik alarak kullanıcılara satıyorlardı. Ancak bu uygulamaların da sakıncaları görüldüğünden, bu alanda da yerel yönetimlerin elindeki yetki kısıtlandı; Türkiye Elektrik Kurumu belediyeleri aradan çıkardı ve kullanıcılara elektriği kendisi doğrudan satmaya başladı¹⁴⁰.

1935 yılından 1993 yılına kadar elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticaretinde devletçilik büyük başarılar elde etti. Yapılan termik santraller ve hidroelektrik santralleri ile ülkenin elektrik gereksinimi karşılandı. Özellikle köylere elektrik götürülmesinde büyük başarılar elde edildi. 1964 yılında ülkedeki toplam 35.850 köy ve beldeden yalnızca 250'sinde (% 0,70) elektrik vardı. 1993 yılında köylerin ve beldelerin yüzde 99,96'sında elektrik bulunuyordu.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 30 yıllık dönemde, devletçilik sayesinde, köylünün üretimde ve evinde kullanacağı elektriği köylünün ayağına götürdü. Köylünün yaşamında çok büyük değişiklikler yapan elektriği belirli bir etnik kökenden veya inançtan insanların yönetimde bulunduğu belediyenin veya özel bir şirketin değil, merkezi devletin götürmüş olması, ulusal bilinç ve bütünlük açısından son derece önemlidir.

Dünyada ve bölgemizde 1989-1991 döneminde gündeme gelen köklü siyasal değişikliklerin ardından emperyalist güçlerin dayatmaları başladı ve dayatmalardan biri de Türkiye'nin elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticaret sisteminin kökten değiştirilmesine ilişkindi. İstenen, yerelleşme ve özelleşmeydi.

İlk saldırı 1993 yılından önce başladı; ancak ilk yıllarda çok etkili olmadı. 1984 yılında kabul edilen 3096 sayılı Yasa ile TEK dışındaki kuruluşların elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımını yapmasının önü açıldı. Bu Yasa'ya dayanılarak İstanbul'da Anadolu yakasının elektrik dağıtım işi 1989 yılında AKTAŞ'a devredildi. Hukukdışı uygulamalar yargıya yapılan başvurular sonucunda engellendi ve elektrik dağıtım işi 1998 yılında yeniden kamuya döndü.

Bakanlar Kurulu, 12.08.1993 günlü kararıyla Türkiye Elektrik Kurumu'nu, Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş. (TEAŞ) ve Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ) olarak ikiye böldü. TEAŞ ve TEDAŞ 1994 yılında tüzel kişilik kazandı.

1994 yılında kabul edilen 3996 sayılı Yasa ile, bazı hizmetlerin Yap-İşlet-Devret (YİD) modeli ile yaptırılması hedeflendi. Ancak bu konuda da yargıdan çıkan olumsuz kararlar nedeniyle, 1996 yılında 8269 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Yap-İşlet (Yİ) modeli uygulamaya sokuldu. Hükümetler, TEAŞ'ın ve TEDAŞ'ın özelleştirilmesi için çeşitli girişimlerde bulundular; fakat fazla başarılı olamadılar. Ancak bu dönemde TEAŞ dışında özel şirketlerin elektrik üretimindeki payı hızla arttı. Özelleştirmeler, "Yap-İşlet", "Yap-İşlet-Devret", "Mobil Santraller" ve "İşletme Hakkı Devri" gibi biçimlerle gerçekleştirildi.

Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş. (TEAŞ) ise 2001 yılında üçe bölündü: (1) Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ), (2) Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) ve (3) Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş. (TETAŞ). Bu bölünme, Dünya Bankası'nın verdiği kredinin önşartıydı¹⁴¹.

Elektrik Üretim A.Ş.'nin elektrik üretimi alanında dört tane de bağlı ortaklığı oluşturuldu: (1) Hamitabat Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş., (2) Yeniköy Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş., (3) Kemerköy Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş., (4) Soma Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş.

2003 yılı itibarıyla, kurulu güç olarak kamunun payı yüzde 59,31'di; ancak kamunun kapasitesi tam kullanılmıyordu ve kamu şirketlerinin brüt üretimde payı yüzde 39,51 düzeyindeydi. Kurulu kapasiteler açısından durum aşağıda sunulmaktadır¹⁴²:

¹⁴⁰ TEK, **Türkiye Elektrik Kurumu, 14 Hizmet Yılı**, Ankara, 1984.

¹⁴¹ Elektrik Mühendisleri Odası, **Elektrik Enerjisi Üretiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Ankara, 2003, s.3.

Üretici	Kurulu Güç (MW)
Elektrik Üretimi A.Ş. (EÜAŞ) Santralleri	18.236,5
EÜAŞ'a Bağlı Ortaklık Santralleri	3.284,0
Mobil Santraller	820,3
İşletme Hakkı Devredilmiş Santraller	650,1
Ayrıcalıklı Şirket Santralleri	1.120,3
Yap-İşlet-Devret Santralleri	2.350,6
Yap-İşlet Santralleri	5.810,0
Otoprodüktör Santraller	4.011,3
Türkiye Toplamı	36.283,1

Ayrıcalıklı şirketlerle Çukurova Elektrik T.A.Ş., Kepez Elektrik A.Ş. ve Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş.'dir. İlk iki şirket, yukarıda sözü edilen Bakanlar Kurulu kararı uyarınca 2003 yılında kamu kesimine geçirilmiştir. Bu grupta yalnızca Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş. kalmıştır. Mobil santrallerin tümü özel sektöre aittir.

Elektrik üretiminde özel sektörün payının bu denli yükselmesine karşın, EÜAŞ'ın ve bağlı ortaklıkların özelleştirilmesi çalışmaları 2003 yılında hızlandırıldı.

Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 30.05.2003 günlü kararıyla, EÜAŞ'a bağlı termik santrallerden Hamitabat, Soma A ve B, Çatalağzı, Orhaneli, Seyitömer, Ambarlı Doğalgaz, Ambarlı Fueloil, Hopa, Aliağa, Bursa Doğalgaz ve Denizli Jeotermal'in özelleştirilmesi kararlaştırıldı. Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 13.08.2003 günlü kararıyla da Kemerköy, Yeniköy ve Yatağan termik santrallerinin özelleştirilmesi kararı alındı. Böylece, EÜAŞ'ın elinde yalnızca Çan, Tunçbilek, Kangal, Engil ve Afşin-Elbistan termik santralleri kalmaktadır.

Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 30.05.2003 günlü kararıyla EÜAŞ'a ve Devlet Su İşleri'ne bağlı Altınkaya, Hirfanlı, Kesikköprü, Derbent, Kapulukaya, Hasanuğurlu, Suatugurlu, Kılıçkaya, Çamlıgöze, Ataköy, Köklüce, Almus, Sarıyar, Gökçekaya, Yenice ve Beyköy barajları ve hidroelektrik santrallerinin özelleştirilmesi kararlaştırıldı. Oymapınar Barajı Hidroelektrik Üretim Tesisleri ise Eti Alüminyum A.Ş.'ye devredildi ve onunla birlikte özelleştirildi.

Böylece, 1935-1993 döneminde devletleştirilen ve merkezileştirilen elektrik üretim sistemi, özelleştirilmeye ve yerelleştirilmeye başlandı.

Diğer taraftan, Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.'nin (TEDAŞ) alt birimleri de şirketleştirildi ve ayrı ayrı özelleştirilmesinin yolu açıldı. Bu amaçla, 2004 yılında, Akdeniz Elektrik Dağıtım A.Ş. (Antalya, Burdur, Isparta), Aras Elektrik Dağıtım A.Ş. (Erzurum, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Erzincan, Iğdır, Kars), Çoruh Elektrik Dağıtım A.Ş. (Trabzon, Artvin, Giresun, Gümüşhane, Rize), Dicle Elektrik Dağıtım A.Ş. (Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin, Batman, Siirt, Şırnak), Fırat Elektrik Dağıtım A.Ş. (Elazığ, Bingöl, Malatya, Tunceli), Gediz Elektrik Dağıtım A.Ş. (İzmir, Manisa), Göksu Elektrik Dağıtım A.Ş. (Kahramanmaraş, Adıyaman), Çamlıbel Elektrik Dağıtım A.Ş. (Sivas, Tokat, Yozgat), Menderes Elektrik Dağıtım A.Ş. (Aydın, Denizli, Muğla), Osmangazi Elektrik Dağıtım A.Ş. (Eskişehir, Afyon, Bilecik, Kütahya, Uşak), Toroslar Elektrik Dağıtım A.Ş. (Adana, Gaziantep, Hatay, Mersin, Osmaniye, Kilis), Uludağ Elektrik Dağıtım A.Ş. (Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Yalova), Vangölü Elektrik Dağıtım A.Ş. (Bitlis, Hakkari, Muş, Van), Yeşilirmak Elektrik Dağıtım A.Ş. (Samsun, Amasya, Çorum, Ordu, Sinop), Başkent Elektrik Dağıtım A.Ş. (Ankara, Kırıkkale, Zonguldak, Bartın, Karabük, Çankırı, Kastamonu), Boğaziçi Elektrik Dağıtım A.Ş. (İstanbul ili Rumeli Yakası), Ayedaş Elektrik Dağıtım A.Ş. (İstanbul ili Anadolu Yakası), Meram Elektrik Dağıtım A.Ş. (Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Aksaray, Konya, Karaman), Sakarya Elektrik Dağıtım A.Ş. (Sakarya, Bolu, Düzce, Kocaeli) ve Trakya Elektrik Dağıtım A.Ş. (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ) oluşturuldu ve bu şirketlerin özelleştirilmesine karar verildi.

¹⁴² Elektrik Mühendisleri Odası, **Elektrik Enerjisi Üretiminde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, Ankara, 2003, s.16-22.

4628 sayılı Elektrik Piyasası Yasası ve ardından kurulan Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu ile elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticaretinde devletçilik anlayışı terk edildi ve sermayenin hakimiyeti anlamına gelen “piyasa” öne çıkarıldı.

Elektrik dağıtımının şu şekilde parçalanması, yerelleştirilmesi ve özelleştirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter yapısından eyalet sistemine geçişin hazırlığı gibi yorumlanabilir.

Elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticaretinde 1935 yılından 1993 yılına kadar izlenen politikaların tamamıyla tersine çevrilmesi, Türkiye'ye yönelik emperyalist saldırının unsurlarından biridir. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından bir daha görüşülmek üzere TBMM Başkanlığı'na geri gönderilen 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun'da merkezi idarenin taşra teşkilatının büyük ölçüde yerel yönetimlere devredilmesi öngörülmekteydi. Elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticaretinin öngörülen biçimde yerelleştirilmesi ve özelleştirilmesi de aynı amaca yöneliktir.

Tramvay

Cumhuriyet kurulduktan sonra, yabancı sermayedarlar tarafından işletilen tramvaylar da mülkiyet değiştirdi. İstanbul Tramvay Şirketi 12.6.1939 gün ve 3642 sayılı Yasayla, İstanbul Türk Anonim Tünel Şirketi 12.6.1939 gün ve 3643 sayılı Yasayla ve İzmir Tramvay ve Elektrik T.A.Ş. ise 19.7.1943 gün ve 4483 sayılı Yasayla millileştirildi ve devletleştirildi. Kent içi ulaşımacılık yıllarca belediyeler tarafından gerçekleştirildi. Günümüzde ise belediye otobüslerinin yerine halk otobüsleri adıyla özel teşebbüs geçirmektedir.

Su

Osmanlı döneminde İstanbul ve İzmir'de su dağıtımını yabancı şirketler düzenliyordu. İstanbul Türk Anonim Su Şirketi 20.5.1933 gün ve 2198 sayılı Yasayla; Üsküdar ve Kadıköy Türk Anonim Şu Şirketi 11.4.1938 gün ve 3359 sayılı Yasayla; İzmir Suları A.Ş. ise 5.6.1944 gün ve 4583 sayılı Yasayla millileştirildi ve devletleştirildi. Günümüzde ise bazı yabancı şirketler kentlerin su işine el atmaya çalışmaktadır.

6. BANKACILIK

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, devlet bankalarını, halkla devlet arasındaki bağı güçlendirmede, ulusal bütünlüğü geliştirmede, sanayi yatırımlarını gerçekleştirmede, siyasal bağımsızlığa temel oluşturacak ekonomik gücü artırmada etkili bir araç olarak kullandı. Bu nedenle, Türkiye'ye saldıran emperyalist güçlerin hedeflerinden biri de devlet bankaları oldu.

Osmanlı döneminde ilk banka 1847 yılında kurulan ve 1852 yılına kadar faaliyet gösteren İstanbul Bankası'dır. 1856 yılında Osmanlı Bankası İngiliz sermayesi ile kuruldu. Banka'ya 1863 yılında Fransız sermayesi, 1875 yılında da Avusturya sermayesi ortak edildi. Emperyalist güçlerin bu ortak mali örgütü, 1863 yılında Osmanlı Devleti'nin kağıt parasını basma ayrıcalığını elde etti. Aynı yıl yapılan anlaşmaya göre, Osmanlı Devleti, tüm gelirlerini Osmanlı Bankası'na yatıracak, tüm ödemeleri bu banka aracılığıyla yapacak, iç ve dış borçlanmalarını bu banka aracılığıyla gerçekleştirecek, her yıl bütçesinin bir örneğini Banka'ya verecekti ¹⁴³. Osmanlı Devleti'nin kendi ekonomisine müdahalede kullanacağı bir devlet bankası yoktu. Osmanlı Devleti'nin sömürgeleştirilmesinde mali alandaki bu bağımlılığın önemli katkısı ve etkisi oldu.

Osmanlı Devleti döneminde, 1863 yılında köylüye kredi vermek amacıyla Memleket Sandıkları oluşturuldu. Bir sürecin sonunda, 1888 yılında, ilk devlet bankası olan Ziraat Bankası kuruldu.

¹⁴³ Türkiye Bankalar Birliği, **Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi**, Ankara, 1998.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan özel yerli bankalar, ülke ekonomisinin gelişmesine önemli katkılarda bulunamadı ve etkili olmadı.

Cumhuriyet yönetimi devlet bankalarını çeşitli farklı amaçlar için etkili bir biçimde kullandı.

Nüfusun büyük bölümünü oluşturan köylülerin sorunlarını çözmek, köylüyü ağaların ve aşiret reislerinin ekonomik baskısından kurtarmak ve köylü – devlet bağıını güçlendirmek amacıyla Ziraat Bankası kullanıldı. Ekonomik kalkınmada destek amacıyla Sanayi ve Maadin Bankası, konut yapımında Emlak ve Eytam Bankası, para basma işlerinde Merkez Bankası, belediyelerin finansmanında Belediyeler Bankası, madencilik ve enerji üretiminin geliştirilmesinde Etibank, denizciliğin teşvikinde Denizbank, esnafın ve sanatkarların desteklenmesi için katkı sağlaması için de Halk Bankası ve Halk Sandıkları kuruldu.

Ziraat Bankası 19 Mart 1924 tarihinde yeniden yapılandırılarak anonim şirkete dönüştürüldü. 12 Haziran 1937 günü yürürlüğe giren 3202 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu kabul edilerek, Banka'nın kredi olanakları artırıldı. Bu Kanun'un gerekçeli kararında şöyle deniliyordu ¹⁴⁴:

“...elde bulunan kredi kaynak ve imkanlarından Türkiye ekonomisine yararlı istihsalde bulunan ve memleketimizin belkemiği olan hakiki çiftçiyi faydalandırmak ülküsünü taşımaktadır. Bugünkü kredi menbaalarımızı, ziraatle, zirai istihsal ile hiçbir fiili alakası kalmamış bulunanlara, sadece toprak sahibi olmaktan başka bir içtimai rolü olmayanlara kaptırmamak kararındayız.”

Ziraat Bankası tarımın her alanında köylüye büyük destek verdi. Bugün, IMF ve Dünya Bankası'nın dayatmaları doğrultusunda özelleştirme sırasını beklemektedir.

1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kuruldu. Bu banka, bir kalkınma bankasıydı. Bankanın adı 1932 yılında Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası oldu ve bu kuruluş 1933 yılında Sümerbank'a devredildi. Sümerbank 1938 yılına kadar sanayi yatırımlarının finansmanına ağırlık verdi. Bu dönemde yalnızca Ankara ve İstanbul'da 2 şubesi vardı. Bankacılık faaliyetleri 1950'li yıllarda önem kazanmaya başladı. Sümerbank 17.10.1995 tarihinde özelleştirildi.

1926 yılında, yurdun imarı ve Ankara'nın imar ve inşaat ihtiyacına yardımcı olmak, yetimlere ait paraların muhafazası ve işletilmesi ve yetimlerin hak ve çıkarlarının korunması için Emlak ve Eytam Bankası kuruldu. Banka, 14.6.1946 gün ve 4947 sayılı Yasayla Türkiye Emlak Kredi Bankası'na dönüştürüldü. Banka, dar gelirli insanların konut sahibi olmasında büyük katkılarda bulundu. 1947-1972 döneminde 141.208 kişi, Emlak ve Kredi Bankası'ndan aldıkları konut kredileri sayesinde konut sahibi oldu ¹⁴⁵. Türkiye Emlak Kredi Bankası tasfiye edildi ve Ziraat Bankası'na katıldı.

Belediyeler Bankası, şehir ve kasabalarda su, elektrik, havagazı ve kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerini gerçekleştirmek ve imar planları hazırlamak için belediyelerin gereksinim duyduğu krediyi ve teknik yardımı sağlamak amacıyla 1933 yılında kuruldu.

Etibank 1935 yılında maden yataklarıyla enerji kaynaklarını işletecek işletmeler oluşturmak, yönetmek ve finanse etmek amacıyla kuruldu. Ticari bankacılığa 1955 yılında geçti ve 1998 yılında özelleştirildi.

Denizbank, deniz yolları işletmelerinin oluşturulması ve finansman gereksinimlerinin karşılanması amacıyla 1937 yılında kuruldu; ancak başarılı olmadı ve lağvedildi.

Türkiye Halk Bankası, küçük esnaf ve sanatkarı tefecilerin elinden kurtarmak amacıyla 08.06.1933 tarihinde kabul edilen 2284 sayılı Halk Bankası ve Halk Sandıkları Yasası uyarınca kuruldu ve 17.01.1938 günlü 3331 sayılı Yasayla 1938 yılında faaliyetine başladı. Görevi, esnaf ve sanatkarlarla küçük ve orta nitelikteki sanayicinin kredi gereksinimlerini karşılamak, esnaf kefalet kooperatiflerinin gelişme ve örgütlenmesine yardımcı olmak ve her çeşit bankacılık

¹⁴⁴ Ziraat Bankası, **Cumhuriyetimizin 50. Yılında T.C. Ziraat Bankası (1923-1973)**, Ankara, 1973, s.63.

¹⁴⁵ Türkiye Emlak Kredi Bankası, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Ellinci Yılında Türkiye Emlak Kredi Bankası**, Ankara, 1973, s.47-48.

işletmelerini yapmaktı. 2005 yılı ortalarında Halk Bankası'nın özelleştirilme çalışmaları sürdürülmekteydi.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bankacılık alanındaki devletçilik uygulamaları sayesinde, çeşitli sınıf ve tabakalara yarar sağladı ve onları ortak ekonomik çıkar etrafında bütünleştirdi; ulusal bilinci ve bütünlüğü geliştirdi; devletin halkla ilişkilerini güçlendirdi. Ayrıca, devlet bankaları aracılığıyla ekonomiye müdahalede ve ekonomik bağımsızlığı sağlamada devletin elinde önemli araçlar bulunuyordu. Devlet bankalarının, emperyalist güçlerin dayatmaları sonucunda tasfiye edilmesiyle, bu alanlarda darbe üzerine darbe yenecektir.

7. HABERLEŞME

1984 yılından beri gündemde olan ve 1991 yılından itibaren hızlanan özelleştirme uygulamalarının en büyüğü, yıllar süren çabalar sonucunda, 1 Temmuz 2005 günü yapıldı. Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından son derece önemli olan telekomünikasyon hizmetlerini sağlayan son derece kârlı Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin hisselerinin yüzde 55'i, işletmenin 2-3 yıllık kârı karşılığında bir yabancı şirkete satıldı. Bu satışın engellenememesi durumunda, ekonomimiz ve ulusal güvenliğimiz önemli bir darbe daha yiyecektir.

Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin yüzde 55 oranındaki kamu hissesinin özelleştirilmesi için 24.11.2004 tarihinde açılan ihale sürecinde teklif sahiplerinin teklifleri 24.06.2005 tarihinde alındı ve ihale 01.07.2005 tarihinde sonuçlandı. İhalede en yüksek teklif 6.550.000.000 ABD Doları ile Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu, ikinci en yüksek teklif ise 6.500.000.000 ABD Doları ile Etisalat-Çalık Ortak Girişim Grubu tarafından verildi. 2005 yılı Temmuz ayında, gereken işlemlerin tamamlanması bekleniyordu.

Hisselerinin yüzde 55'i 6,5 milyar Dolara satılan Türk Telekom'un yalnızca 2003 yılı kârı 3 katrilyon, 2004 yılı kârı 2 katrilyon Liradır. 19 milyon sabit telefon abonesi, 1 milyon 100 bin kablolu TV abonesi, 80 bin ankesörlü telefonu, 420 bin internet abonesi, 200 bin ATM temelli abonesi, 90 bin kilometre fiber optik kablo hattı, 2500 binası ve çok miktarda arazisi-arsası bulunan Türk Telekom'un gerçek değerinin 25-30 milyar Dolar olduğu tahmin edilmektedir. Ortada bir yağma ve talan vardır. Ancak yağma ve talandan daha da önemlisi, bu özelleştirmeye ülkemizin ulusal güvenliğine indirilen darbedir.

Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin özelleştirilmesi, ülkemizde haberleşme sektöründe yıllar süren özelleştirme girişimlerinin en önemli saldırganı oldu.

Ülkemizde telefon ve diğer tür telekomünikasyon hizmetlerinin sunucusu Türk Telekomünikasyon A.Ş., bir dönemler PTT'nin bir parçasıydı.

PTT'nin tarihi 1840 yılında Posta Nezareti'nin kurulmasına kadar gitmektedir. 1843 yılında postahaneler yaygınlaştırıldı. Posta işlerinde pul kullanımı da 1863 yılında çıkarılan bir ferman sonrasında başladı.

Telgraf ise İstanbul'da ilk olarak 1839 yılında denendi; ancak ilk telgraf hatlarının kurulması yıllar sonra gerçekleşti. 1855 yılında Telgraf Nezareti kuruldu.

Telefon ise ancak 1908 ihtilali sonrasında kullanılmaya başlandı. 1911 yılında American Western Electric Şirketi, altyapının kurulması ve işletme hakları için imtiyaz aldı. Birinci Dünya Savaşı sırasında bu şirkete el kondu. Ancak savaştan sonra çalışmalar sürdü.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan PTT, Cumhuriyet döneminde yeni yatırımlarla güçlendirildi. Ayrıca yabancı sermayedarların elinde bulunan telefon şirketleri millileştirildi ve devletleştirildi. İstanbul Telefon T.A.Ş.'nin millileştirilmesi ve devletleştirilmesi 10.6.1936 gün ve 3026 sayılı Yasayla, İzmir Telefon T.A.Ş.'ninki ise 25.4.1938 gün ve 3375 sayılı Yasayla yapıldı.

Osmanlı döneminde PTT dışında yabancılara ait ayrı postaneler vardı; Cumhuriyet döneminde bunlar kaldırıldı. PTT'nin güçlendirilmesi, halkın birbiriyle daha iyi haberleşmesini sağlayarak, ulusal bütünlüğün geliştirilmesine katkıda bulundu.

PTT İdaresi Cumhuriyet döneminde önemli görevler üstlendi. 4 Şubat 1924 tarihinde kabul edilen ve 21 Şubat 1924 günü yürürlüğe giren 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu ile, Türkiye'de haberleşme şebekesini işletme tekeli PTT Genel Müdürlüğü'ne verildi. Belirli işler PTT'nin tekelindeydi. Yurdun her tarafına açık ve kapalı mektuplar ve posta kartları kabul etmek, taşımak ve dağıtmak, telgraf-telefon gibi her türlü haberleşme tesislerini kurmak ve işletmek ve radyo - TV verici istasyonları ile program linklerini planlamak, projelendirmek, yenilemek ve işletmek yalnızca PTT tarafından gerçekleştirilebiliyordu.

PTT, bu dönemde, ülkenin bağımsızlığı açısından önemli katkılarda bulundu. İletişim hizmetlerinin devlet tarafından yerine getirilmesi, ulusal güvenlik açısından hayati önemdeydi.

1993-94 dönemi, ülkemizde telekomünikasyon hizmetlerinin devlet denetiminden çıkması açısından belirleyici yıllar oldu. Türkiye'ye yönelik saldırının yoğunlaştığı bu dönemde, ulusal güvenlik açısından son derece önemli olan telekomünikasyon hizmetlerinde özelleştirme süreci başladı.

PTT 1994 yılında ikiye bölündü. Posta ve telgraf tesis ve işletmesine ilişkin hizmetler için Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü kuruldu. Telekomünikasyon hizmetleri için Türk Telekomünikasyon A.Ş. oluşturuldu.

Telekomünikasyon hizmetlerinde özelleştirmenin bir boyutu, telefon santrallerinin Türkiye'de devlet tarafından üretilmesine son verilmesidir.

PTT, ulusal bağımsızlığı pekiştirmek amacıyla telekomünikasyon altyapısının oluşturulmasında ülkenin olanaklarını geliştirme çabası içine girdi. PTT Yönetim Kurulu'nun 1965 yılında aldığı bir kararla, PTT Fabrikası'nda PTT Araştırma Laboratuvarı (PTT-ARLA) kuruldu. Amaç, telekomünikasyon ürünlerinin tasarımlarının ve prototiplerinin oluşturulması ve yerli telekomünikasyon sanayiinin üretimi için hazırlanmasıydı. PTT-ARLA, PTT'nin olanaklarıyla kuruldu ve işletildi.

PTT-ARLA, bir taraftan tasarım ve üretim faaliyetlerinde bulundu; diğer taraftan lisanslı üretime geçti. PTT-ARLA'nın adı da PTT Elektronik Haberleşme Cihazları Fabrika ve Laboratuvarı oldu. 1983 yılında bu birimin şirketleştirilmesine karar verildi. Böylece, başka kuruluşların da katılımıyla, TELETAS kuruldu. TELETAS'ın hissesinin yüzde 49'u PTT Genel Müdürlüğü'ne, yüzde 26'sı PTT Biriktirme ve Yardım Sandığı'na, yüzde 13'ü ST-FA'ya, yüzde 10'u Vakıflar Bankası'na ve yüzde 2'si de Ray Sigorta'ya aitti.

TELETAS, telekomünikasyonda sayısal teknolojiye geçilmesiyle birlikte, ITT Şirketi ile bir lisans anlaşması imzaladı ve telefon santralı üretimine geçti. Lisanslı telefon santrallerinin üretim ve satışı karşılığında, ITT'nin TELETAS'a yüzde 19 hisseyle ortak olması kararlaştırıldı. Ancak son anda ITT'nin payı yüzde 39'a yükseltildi.

Bu arada, ITT'nin TELETAS'a yatırım yapan Avrupa'daki şirketi, Fransız kökenli Alcatel tarafından satın alındı. Alcatel şirketi, TELETAS'taki hisselerini, Belçika'daki Alcatel Bell şirketine devretti. Özelleştirme sürecinde, Alcatel şirketi, diğer hisseleri de topladı. 1993 yılına gelindiğinde, Alcatel Bell Şirketi, TELETAS'ın hisselerinin yüzde 65'ine sahipti.

Böylece, Türkiye'de telekomünikasyon alanında araştırma ve geliştirme çalışmaları yapan ve teknoloji geliştiren TELETAS şirketi, ulusötesi Alcatel'in eline geçti. 1993 yılından itibaren TELETAS'ın araştırma-geliştirme ve teknoloji politikaları kökten değiştirildi. TELETAS, ulusötesi Alcatel şirketinin küresel düzeyde sürdürdüğü çalışmaların bir civatası haline dönüştürüldü. Türkiye'nin telekomünikasyon alanında araştırma-geliştirme ve teknoloji geliştirme çalışmaları büyük darbe yedi.

Türkiye'nin bağımsızlığını sağlama açısından önemli diğer bir girişim, NETAŞ'tı.

PTT, 1967 yılında Kanada kökenli Northern Electric Şirketi'nden bazı alımlar yaptı. Bu alım sürecinde gelişen ilişkiler sonucunda, PTT ve Northern Electric Şirketi NETAŞ'ı (Northern Electric Telekomünikasyon A.Ş.) kurdu. Şirket 1968 yılında telefon santralleri ve telefon makineleri üretmeye başladı.

NETAŞ, üretimde yerli girdi oranının artırılması ve teknoloji geliştirilmesi amacıyla 1973 yılında araştırma ve geliştirme çalışmalarına başladı. Bu çalışmalar, yabancı ortaktan kısmen bağımsız olarak sürdürülüyordu. Bu süreçte teknoloji geliştirilerek, elektronik kontrollü telefon santralleri tasarlandı ve üretildi. Bu ürün daha da geliştirilerek, ilk kırsal santraller hizmete girdi. Daha sonraki yıllarda ise sayısal santral üretimine başladı.

Özelleştirme saldırısının ilk hedeflerinden biri, telekomünikasyon alanında temel makineleri üreten ve teknoloji geliştiren NETAŞ oldu. Özelleştirme girişimleri 1986 yılında başladı. 1993 yılı Mart ayında ise Northern Telecom (Northern Electric'in yeni adı), NETAŞ'ın hisselerinin yüzde 51'ine sahip oldu.

1993 yılından sonra NETAŞ, fiili olarak Northern Telecom'un yönetimine girdi. Bağımsız araştırma-geliştirme ve teknoloji üretme girişimleri sona erdirildi. Şirket, ulusötesi telekomünikasyon tekelinin bazı işlerini yapan bir birime dönüştürüldü.

Bu süreçte, telefon ve kablolu televizyon kablo şebekesi yapımı, kablolu televizyon hizmeti, uydu yer istasyonu hizmetleri, TÜRKSAT uyduları, cep telefonları ve internet hizmetlerinde de özelleştirme yaşandı¹⁴⁶.

Posta konusunda da PTT'nin tekeli kaldırılarak, özel kurye şirketleri piyasaya girdi. Bir dönem yabancı postaneleri kapatan Cumhuriyet yönetimi, her türlü yerli ve yabancı kurye şirketlerinin faaliyetine izin verdi.

TELETAŞ'a ve NETAŞ'a yönelik saldırılarla, haberleşme alanında araştırma-geliştirme ve teknoloji geliştirme yeteneklerimize büyük darbe indirildi. Bu süreçte, haberleşmeyi gerçekleştiren Türk Telekomünikasyon A.Ş. de saldırının hedefi oldu.

Ülkemizde telekomünikasyon hizmetlerini sunan en önemli örgüt, tüm sermayesi devlete ait olan Türk Telekomünikasyon A.Ş.'dir. Bu şirketin özelleştirilmesi, ülkenin ulusal güvenliği açısından kaygı verici sonuçlar doğuracaktır. Ancak, birbiri ardı sıra gelen hükümetler, ulusal güvenlik kaygısını gözardı ederek, Telekom'un özelleştirilmesi için büyük çaba göstermişlerdir.

Telekom'un özelleştirilmesine ilişkin ilk düzenleme 1993 yılında yapıldı. 3911 sayılı yetki yasasına dayanılarak çıkarılan 509 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Türk Telekom hisselerinin yüzde 49'unun satılmasını öngörüyordu. Özelleştirmelere karşı ilk dava, 23 Eylül 1993 günü Mümtaz Sosyal tarafından hazırlanan metnin çeşitli partilerden milletvekillerinin imzalamasıyla açıldı. Dava dilekçesinde, 509 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin, "ulusal savunma ve bağımsızlık açısından çok önemli bir alan olan haberleşme hizmetinin bir bölümünün veya tamamının, yerli veya yabancı özel ya da tüzel kişilerce üstlenilmesine olanak verirken, çeşitli açılardan Anayasa'ya aykırı durumlar yarattığı" belirtiliyordu. Ancak, Anayasa Mahkemesi'nin de bu anlayışla verdiği iptal kararlarına karşın, özelleştirme girişimleri sürdürüldü.

15.10.2004 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Şirket hisselerinin %55'nin blok olarak satılması ve bu çerçevede 31.12.2004 tarihine kadar ihale ilanına çıkılması hükme bağlandı. 5.11.2004 tarihinde yerli ve yabancı basın organlarına verilen ilanlarla başlayan ihale sürecinin son teklif verme tarihi 24 Haziran 2005 oldu. İhale ise 1 Temmuz 2005 günü yapıldı.

¹⁴⁶ Başaran, Funda - Özdemir, Önder, **Telekomünikasyonda Özelleştirme, İddialar, Örnekler, Gerçekler**, KİGEM Yay., Ankara, 1998, s. 81-108.

Türk Telekomünikasyon İhale Komisyonu 04.07.2005 tarihinde almış olduğu Karar ile ihalede birinci sırada yer alan Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu ile ikinci sırada yer alan Etisalat-Çalık Ortak Girişim Grubu'nun Rekabet Kurumuna bildirilmesine, Rekabet Kurulu'nun izni alındıktan sonra ihale sonuçlarının Bakanlar Kurulu'nun onayına sunulmasına, birinci sırada yer alan teklif sahibinin yükümlülüklerini yerine getirmesinden sonra sözleşme imzalanmasına, aksi halde geçici teminatının irat kaydedilerek, ikinci sırada yer alan teklif sahibi ile sözleşme imzalanmasına karar verdi. Bakanlar Kurulu'nun onayı ile hisse satış ve devir süreci başlatıldı.

TELEKOM'un özelleştirilme sürecinde, Haber-İş, Tüm Haber-Sen ve Türk Haber-Sen Sendikaları yaygın eylemler düzenlediler. Kamuoyu bu eylemleri destekledi.

TELEKOM'un özelleştirilme süreci Prof.Dr.Mümtaz Soysal'ın başvuruları ve diğer girişimlerle önlenemezse, Türkiye'nin ulusal güvenliğine ve bütünlüğüne yeni bir darbe indirilmiş olacaktır. TELEKOM'un 6,5 milyar Dolara satılması, yağmadır-talandır. Ancak çok daha önemlisi, ulusal güvenliğimize indirilecek olan darbedir.

B. EĞİTİM

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'dan devraldığı eğitim yapısı çok ilkeldi. Osmanlı'nın yıkılmış devletinin malzemesiyle yeni bir devlet yaratmaya çalışanlar, eğitime büyük önem verdi. Eğitime verilen önemin birinci nedeni, devralınan ümmetin çağdaş bir ulusa dönüştürülmesi, cemaatlerin-tarikatların-mezheplerin egemenliğinin parçalanması, etnik ve dinsel kimliğin ulus bütünlüğü içinde eritilmesi ve aydınlanmanın gerçekleştirilmesiydi. Bilimin yol göstericiliği için devletin denetiminde çağdaş bir eğitim sisteminin oluşturulması zorunluydu. Eğitime verilen önemin ikinci nedeni, siyasal bağımsızlığı tamamlayacak ve pekiştirecek ekonomik bağımsızlık için gerekli olan becerili insangücünün yetiştirilmesiydi. Çağdaş bir eğitimle ülkede üretim ve üretkenlik artacak, refah düzeyi yükselecek ve farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların ortak ekonomik çıkarlarla da desteklenmiş uluslaşma süreci hızlandırılacaktı. Üçüncü neden ise yeni devletin idarecilerinin eğitilmesiydi.

Bu amaçlar yöneticiler tarafından çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa, 25 Ağustos 1924 günü Ankara'da toplanan Muallimler Birliği Kongresi'nde aşağıdaki konuşmayı yaptı ¹⁴⁷:

“Öğretmenler, yeni nesli,... sizler yetiştireceksiniz ve yeni nesil sizin eseriniz olacaktır... Cumhuriyet, fikren, ilmen ve bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli muhafızlar ister, yeni nesli bu nitelikte ve yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir... Milli ahlakımız, medeni esaslarla ve hür fikirlerle geliştirilmeli ve kuvvetlendirilmelidir.”

Dönemin Başbakanı İsmet Paşa da 1925 yılında Muallimler Birliği'nde yaptığı konuşmada aşağıdaki noktalara değindi ¹⁴⁸:

“Milli maarif istiyoruz, bu ne demektir? Bunu zıddı ile daha açık anlarız. Bunun zıddı dinî terbiye ya da beynelmilel eğitimidir. Siz öğretmenler, dinî ve beynelmilel değil, milli eğitim vereceksiniz... Dinî eğitim, bir bakıma beynelmilel eğitimidir. Bizim eğitimimiz ise kendimizin olacak ve kendimiz için olacaktır. Milli eğitimde iki kısım düşünebiliriz: Siyasal ve vatansal. Bütün bu topraklara Türk mahiyetini veren bir 'Türk' var. Fakat bu millet henüz istediğimiz yekpâre millet manzarasını göstermiyor. Eğer bu nesil, bilinçle, ilmin ve hayatın rehberliğiyle bütün ömrünü vakfederek çalışırsa siyasi Türk milleti, kültürel, düşünsel ve sosyal tam ve olgun bir Türk milleti olabilir... Yaşayacaksak yekpâre bir millet kütlesi olarak yaşayacağız. İşte milli terbiye dediğimiz sistemin genel hedefi.”

Ulusun oluşturulmasında eğitimin bir araç olarak kullanılmasının önünde iki engel vardı.

Birinci engel, Osmanlı'dan devralınan eğitim-öğretim kurumlarının farklı birimler tarafından farklı anlayışlarla yönetilmesiydi. Bu konuda bir birlik sağlandı. İkinci engel, eğitimin merkezi idare değil, yerel yönetimler tarafından verilmesiydi. Bu konuda da bir birlik sağlandı. Her iki işlem sonrasında, uluslaşma sürecinde büyük katkıları olan bir eğitim-öğretim sistemi kuruldu. Günümüzde eğitim hizmetlerinin özelleştirilmesiyle ve eğitim-öğretimin merkezi idareden alınarak yerel yönetimlere verilmek istenmesiyle, uluslaşma süreci tersine çevrilmek istenmektedir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ülkede üç tür okul vardı: (1) Medreseler, (2) mektepler, (3) azınlık okulları ve yabancı okullar. 1894 yılında hazırlanan bir rapora göre, ülkedeki Protestan okullarının sayısı 398'di. 1907 yılında misyoner okullarının sayısı 465'e yükselmisti. 1917 yılında yalnız İstanbul'da İngilizlere ait 83 öğretim kurumu bulunuyordu. Rus okullarının sayısı 44'ü bulmuştu. Elazığ'da 83, Erzurum'da 24, Diyarbakır ve Bitlis'te 22'şer, Van'da 9 yabancı okul faaliyet gösteriyordu ¹⁴⁹. 3 Mart 1924 günü kabul edilen 430 sayılı Öğretimin Birleştirilmesi Yasası (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) ile tüm eğitim-öğretim kurumları Maarif Bakanlığı'na bağlandı. Şeriye-Evkaf Bakanlığı veya özel vakıflar tarafından yönetilen bütün medreseler ve okulların yönetimi Maarif Bakanlığı'na devredildi.

¹⁴⁷ Sakaoğlu, N., a.g.k., s.30.

¹⁴⁸ Sakaoğlu, N., a.g.k., s.27-28.

¹⁴⁹ Turan, Ş., **Türk Devrim Tarihi 3. Kitap Birinci Bölüm, Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)**, Bilgi Yay., 1995, s.62-65.

Öğretim birliğinin sağlanmasının ardından Maarif Vekaleti emrine verilen 479 medrese kapatıldı. 1927 yılında da, Türkiye’de salt Müslümanların yaşamadığı, başka dinlerden insanların da bulunduğu gerekçesiyle, ilkokullarda, ortaokullarda ve liselerde din dersleri kaldırıldı. Azınlık okulları da doğrudan Maarif Vekaletine bağlandı ¹⁵⁰.

Cumhuriyet yönetimi, ulusun oluşturulmasında ve bütünleştirilmesinde, merkezi hükümetin denetimi ve yönlendirmesi altındaki eğitimi etkili bir biçimde kullandı.

Ayrıca, sürekli farklı bölgelerde görev yapan çok sayıda eğitim personeli, hem kendi içlerinde, hem de halkla ilişkilerinde, etnik köken ve inanç farklılıklarının aşılmasında önemli bir görev yerine getirdiler.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, eğitimi devletleştirerek, ülkenin ve ulusun bütünlüğünün sağlanması ve korunmasında eğitimi etkili bir biçimde kullandı. Bu süreçte eğitim parasızdı; ayrıca 8.6.1926 gün ve 915 sayılı Lise ve Orta Mekteplere Alınacak Leyli Meccani Talebe Hakkında Kanun sonrasında yoksul öğrencilerin parasız yatılı (leyli meccani) olarak okullara kabul edilme uygulaması yaygınlaştırıldı.

Cumhuriyet döneminin devletçi eğitim alanındaki en önemli girişimlerinden biri, 1940-1945 yılları arasında 18 köy enstitüsünde 20 bin öğrencinin eğitilmesidir. Her türlü gideri devletçe karşılanan bu öğrenciler, mezuniyet sonrasında öğretmen olarak köyün ve köylünün aydınlanma sürecine ve böylece uluslaşma sürecine önemli katkılarda bulundular.

Ülkemizde aydınlanma ve uluslaşma sürecinde devletçilik temelinde ve büyük özveriyle gerçekleştirilen eğitim-öğretim çalışmalarının büyük rolü oldu.

Eğitimin özelleştirilmesi, paralı hale gelmesi ve yerelleşmesi ise, aydınlanma ve ulusun bütünlüğü açısından çok büyük sakıncalar taşımaktadır.

Cumhuriyet karşıtı güçler, özel eğitim kurumları aracılığıyla etkilerini yaymaya başladı. Gerek lise ve üniversite öncesi hazırlık kurslarında, gerek her düzeyde eğitim-öğretimde vakıflar veya şirketler tarafından kurulan okullar, cemaat-tarikat-mezhep etkileşiminin aracı haline getirildi.

Devlet tarafından parasız olarak sağlanması gereken eğitim olanaklarının giderek paralı hale gelmesi ve eğitimi insangücü işsizliğinin artmasıyla eğitimin getirisinin düşmesi, devlete duyulan güveni azalttı.

2003 yılı başlarında kamuoyuna açıklanan Kamu Yönetimi Temel Kanunu tasarı taslağında Milli Eğitim Bakanlığı’nın taşra teşkilatının kaldırılması ve okulların yerel yönetimlere devredilmesi öngörülmüyordu. Gösterilen tepkiler sonrasında bu hüküm değiştirildi; ancak gündemden kalkmadı.

Eğitimin özelleştirilmesi ve yerelleştirilmesi, günümüzde sayıları 600 bini aşan eğitimcilerin, merkezi devletin bir politikası olarak farklı bölgelerde hizmet sunma uygulamasını temelden değiştirecektir. Geçmişte bir Diyarbakırlı öğretmenin Edirne’de, bir Sinoplu öğretmenin Van’da, bir Artvinli öğretmenin Çorum’da görev yapmasının getirdiği ulusal bütünleşme, zayıflayacaktır. Özelleşmiş ve yerelleşmiş eğitimde, Diyarbakırlı öğretmen Diyarbakır’da, Sinoplu öğretmen Sinop’ta, Vanlı öğretmen Van’da iş bulabilecek ve çalışabilecektir. Bu ise, hem işçi sınıfının önemli bir kesimini oluşturan eğitim çalışanları arasında sınıf bilincinin gelişmesine, hem de eğitim çalışanlarıyla halkın bütünleşmesine büyük zararlar verecektir.

Diğer taraftan, eğitimi götürenin ve böylece insanlara daha iyi şartlarda geçim olanağı sağlayanın devlet olması durumunda, halkla devletin bütünleşmesi güçlenmektedir. Devletin eğitim götürmemesi veya götürdüğü eğitimin paralı ve etkisiz olması durumunda bu ilişki zayıflamaktadır. Ayrıca, ortaya çıkan boşluğu cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerinin veya ortak

¹⁵⁰ Sakaoğlu, Necdet, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul, 1992, s.26-27.

etnik köken ilişkilerinin doldurması durumunda, insanların yaşamında bu etmenlerin rolü daha da artacaktır.

Bu nedenlerle, eğitimin özelleştirilmesi ve yerelleştirilmesi basit bir konu değildir; Türkiye'nin, halkımızın ve işçi sınıfının geleceği açısından stratejik önemde bir tehdittir.

C. SAĞLIK – SOSYAL GÜVENLİK

Emperyalist güçlerin temel hedeflerinden biri, sağlığın ve sosyal güvenliğin özelleştirilmesidir.

Bunun amaçlarından biri, tekelci sermayenin büyük kârlar elde etmesidir. Ancak çok daha önemli bir amaç, halkla devlet arasındaki bütünleşmeyi önlemek, ulusu ve işçi sınıfını etnik kimliğe ve cemaat-tarikat-mezhep ilişkilerine göre parçalamaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nde halkla devlet arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinde ve ulusal bilincin ve bütünlüğün, aşiret ve ümmet bilincinin önüne geçmesinde, sağlık ve sosyal güvenlikteki devletçiliğin belirleyici katkısı olmuştur. Sağlığın ve sosyal güvenliğin özelleştirilmesi, Türkiye'nin, halkımızın ve işçi sınıfımızın bütünlüğüne sıkılmış kurşundur. Bu nedenle, sağlık ve sosyal güvenlik de stratejik önemdedir.

Tıp hizmetleri ve ürünlerine olan talep, bunların fiyatlarından büyük ölçüde bağımsızdır. Hizmetin ve ürünün fiyatının artması, bunlara olan talebi önemli ölçüde etkilemez. Bu nedenle, sektörde tekelleşme geliştikçe, kârlar daha da artar. Özellikle ilaç ve tıbbi malzeme, araç ve gereç piyasasında yüksek oranlı bir tekelleşme söz konusudur. Tekellerin karşısındaki alıcı ne kadar küçükse, kârlar o kadar yükselir. Büyük alıcıların pazarlık gücü daha fazladır.

Sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinde amaçlardan biri, sağlık alanındaki ulusötesi tekellerin kârlarının artırılmasıdır. 2005 yılına kadar katrilyonlarca liralık ilaç alımı olan SSK'nın veya Sağlık Bakanlığı'nın yerine tek tek işletmelerin ilaç alımı yapması, tekellerin kârını büyük ölçüde yükseltmektedir. Aynı durum, diğer tıbbi malzeme, araç ve gereç için de geçerlidir. Devletin ve SSK'nın ilaç ve tıbbi malzeme, araç ve gereç üretiminden vazgeçirilmesi, tekellerin kârlarının en kolay kazanıldığı alanı ulusötesi şirketlere terk etmektir.

Koruyucu hekimlik ve halk sağlığı hizmetlerini özel sektör değil, devlet sağlamaktadır. Devlet böylece hem yurttaşların sağlığı korumakta, hem de sağlık giderlerini en alt düzeyde tutmaya çalışmaktadır. Koruyucu hekimlikte ve halk sağlığında kâr amacı yoktur; toplumsal yarar söz konusudur. Sağlık hizmeti özelleştikçe koruyucu hekimlik ve halk sağlığı gerilemekte; hastalıklar ve ilaç ve diğer tıbbi giderler hızla artmaktadır. Özelleştirme bu yolla da tekellerin kârlarını artırmaktadır.

Tıp fakültelerinin sayısının hızla artırılması ve özelleştirilmesi sonucunda hekim kalitesi düştükçe, pahalı ilaç yazma ve daha fazla tetkik yaptırma eğilimi artmaktadır. Böylece, hekim kalitesinin düşmesi tıp alanındaki tekellerin kârlarını yükseltmektedir.

Ancak sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinde en büyük darbe, ulusun ve işçi sınıfının bütünlüğüne ve devletin halkla kaynaşmasına indirilmektedir.

Sağlık hizmetlerinin Sağlık Bakanlığı, (2005 yılı Ocak ayına kadar) SSK ve diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından götürülmesi, iki açıdan ulusun ve işçi sınıfının bütünleşmesine ve halkın devletle kaynaşmasına katkıda bulunmaktadır.

Sağlık Bakanlığı ve SSK personel alımını merkezi bir biçimde yapmakta ve toplam sayıları 300 bine yaklaşan sağlık personelini ülkenin çeşitli bölgelerinde çalıştırmaktadır. Böylece, farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanlar, diğer bölgelerde farklı insanlarla birlikte çalışmakta ve köken ve inanç açılarından kendilerinden farklı insanlara hizmet götürmektedir. Kamu hizmeti, ulusun ve işçi sınıfının bütünleşmesine katkıda bulunmaktadır. Farklı etnik kökenden insanların başkalarının canını kurtarmaya veya sağlık sorununu çözmeye çalışması, emperyalizmin bölücü çalışmalarının en büyük panzehiridir. Sağlık gibi bir alanda yaşanan yardım, etnik kökene veya inanca dayalı ayrımcılığı engellemenin en etkili yoludur.

Diğer taraftan, sağlık gibi son derece önemli bir hizmetin devlet tarafından götürülmesi, halkla devlet bütünleşmesini güçlendirmektedir. Sağlık hizmetini götürenin devlet değil de belirli bir etnik kökenden veya cemaat-tarikat-mezhepten insanların kurduğu bir vakıf, dernek veya şirket veya bu nitelikte bir yerel yönetim olması, etnik kimliğe veya inanca sığınmaya, ulus ve sınıf kimliğinin geri plana itilmesine yol açmaktadır.

Sağlıkla içiçe geçmiş bir alan olan sosyal güvenlik için de benzer değerlendirmeler yapılabilir.

Sosyal güvenliğin temel ilkesi, sosyal güvenlik sistemi içindeki insanlar arasındaki dayanışmadır. SSK'ya, Emekli Sandığı'na veya Bağ-Kur'a prim yatıranlar, karşılaşabilecekleri risklere karşı koruma altına alınır. Bu süreçte, insanlar arasında etnik kökenine, dini inancına, mezhebine, tarikatına, cemaatine göre bir ayrımcılık yapılmaz. Hastalık sigortasına para yatıran sigortalı hastalanmazsa parasını geri alamaz. Buna karşılık, ciddi bir rahatsızlık geçiren bir sigortalı, kendi yatırdığı primin çok daha fazlasını sosyal güvenlik sisteminden alabilir. Diğer bir deyişle, SSK veya Emekli Sandığı'na bağlı olarak sosyal güvenlik sistemi içinde bulunun kişi, hangi etnik kökenden, hangi inançtan, tarikatten, cemaatten, mezhepten olursa olsun, işçi sınıfından olan herkesle kader birliği etmiştir. Bu ortak ekonomik çıkar ve dayanışma, özellikle farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların ulus ve işçi sınıfı bilincinin gelişimi açısından son derece önemlidir.

Sosyal güvenlik sistemi özelleştirilir ve bireysel katkıya ve çıkara dayalı sigortacılık gündeme gelirse, sosyal güvenliğin işçi sınıfını bütünleştirici etkisi ortadan kalkacaktır. Ayrıca, emperyalist güçler, etnik kimliğe veya inanca, cemaate, tarikata, mezhebe dayalı alternatif yardımlaşma örgütlerinin kurulmasını destekleyecektir. Böyle bir uygulamada ise sosyal güvenlik, işçi sınıfının bütünleşmesinin değil, etnik kimliğe veya inanca göre bölünmesinin bir aracı olacaktır. Bu nedenle, sosyal güvenliğin özelleştirilmesi, Türkiye'nin, halkımızın ve işçi sınıfımızın bütünlüğüne ve varlığına kastetmektir.

Sosyal güvenlik sistemi çöker ve yerine alternatif yardımlaşma sistemleri gelişirse, etnik kimlik ve cemaat-tarikat-mezhep ilişkileri daha da önem kazanacaktır. Yardımlaşma sistemlerinde yardıma muhtaç kişinin "hak"ı yoktur; yardımın miktarını ve verilme zamanını, yardımı yapan kişi belirler. İlişki, bir dayanışma olmaktan çıkmış, bağımlılık yaratan bir kişisel ilişkiye dönüşmüştür. Bu koşullarda, ulus bilinci ve sınıf bilinci hızla geriler.

Filistin, Mısır ve Cezayir'de terörist dini örgütlenmelerin kitle tabanı kazanmalarında en önemli etmen, devletin boşalttığı sağlık ve sosyal dayanışma alanlarını bu örgütlerin doldurmasıdır.

Türkiye'de sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlik, devlet, SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur tarafından yerine getirildikçe ülkenin, ulusun ve işçi sınıfının bütünlüğü korunmuştur.

Cumhuriyet döneminde devletin halka sağladığı en önemli katkılardan biri, sağlık alanında götürülen hizmetti. Bu hizmet, ulusumuzun oluşması açısından önemli bir rol üstlenmiştir.

1909 yılında Osmanlı ülkesinde toplam 2656 hekim vardı ve bunların 773'ü yabancı uyrukluymdu. Ülkede 3 devlet hastanesi, 6 belediye hastanesi, 45 özel idare hastanesi ve 32 özel, yabancı ve azınlık hastanesi vardı. Toplam 6437 yatağın yalnızca 950'si devlet hastanelerindeydi. Ülkede bulaşıcı hastalıklara karşı ciddi bir önlem alınamıyordu. Verem yaygındı. Yaklaşık 3 milyon kişi trahoma yakalanmıştı¹⁵¹.

Devlet, sağlık sorunlarını devletçilikle ve merkezi devlet örgütü eliyle çözme girişimini 1925 yılında başlattı. Sıtma, verem, trahom, frengi ve kuduz gibi önemli hastalıklarla mücadeleye girişildi. Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü ve Hıfzıssıhha Okulu kuruldu. Devlet, çok sınırlı maddi olanaklara rağmen, temel sağlık sorunlarının çözümü için çok büyük çaba gösterdi ve önemli başarılar elde etti.

27 Mayıs 1960 ihtilali sonrasında sağlık hizmetlerinin sosyalizasyonu amacıyla 5 Ocak 1961 gün ve 224 sayılı Kanun çıkarıldı. Sağlık hizmetlerinde "müşteri yerine hasta" anlayışını yerleştirmek ve koruyucu sağlık hizmetlerini daha da geliştirmek amacıyla, sağlık personelinin

¹⁵¹ Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **80. Yılda Tedavi Hizmetleri (1923-2003)**, Ankara, 2004. Cumhuriyet yönetiminin çevre sağlığı, bulaşıcı hastalıklarla (çiçek, kolera, kuduz, frengi, cüzzam, tifüs, veba), sıtmayla, veremle ve trahomla mücadelesi konusunda bkz. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, Yay.No.422, Ankara, 1973, s.71-133.

tam zamanlı olarak çalışmasını hedefleyen 2162 sayılı Sağlık Personelinin Tam Süre Çalışma Esaslarına Dair Kanun 29 Haziran 1978 günü kabul edildi.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sağlık alanındaki en önemli adımları devlet hastaneleri ve SSK sağlık tesisleri aracılığıyla attı. Merkezi hükümet ve SSK tarafından merkezi biçimde atanan yüzbinlerce sağlık personeli, etnik köken veya cemaat-tarikat-mezhep farkı gözetmeksizin, her bölgedeki halka hizmet götürdü. Yüzbinlerce insanın bölgeler arasındaki bu hareketliliği, işçi sınıfımızın ve ulusumuzun bütünleşmesine önemli katkılarda bulundu. Farklı kökenlerden ve inançlardan insanların halka sağlık hizmeti götürmesi, ulusun bütünleşmesine katkıda bulundu. Sağlık gibi son derece önemli bir alanda halkımıza hizmet götüren gücün Türkiye Cumhuriyeti Devleti olması, devletle halkın bütünleşmesine katkı sağladı.

Sağlık hizmetleri sosyal güvenlik sisteminin bir parçasıdır. Ancak, sosyal güvenliğin diğer riskleri içeren dalları da vardır. Yaşlılık, malullük, ölüm, analık, işsizlik gibi durumlarda toplumsal dayanışma temelinde başarıyla yürütülen bir sosyal güvenlik sistemi, farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanlar arasındaki bütünleşmeyi ve uluslaşmayı güçlendirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti bunu önce memurlar arasında gerçekleştirdi. 1926 yılında kabul edilen 788 sayılı Memurun Kanunu, sosyal güvenlik alanında temel güvenceleri sağlıyordu. Devletin bu alandaki görevleri, 1950 yılında Emekli Sandığı'na devredildi.

İşçiler için bu alandaki haklar önce bazı kamu kuruluşlarında işletme düzeyinde oluşturulan sandıklar aracılığıyla başladı. 1945 yılında İşçi Sigortaları Kurumu (İSK) oluşturuldu. Bu kurumun adı 1964 yılında Sosyal Sigortalar Kurumu'na (SSK) dönüştürüldü. İSK ve SSK, sosyal güvenlik alanında önemli başarılar elde etti. İSK'nın ve SSK'nın verdiği konut kredileri, binlerce işçinin çok düşük giderlerle konut sahibi olmasını da sağladı.

Bağımsız çalışanların sosyal güvenliğini sağlamayı amaçlayan BAĞ-KUR ise 1972 yılında kuruldu.

Sağlık personelinin tam zamanlı çalışma düzenlemesi 31 Aralık 1980 gün ve 2368 sayılı Sağlık Personelinin Tazminat ve Çalışma Esaslarına Dair Kanun ile yürürlükten kaldırıldı. Böylece, sağlık hizmetlerinde "hasta değil müşteri" anlayışı yeniden öne çıkarılmaya başlandı.

3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu 1987 yılında yürürlüğe girdi. Kanununun 5. maddesi, Milli Savunma Bakanlığı hariç kamu kurum ve kuruluşlarına ait tüm sağlık kuruluşlarının kamu tüzel kişiliğini haiz sağlık işletmelerine dönüştürülmesine olanak tanıyordu. Böylece, hastanelerin kendi gelirleri ile giderlerini karşılaması, piyasa koşullarında rekabet eden kurumlar haline getirilmesi amaçlanıyordu. Diğer bir deyişle, sağlık hizmeti bir yurttaşlık hakkı olmaktan çıkarak, ticarileştiriliyordu.

Sağlık Bakanlığı'na Bağlı Hastanelerde Özel Sağlık Hizmetleri Verilmesine Dair Yönerge, 4 Mart 2002 tarihinde yürürlüğe kondu. Bu düzenlemenin amacı, Sağlık Bakanlığı'na bağlı eğitim ve araştırma hastanelerinde ve en az 100 yataklı Bakanlık hastanelerinde mesai saatleri dışında, isteyen hastalara özel sağlık hizmeti verilmesiydi.

Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması programı çerçevesinde 2003 yılının ilk aylarında hazırlanan kanun tasarı taslaklarında, Sağlık Bakanlığı'nın taşra teşkilatının kaldırılması ve devletin sağlık tesislerinin yerel yönetimlere devredilmesi öngörülmüyordu. 15 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilen 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanunda bu ilke kabul edildi. Ancak Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, bu Kanunu 3 Ağustos 2004 tarihinde bir defa daha görüşülmesi talebiyle TBMM Başkanlığı'na geri gönderdi.

Teşhis ve Tedavi Amacıyla Özel Sağlık Kurum ve Kuruluşlarına Hasta Sevkine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkındaki Tebliğ (30 Mayıs 2003 günlü Resmi Gazete) ile, devlet memurları ve emeklileri ile bakmakla yükümlü oldukları aile fertlerinin özel sektör tarafından sunulan sağlık hizmetlerinden yararlanabilmelerinin yolu açıldı.

Özel hastanelerin sayısında 1990'lı yılların başlarından itibaren büyük bir artış görüldü. 2002 yılı Temmuz ayında hazırlanan bir raporda bu durum şu şekilde anlatılmaktadır ¹⁵²:

“1980’lerin sonuna kadar temelde azınlıklar (Rum, Ermeni) ve yabancılar (Amerikan, Fransız, İtalyan, Bulgar, Alman) tarafından İstanbul’da kurulmuş az sayıda özel hastane mevcuttu. Türk müteşebbislerinin kurduğu sağlık kuruluşları genel olarak anne sağlığı konusunda ihtisaslaşmış birkaç küçük klinikten ibaretti (50 yataktan az). Bunlar daha ziyade özel olarak çalışan uzmanlara ameliyat imkanları ve otelcilik hizmetleri sağlamaktaydı. Ekonomik liberalleşme politikaları neticesinde özel hastanelere teşvikler sağlanmış ve yatırımlar yapılmış olmasına rağmen bu sektörde 1990’ların başına kadar pek bir hareket görülmedi. Ancak ‘90’lı yılların ikinci yarısında özellikle büyük şehirlerde olmak üzere özel hastanelerin sayısında büyük bir artış yaşandı. ‘90’lara kadar kurulmuş olan özel hastanelerle karşılaştırıldığında bu hastaneler daha entegre tanı, tedavi hizmetleri ve nakit ödeyen, zengin hastaları çekmek amacıyla oldukça lüks yatan ve ayakta hasta hizmetleri sunmaktadırlar...”

Geçtiğimiz yıllarda yaşanan diğer başka bir gelişme ise tıp eğitimi vermek üzere kurulmuş özel tıp fakülteleridir. Bu okullar ya kendi özel hastanelerine sahiptirler ya da özel hastanelerle anlaşmaları vardır. Bu okulların sunduğu eğitimin kalitesi ve etikliği halen tartışma konusudur.”

Aynı raporda belirtilen diğer bir gelişme ise, vakıfların da sağlık alanına kaymalarıdır.

Bu kaynağa göre, 2001 yılında Türkiye’de hastanelerin ve yatak sayısının dağılımı aşağıda sunulmaktadır ¹⁵³:

Hastane Sayıları ve Yatak Kapasiteleri (2001)

Kurum	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı
Sağlık Bakanlığı	751	87.709
Milli Savunma Bakanlığı	42	15.900
SSK	118	28.517
Kamu İktisadi Teşebbüsleri	8	1.607
Diğer Bakanlıklar	2	680
Üniversiteler	43	24.754
Belediye Hastaneleri	9	1.341
Azınlık Hastaneleri ve Yabancı Hastaneler	9	1.272
Vakıf Hastaneleri	19	1.488
Özel Hastaneler	239	11.922
Toplam	1.240	175.190

Özel hastanelere ilişkin bazı gözlemler, bunların bir bölümünün cemaat-tarikat ilişkileri içinde büyük kentlerin varoşlarında faaliyette bulunduğunu göstermektedir.

Sağlık hizmetlerinde özelleştirmenin biçimlerinden biri de hizmetten yararlananların hizmetin giderlerine giderek yükselen oranlarda katılmalarıdır.

Bu alanda çok önemli bir gelişme, 2005 yılının başında gerçekleşmiştir. 6 Ocak 2005 gün ve 5283 sayılı Kanunla SSK sağlık tesisleri Sağlık Bakanlığı’na devredilmiştir. Hükümet’in kamunun yeniden yapılandırılmasına ilişkin programının uygulanmaya devam edilmesi durumunda, 869 hastane ve 116 bin yatak, yerel yönetimlere devredilecek ve bunların bir kısmı süreç içinde özelleştirilecektir.

Diğer taraftan, yeni kanun tasarıları gündemdedir. Öngörülen genel sağlık sigortasında düzenlenen aile hekimliği sisteminde, hekimle hasta arasına maddi çıkar ilişkisi girmektedir. Aileler bir aile hekimi seçecek, muayene ücreti ve diğer giderleri sağlık sigortası sistemince ödenecektir.

¹⁵² Mevcut Durum Raporu, Sağlık Reformu Projesi, Sağlık Reformu Projesi’ne Birleşik Sağlık sistemleri Tarafından ‘Inception’ Raporu Olarak Hazırlanmıştır, 2002, s.117-118.

¹⁵³ Mevcut Durum Raporu, s.129.

Bu uygulamaların tümü, Dünya Bankası başta olmak üzere, çeşitli uluslararası kuruluşların dayatmalarıyla gündeme gelmiştir. Bu dayatmaları yapan uluslararası kuruluşların yönetiminde ise ABD ve Avrupa Birliği ağırlıktadır.

Sağlık hizmetlerinin yerelleştirilmesi ve/veya özelleştirilmesi, devlet – halk ilişkisini zayıflatıp, etnik kimliğin ve/veya cemaat-tarikat-mezhep kimliğinin öne çıkmasına yol açacaktır. Ayrıca, sağlık personeli arasında işsizliğin arttığı koşullarda, yerelleştirilmiş ve/veya özelleştirilmiş sağlık kuruluşlarında çalışabilmek, etnik kimliğe ve/veya cemaat-tarikat-mezhep ilişkisine dayanacaktır. Bu ise hem işçi sınıfının bölünmesine yol açacak, hem de işçi sınıfıyla halk arasındaki ilişkiyi zayıflatacak ve ulusal bilinci ve bütünlüğü ciddi biçimde zedeleyecektir.

Ayrıca, bu uygulamalar sonucunda, ulusötesi ilaç ve tıbbi malzeme, araç ve gereç şirketleri çok daha büyük kârlar elde edeceklerdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin halk desteğine kavuşmasının önemli unsurlarından biri, devletin halka götürdüğü sağlık hizmetiydi. Sağlık hizmetlerinde devletçilik, ülkeyi güçlendirmiş, ulusal bilinci geliştirmişti. Sağlık hizmetlerinde yerleşme ve/veya özelleştirme, Türkiye'ye, sınıf bilincine ve ulusal bilince büyük darbe indirecektir. Bu açıdan bakıldığında, sağlık hizmetleri de stratejik önemdedir.

Benzer bir gelişme sosyal güvenlik alanında da geçerlidir.

Türkiye'de sosyal güvenliğin finansmanına devlet doğrudan prim ödeyerek sistemli bir biçimde katılmamaktadır. Ancak, Emekli Sandığı'nda işveren, SSK'da ve BAĞ-KUR'da da açıkları kapatma sorumluluğu devlete aittir.

Bu kuruluşlar yanlış yönetim nedeniyle mali sıkıntılar içine girince, başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası örgütler müdahalelere başladı. Bu kuruluşların yönetiminde ise ABD ve Avrupa Birliği ağırlıktadır. Bu kuruluşların dayatmaları, devletle bütünleşmiş ve etnik kimlik ve inanç ayırımı yapmaksızın insanları bütünleştiren sosyal güvenlik sistemlerinin tasfiye edilmesi ve bireysel katkıya dayalı özel sigortacılığa geçilmesi doğrultusunda .

Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllarda sosyal güvenlik sisteminin en önemli bölümü olan yaşlılık sigortasını özelleştirme ve Şili benzeri bir modeli uygulamaya sokma girişimleri yaygınlaştı. Şili sistemini düzenleyen Pintera, TÜSİAD tarafından Türkiye'ye getirildi. TÜSİAD'ın yayımladığı **Emekli ve Mutlu** ¹⁵⁴ kitabı, devlet finansmanını sona erdirecek ve insanların geleceğinin sorumluluğunu yalnızca kendi omuzlarına yıkan bir sistem öneriyordu. Özellikle Avrupa Birliği de Türkiye'ye verdiği ilerleme raporlarında "sosyal güvenlik reformu" adı altında bu tür düzenlemeleri doğrudan savundu.

Devletin, sosyal güvenliğin finansmanına katılma (sistemli katılım veya açık kapatma) sorumluluğundan koparılması, devletin halkla ilişkilerinde önemli kopmalara yol açacaktır. Ayrıca, ulusal düzeyde işleyen sosyal güvenlik sistemleri zayıflatılırsa veya çökertilirse, ulusal ve/veya sınıfsal temelde dayanışmaya dayalı sosyal güvenlik sistemi sona erecektir. Kişiler, özel şirketlere para yatırarak geleceğlerini güvence altına almaya çalışacaktır. Ancak bu sistem de işlemeyecektir. Finansman yükünün tümüyle bireylerin omuzlarına yıkıldığı bu sistemler çöktükçe, bunların yerini alternatif sosyal güvenlik sistemleri dolduracaktır. Bunlar ise ulusal bütünlüğü ve sınıf bütünlüğünü değil, etnik kimliği ve cemaat-tarikat-mezhep kimliğini ön planda tutacaktır.

Sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesi, ülkemizin, halkımızın ve işçi sınıfımızın bütünlüğü açısından stratejik bir öneme sahiptir. Devletin denetiminde, demokratik yönlendiriciliğinde ve finansman desteğindeki sosyal güvenlik sistemine yöneltilen her saldırı, etnik kimliği ve cemaat-

¹⁵⁴ TÜSİAD, **Emekli ve Mutlu, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları, Çözüm Önerileri ve Özel Sigortacılık Girişimi**, Yay. No. T/96-1/193, İstanbul, 1996, 44 s.

tarikât-mezhép kimliğini güçlendirecek ve işçi sınıfımızın, ulusumuzun ve vatanımızın bütünlüğüne büyük bir darbe indirecektir.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, emperyalizme karşı mazlum milletlerin ilk başarılı başkaldırısıyla kuruldu. Farklı etnik kökenlerden ve inançlardan oluşan bir halk, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmak için verdiği bu anti-emperyalist savaşı Türk ulusuna dönüştü. Atatürk'ün ifadesiyle, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti dendi. Türk milletinin oluşmasında ortak ekonomik çıkarların, ortak bir kültürün, ortak bir sağlık ve sosyal güvenlik sisteminin yaratılması son derece önemliydi. Bunun sağlanmasında, 1923 yılından beri bilinçli bir biçimde uygulanan ve 1937 yılında Anayasa'da devletin temel nitelikleri olarak belirtilen devletçiliğin büyük rolü ve katkısı oldu.

Emperyalist güçler, gerek Çanakkale Savaşı'nda insanlık tarihini değiştiren, gerek Ulusal Kurtuluş Savaşı ile sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin halklarının mücadelesini ateşleyen Türkiye'den ve Atatürk'ten intikam almayı gündemlerinden hiçbir zaman düşürmediler. Ancak 1923-1939 döneminin koşulları, Türkiye'ye yönelik bir saldırıya olanak vermedi. Emperyalist güçler, 1945-1991 döneminde ise, Sovyet sistemine karşı Türkiye'ye gereksinim duyuyordu. 1989-1991 yıllarında yaşanan köklü değişikliklerin ardından, Türkiye Cumhuriyeti'nin bütünlüğü ve bağımsızlığı emperyalist güçlerin hedefi konumuna geldi. Emperyalist güçler, devletçilikle güçlenen Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Ulusu'nu parçalamak için, Türkiye ekonomisini zayıflatmada ve dışa bağımlı kılmada ve ulus oluşumunda çok önemli olan ekonomik çıkar bütünlüğünü zayıflatmada özelleştirmeyi ana araç olarak kullanmaya başladılar.

Bu nedenlerle, bölücü terör örgütünün halkımıza sıktığı her kurşunla ve Cumhuriyet düşmanlarının her saldırısıyla, özelleştirme aynı niteliktedir.

Devletçilikle kurulan ülke ve oluşan ulus, özelleştirmeyle parçalanmak istenmektedir.

Sevr Antlaşması'nı hortlatmak isteyenlerin saldırısı, bir taraftan bölücülükle ve Cumhuriyet düşmanlığıyla, diğer taraftan özelleştirmeyle sürmektedir.

Özelleştirme,

- işçi sınıfına saldırıdır;
- yağmadır, talandır, kamu değerlerinin peşkeş çekilmesidir;
- sosyal devletin yok edilmesidir.

Ancak çok daha önemlisi, özelleştirme, Türkiye'ye ve Atatürk'e saldırıdır.